

HARDSYSSELS AARBOG

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND
FOR RINGKØBING AMT

33. BIND

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN

1939

Redaktionsudvalg:

Fhv. Overlærer *J. Aldal*, Holstebro.

Fhv. Kontorchef *F. K. Erlang*, Ringkøbing.

Museumsforstander *H. P. Hansen*, Herning.

INDHOLD

	Side
Aug. F. Schmidt: Præsterne Bøtcher i Sevel.....	1
Chr. A. Søgaard: Hundegalskab i Dejbjerg 1841.....	12
A. Reimann-Hansen: Søren Kierkegaards Forfædre	17
Jørg. Jørgensen Borup: Fra Adel til Bonde.....	28
J. Gr. Pinholt: Af en Soldats Dagbog 1863—64.....	88
Johan C. Sulkjær: Claus Bech Wolfram	114
A. Sidelmann: Børnekopper og deres Behandling.....	134
Historisk Samfund i 1939.....	142
Navne- og Sagliste	146
Regnskab for 1939	154

PRÆSTERNE BØTCHER I SEVEL

Af Aug. F. Schmidt.

I.

Den tolvte Præst i Sevel Sogn (Ginding Herred) efter Reformationen var Hans Jacob Bøtcher, der blev født på Lydomgård den 26. Oktober 1779. Hans Fader var Forpagter (eller Proprietær) Peter Johan Bøtcher, som senere blev Toldinspektør i Viborg. Moderen var Elisabeth Kirstine Kruuse. Deres Søn Hans Jacob blev holdt til Bogen og blev Student fra Viborg lærde Skole 1798. 1806, den 21. Juli, blev han theologisk Kandidat med første Karakter. I 1808 ansattes han som Lærer ved Brøndbyvester Seminarium, og den 5. Maj 1810 udnævntes han til personel Kapellan sammesteds. Han blev ordineret 4. Juli nævnte År. Efter fem Års Forløb søgte han Forflyttelse til et eget Sognekald og var da så heldig at blive udnævnt til Sognepræst i Haderup, hvortil han ansattes den 7. Juli 1815. Fra da af er han og hans Efterkommere knyttet til Egnen mellem Skive og Holstebro.

Hans Jacob Bøtcher blev den 1. Oktober 1815 gift med Josine Marie Thomasine Kuhlmann, en Præstedatter fra Selde i Salling. Hun var født den 3. Maj 1783 i Viborg og døde den 28. August 1839. I deres Ægteskab fødtes to Sønner og en Datter.

Pastor H. J. Bøtcher søgte Forflyttelse fra det magre Hedesogn i Ginding Herred, og den 11. Marts 1818 fik han Kobberup-Feldingbjerg Kald i Fjends

Herred; den 19. Oktober 1825 lagdes hertil Gamsmelstrup Sogn. Dette vidtstrakte Embede betjente han til den 22. Marts 1836, da han blev Sognepræst i Sevel Sogn. Dette store Sogn med én Kirke var lettere at betjene, og her forblev han til sin Død den 21. April 1855. I sine sidste Leveår var han blind ¹⁾).

Pastor Bøtcher var en anset Mand i sin Egn, og han kunde — som alle dygtige Præster i Faromgodsdaw — mere end sit Fadervor. Han kunde således mane. Et vidt udbredt Sagnmotiv er knyttet til ham. Sagnet fortæller om en Møllersvend, der ved at læse i Trolddomsbogen Cyprianus kalder Fanden til sig. Den Slemme må udføre flere Arbejder, inden Præsten kommer og sætter ham væk. I Sagnet fra Sevel Sogn hører vi følgende: En Møllersvend i Sønder-Mølle i Sevel, han hed Mads, havde fået Cyprianus af en Mand, der hed Henrik Kokborg, og så gav han sig til at læse i den. Da kom den Slemme og gik og spankede udenfor Døren, men han kunde ikke komme ind, før han blev bøjen. Så kom Mølleren selv og lagde sine Arme på Nedredøren og bød ham ind. Han gik så ind, men ikke til Mølleren, nej, op i Møllehuset til Møllersvenden. Hvor nu Mads gik omkring, fulgte den anden ham, og han gav ham flere Knog, og Mads kunde da ingen Steder være for ham. Så rådslog Mads sig med Henrik, som netop var der, om hvad han skulde gøre. Han rådede ham til, at han skulde sætte den anden til at øse Vandet af Mølle-dammen med et bundløst Sold og øse det op på Møllebakken lige østen og norden for Dammen. Havde han nu haft Bund i Soldet, kunde han slet ikke have haft med det at gøre for alle de Kors, som Spånerne

¹⁾ Jfr. S. V. Wiberg: Dansk Præstehistorie III (1871), 39.

gjorde; men nu gik det rask for ham, og til sidst var der kun et lille Hul i den østre Side af Dammen. Det Sted er dybt endnu. Så måtte de have Bud efter den gamle Pastor Bøtcher, og han kom og fik Fanden væk, men han vilde have noget for at rejse, og så måtte de give ham Lov til at tage Bindehunden. De kunde høre, den skreg, da han rejste af med den. Efter den Tid var Karlen aldrig stærk ¹⁾).

I en anden Form af Sagnet fortælles, at Snedker Henrik Kokborg og nogle andre en Aften sad og læste i Cyprianus i Søndre-Mølle i Sevel. Så kom Fanden ind, og nu gjaldt det om at give ham noget at bestille, imens de fik Bud efter Pastor Bøtcher i Sevel. Først hældte Henrik Kokborg en Pose Fjer ud for Vinden, og så skulde han samle dem. Men det var han snart færdig med, og der var endnu ingen Præst kommen. Så skulde han tælle Kærnerne i en Skæppe Rug. Det var han også snart færdig med, og så gav de ham et Sold, som han skulde tømme Mølledammen med. Det tødede ham noget. Så kom Præsten, og han manede ham ned. Men ingen måtte se på det, og da der var én, der keg, så kunde han ikke få ham længere, og han blev manet på et Sted, hvor der er en grøn Plet, som aldrig fryser. Henrik Kokborg blev skyldt for, at han kunde hekse ²⁾).

Dette Sagn, der er optegnet i endnu et Par Former, træffer vi også i Jeppe Aakjærs første Roman: »Bondens Søn« (1899). I dette Værk, hvor man gen- tagne Gange finder Folkeminder udnyttede, læser man således om en Aftensammenkomst i Landsbyen Aa- kær (Fly Sogn, Fjends Herred), hvor et Selskab af

¹⁾ Evald Tang Kristensen: Danske Sagn VI, Nr. 297—98.

²⁾ E. Tang Kristensen: Danske Sagn VI, Nr. 299.

Almuesmænd i et lystigt Lag underholder hverandre med ræddelige Historier. Det er velkendte Sagn fra Fjends Herred, der her bliver serverede. Det er Visti, som fortæller Historien fra Mølledammen i Sevel, hvor Pastor Bøtcher nedmaner Fanden. Aakjær har begået en Hukommelsesfejl i sin Bog, idet han lader det være Provst Bøtcher, der nedmaner den Gamle. Det var imidlertid Pastor Bøtcher, der ifølge Overleveringen udførte denne præstelige Gerning. Pastor Bøtchers Søn, P. J. Bøtcher, blev Provst i Sevel (se senere), så man forstår jo let, at der i Folkets Minde er sket en Forveksling mellem Far og Søn i den penible Sag. I en fremtidig kommenteret Udgave af Aakjærs Værker bør man rette Provst til Pastor Side 28 i Digterens Samlede Værker VI. Som man vil se, har Pastor Bøtcher måttet yde en liden Tribut til den Aakjærske Muse.

En anden Historie af lidt mere delikat Art er også knyttet til H. J. Bøtcher. Museumsforstander H. P. Hansen, Herning, fortæller i sin morsomme Bog: »Degnens Bud« (1930), S. 10, om en Lærer Erik Peder Jensen i Over Feldborg, der var Plejesøn — andre brugte et andet Udtryk — af Provst Bøtcher i Sevel. Her er Provst Bøtcher igen blevet forvekslet med sin Fader Pastor Bøtcher i Sevel. I Præstegården (i Haderup) tjente en Pige, der kom galt af Sted. En Karl fik Skylden; men Præsten tog sig af Drengen, der blev døbt Erik Peder Jensen. Som voksen blev han Biskolelærer. Særlig velegnet til at undervise Børnene var han nok ikke, det kneb ham især med Mordersmålet. I Førstningen sad Erik eller Jærrig for Enden af Børnenes Bord i Skolen. Han syntes dog efterhånden, det kunde være rart at have sit eget

Bord, hvorfor han indgav en Ansøgning til Sognerådet om at få anskaffet sig »en Bud«. Sognerådsmedlemmerne var ikke særlig skriftkloge, og i vanskelige Spørgsmål brugte man som skriftkyndig Konsulent Degnen Chr. Mikkelsen i Haderup (kendt fra Aakjærs Digt »Hedens Degn«), han skulde nok klare den. Da han havde studeret sin Kollegas Ansøgning, erklærede han, at »en Bud« var Jydsk og betød en Båd, — denne Indretning ønskede Jærrig sig naturligvis for at kunne sejle over Bækken ved Gråsand, hvor han også skulde holde Skole! Efter en kort, men ikke uvittig Rådslagning blev man enig om at afslå Lærerens Ansøgning med en Bemærkning om, at Sognerådet ikke fandt, det var nødvendigt at anskaffe sligt Fartøj til en Lærer, der boede inde på Heden, og man mente da heller ikke, han var søvant. Men Erik Peder Jensen puttede Skrivelsen i Lommen og traskede af over til sin Velynder Provst Bøtcher i Sevel, der i Virkeligheden var hans Halvbroder! Og snart efter kom der fra højere Vedkommende Ordre til, at Sognerådet skulde anskaffe et Bord til Erik. Det blev et såre simpelt Bord, men der blev dog sat en Skuffe i det. Bordet gav Erik en vis Værdighed, som han havde savnet før. Det står nu i Herning Museum i Evald Tang Kristensens Samling ved Siden af et langt Skolebord, hvorved E. Tang Kristensen først sad som Dreng og senere som Lærer i Brandstrup Skole.

II.

Den ene af Pastor Hans Jacob Bøtchers Sønner, Petrus Johannes Bøtcher, blev som nævnt sin Faders Efterfølger i Sevel Præsteembede.



Provst P. J. Botcher.

P. J. Botcher blev født den 7. Februar 1817 i Haderup Præstegård. Student blev han fra Viborg 1835. Den 2. Februar 1841 blev han theologisk Kandidat med første Karakter. Året efter, den 22. August 1842, blev han personel Kapellan hos sin Fader i Sevel; han blev ordineret i Viborg den 7. Oktober nævnte År. Fem År senere, den 28. December 1847, udnævntes han til Sognepræst for Mejrup Sogn og til Førstelærer ved Holstebro Borgerskole.

Efter sin Faders Død den 21. April 1855 blev P. J.

Bøtcher kaldet til Sognepræst for Sevel Sogn; Kaldelsen fandt Sted den 1. September 1855, og allerede den 22. December samme År fik han overdraget Provsteembedet for Hjerm-Ginding og Hammerum Herred, i Sandhed et vidtstrakt Provstedistrikt. Dette det største og besværligste Provsti i hele Landet bestred han med en sjælden Nidkærhed og Dygtighed¹⁾.

Den 10. August 1848 blev P. J. Bøtcher i Sevel Kirke viet til Antoinette Augusta Friis (født den 19. April 1816), der var Datter af Pastor C. M. R. Friis i Davbjerg-Mønsted-Smøllerup (1810—1843) og Ane Margrethe Speitzer. I deres Ægteskab fødtes tre Døtre, der voksede op i et prægtigt Hjem i Sødalen. Et lille Indtryk af Pastor Bøtcher og hans personlige Adfærd får vi ved at læse de Notitser, der findes om ham i Lærer N. K. Henriksens Dagbog, som A. Ravnholt har offentliggjort Uddrag af i Hardsyssels Aarbog 1927. Her læser man S. 19 om Henriksens Rejse til Sevel den 1. December 1867. Han vil som Ansøger til et Embede præsentere sig for Provsten . . . »Kl. 11 naaede jeg endelig til Sevel Kirke . . . jeg fik hilst paa Provst Bøtcher før Kirketid og tog under Gudstjenesten kraftig Del i Kirkesangen. Efter Guds-tjenesten var Provsten saa venlig at indbyde mig til at spise til Middag hos sig. Da jeg kom derover, overrakte jeg ham Ansøgningen og talte min Sag saa godt jeg kunde. Han var særdeles venlig og lovede at interessere sig for mig. Det var en meget herlig Familie, jeg følte mig snart temmelig ugenert. Efter at have drukket Kaffe, tog jeg afsted Kl. 4«.

Noget senere²⁾ fortæller Lærer Henriksen om Provst

¹⁾ Jfr. S. Elvius: Danmarks Præstehistorie (1885—87), 437.

²⁾ Hardsyssels Aarbog 1927, 47 f.

Bøtchers Visitats 14./6. 1871 i Hodsager og Hallundsbæk Skoler. Man lærer af denne Skildring og af Bøtchers Indførelse om Visitatsen i Skolens Embedsbog, at han var en venlig og behagelig Mand, som Lærerne har haft Grund til at sætte Pris på, ligesom han også havde gode Evner til at katekisere med Børnene.

På Grund af sin Anseelse som Embedsmand blev Bøtcher ved Christian den IX's Sølvbryllup den 26. Maj 1867 udnævnt til Ridder af Dannebrog, og den 1. Januar 1883 blev han tillige Dannebrogsmænd¹⁾.

Som den kongetro Mand, Provst Bøtcher var, kan man vel forstå, han var levende Deltager i alt vedrørende sit Land og dets Skæbne. Ved det store Møde, der den 15. Januar 1864 holdtes på Holstebro Rådhus, opfordrede han i et varmt Foredrag Forsamlingen til at slutte sig til de ved Rådstuemødet i Odense af 29. December 1863 vedtagne Resolutioner om Udholdenhed og urokkelig Fasthed i Værnet om og Kampen for vort Fædreland²⁾.

Den 22. December 1880 fejrede Bøtcher sit 25 Aars Jubilæum som Provst. Samme Dag blev han efter Ansøgning og i Nåde entlediget som Provst for Hammesrum Herred, medens han, lige til han den 7. Februar 1886 tog sin Afsked, vedblev at være Provst for Hjerm og Ginding Herreder.

Han skrev et Par anonyme Artikler i Evangelisk Ugeskrift og en Del politiske Artikler.

Provst Bøtcher døde den 7. Marts 1893 i København, hvor han på sine gamle Dage havde taget Bospæl. I hele sin lange Embedstid var han knyttet til

¹⁾ Jfr. Max Groshennig og Th. Hauch-Fausbøl: Danmarks Præstehistorie 1884—1911 (1932), 90.

²⁾ Hardsyssels Aarbog 1910, 184.

Egnen østlig for Holstebro. Ved Humanitet og Elskværdighed vandt han sig mange Venner. Meddelelsen om hans Død kom vel ikke uventet, da den Sygdom, hvoraf han led, i den seneste Tid havde taget en alvorlig Vending. Dødsfaldet blev dog modtaget med Vemod i hele Provstens gamle Egn, hvor han var så velkendt og så afholdt, og hvortil han følte sig så fast knyttet, at han, skønt han boede i Hovedstaden, stadig i sin høje Alder, når Årstiden tillod det, vendte tilbage¹⁾, ligesom han også blev begravet i Sevel. Hans Minde er sikkert stadig levende i ældre Folks Erindring i Sevelegnen.

Petrus Johannes Bøtcher har også fået sin Plads i vor skønne Litteratur, endda på storartet Måde, idet han tildels er Forudsætningen for Marie Bregendahls »Den gamle Provst«. Fru Bregendahls Provst hedder i »Sødalsbøgerne« I—VII J. F. Richardt (bemærk Digternavnene Bøtcher-Richardt!) Der er dog ingen særlig slående Lighed mellem Forfatterindens gamle Provst og Provst P. J. Bøtcher. Dels har Fru Bregendahl selv sagt det, dels forskellige af Bregendahlsfamilien, der har opholdt sig i Sevel Sogn. Det gælder her ved Omtalen af den Sevel Provst som ved Marie Bregendahls øvrige Brug af levende Model, at hun i alle Tilfælde omformer dem stærkt. Selv for lokalkendte Folk skal det være yderst svært at udrede de forskellige Personer og Personelementer i hendes Skikkelser. Dette angår ikke alene Mennesker, også ved Landskabsbeskrivelser ændrer Fru Bregendahl meget mere ved det givne Stof end f. Eks. Jeppe Aakjær gjorde.

Provst Richardt, der er en fremtrædende Skikkelse

¹⁾ Holstebro Avis 9./3., 17./3. 1893.

i Marie Bregendahls Romanrække »Billeder af Sødalsfolkenes Liv«, var Samlingsmærket i sit Sogn. Folk havde blind Tillid til ham. Hvad han sagde, slog aldrig fejl, derfor blev Sejren i første Omgang også hans ved Mødet den 17. Juli 1885, hvor ifølge Romanens Fremstilling N. J. Larsen, C. Berg og Jeppe Aakjær (i Skikkelse af en ung Student) talte. Da Provsten havde talt, til Fordel for Estrup, rejste Folk sig og gik, så Berg fik ikke Ordet. Så stærk var den gamle Provsts Magt over Sindene, selv på den Dag, han havde fået sin Afskedsansøgning bevilget. Han forstod sit Sognefolk, en arbejdsom og stræbsom Almue, hvis Betragtning af den store Verden uden for Sødalen var ganske naiv, dog ikke uden Lune, og hvis Følsomhed og Hjertelighed over for det opvejede og fornemme virker altbesejrende på Nutidslæsere.

Der er slet intet overdrevent i Skildringen af Sødalsprovsten. En betydelig Personlighed, dygtig Prædikant og menneskeklog Præst måtte uvilkårlig blive den åndelige Leder i et afsides Sogn. Provsten, der var rationalistisk præget, tog Del i Sodalboernes Fest og Trængsler, og adskillige Gange var hans Indgriben af afgørende Art. Forudsætningen for Provstens Autoritet får man fuldgod Besked om i den Skildring, Fru Bregendahl giver af ham, især som Student, da han skildres som Omgangsven og Kammerat med Søren Kierkegaard, Rasmus Nielsen, Monrad og Hall, og da han til Lærer havde ingen ringere end Poul Martin Møller, hvis Forelæsninger fik stedsevarende Betydning for den græskkyndige homerbegeistrede unge Mand. Som Præst fulgte han Poul Møllers Ord om at gå ud blandt Folk og vise et godt Eksempel. I Prædi-

keners talte han undertiden om Begivenheder vedrørende enkelte af Sødalsfolkernes Adfærd, og det siger sig selv, at en sådan Dag var hans store Kirkegængerskare særlig agtpågivende og lydhør. Marie Bregendahls Skildringer af Gudstjenester i Sødals (5: Sevel) Kirke tåler på deres Vis at sammenlignes med Jakob Knudsens Beretning om en Gudstjeneste i Romanen »Afklaring«. Bogen »Den gamle Provst« har også kun et Værk i vor skønne Litteratur, den kan sidestilles med: Jakob Knudsens »Den gamle Præst«.

Når Marie Bregendahl har valgt den for hende noget fremmede, smukke Egn ved Sevel-Søerne til Handlingsplads for sine Sødalsbøger, må Grunden hertil i nogen Måde søges i det Forhold, at hun gik til Præst i Sevel hos Provst Bøtcher og boede et Årstid i Sevel Skovhus hos en Broder til sin Bedstemoder Karen Jensdatter Møller fra Vølling, nemlig Christen Jensen Møller. Fru Bregendahl mener selv, at netop på Grund af det korte Ophold i Sevel Sogn står Egnen der for hende i et så festligt Skær, at hun har valgt den som Skueplads for sit Hovedværk.

Og det er da også let forståeligt, at hun af sin gamle Præst, P. J. Bøtcher, af hvem hun sikkert har modtaget et stærkt Indtryk, har fået Idé og Stof til så meget i de herlige Bøger, hun har skrevet om Folket i Solandet Vest for den af Digteren primsignede Karup Aa.

Her har det fortrinsvis været Hensigten at give nogle personalhistoriske Forudsætninger for at forstå en Enkelthed i »Bondens Søn«, dels vigtige Begivenheder om den største Skikkelse i Marie Bregendahls Forfatterskab. Og der er sikkert ingen, som har noget imod at erholde Oplysninger som de ovenfor givne om de to gamle Sevelpræster, Fader og Søn.

HUNDEGALSKAB I DEJBJERG

1841

Af Chr. A. Sogaard, Stauning.

I forrige Tider havde saa godt som alle Herregaarde i Vestjylland sin Vandmølle, forsaavidt der ikke altfor langt fra Garden var et Vandløb, der kunde stuves op, saaledes Lundenæs, Slumstrup, Rækkegaard. Dejbjerglunds Mølle laa 3 km i Øst fra Gaarden ude paa den yderste Del af Gaardens Jorder ved Bundsbæk, ind til Hanning Skel, og er altid bleven kaldt Bundsbæk Mølle. I 1638 hørte den til Gaarden, men siden hen blev den solgt fra tilligemed en Del Jord, saa der sammen med Møllen var en Møllegaard. I den nyere Tid er Gaarden skilt fra Møllen og ligger lidt vest for. Præstevejen fra Dejbjerg til Hanning gik gennem Gaarden med Udhusene i Syd og Stuehuset med det tilbyggede Møllehus Nord for Vejen, hvor det ligger endnu.

I sin Tid ejedes og beboedes Hanning Hedegaard af en Mand, Christen Holm Tang, der var Broder til Tangerne paa Nørre Vosborg, Timgaard, Udstrup, to Søstre boede paa Øgelstrup og Ulfund. Deres Fader var Fæstebonde paa Nørtang i Ulfborg.

Det er ret mærkeligt med disse Børn i en Tid, da det var vanskeligt for en Fæstebonde at hæve sig til Selvejer. At tænke sig saa mange Søkende fra en Fæstegaard blive Ejere af Herregaarde, hvoraft endog nogle ret betydelige!

De var religiøse og sluttede sig til Brødremenigheden i Christiansfeldt. Man kan ikke blive fri for at se, at der har været en særlig Velsignelse over deres Livsgerning. Flere af dem har efterladt sig skønne, skrevne kristelige Minder. Chr. Holm Tang havde en Del Døtre, en af dem, Sara, var gift med Niels Christensen i den nordre Gaard i Alkærsig, Dejbjerg. De havde 4 Sønner (maaske flere Børn) Laust, Christen, Jens og Peder. Laust, som er født Aar 1800, købte Bundsbæk Mølle og Møllegaard. Christen og Jens boede i Stauning, Peder Tang Nielsen havde en Ejendom i Kongensholm i Dejbjerg. De tre første fik altid Navn efter deres Fødeby Alkærsig, men deres rigtige Efternavn var Nielsen. I den Tid optraadte undertiden, heldigvis sjælden her til Lands, men hyppig i Frankrig, en forfærdelig Sygdom, som kaldtes Hundegalskab, fordi det var hos Hunde, den begyndte. Der sagdes, at naar Lænkehunde ikke fik Drikkevand de varme Sommerdage, kunde de faa Sygdommen, der var saa skrækkelig, dels fordi den da var uhelbredelig, og dels fordi den gennem Bid kunde paaføres Mennesker og andre Dyr. Det inficerede Menneske eller Dyr havde en ulidelig Hang til at bide andre.

De syge Mennesker fik Vandskræk, hvilket vil sige, at de, selv om de led af en ligefrem ætsende Tørst, ikke kunde faa en Draabe Vand ned paa Grund af Muskellammelser i Svælg og Hals. De stakkels Patienter var viet til en forfærdelig Skæbne. De fleste døde under frygtelige Pinsler, hvis de ikke forinden — af barmhjertige Slægtninge eller Sygeplejersker — var bleven kvalt i Puder og Dyner eller aflivet paa anden Maade. Denne Fremgangsmaade benyttedes ofte for at spare Patienterne for de sidste, lidelsesfyldte Timer.

I Frankrig gjorde den verdensberømte Professor i Kemi, Pasteur (han var ikke uddannet Læge) indgaaende Studier i denne Sygdom. Han opfandt et Serum, som ved Indpodning forebyggede og heldbreddede for Hundegalskab.

Det første heldige Forsøg skete i Aaret 1885.

I Aaret 1841 saa man i Egnen ved Bundsbæk Mølle en fremmed Hund luske omkring med Halen mellem Benene; man ænsede det ikke, heller ikke tilagdes det videre Betydning, at den løb til og bed Møllerens Lænkehund, som efter nogle Dages Forløb blev syg, hvorfor den lodes løs af Lænken. Poul Ulvkær fra store Ulvkær i Velling kom nu kørende og holdt i Møllegaarden. Sidstnævnte Hund sprang da op og bed den ene Hest i Næsen. Laust Alkærsig, som var til Stede, fatter straks sin Hund i Nakken; men denne fik sig drejet saa meget, at den bed ham i Haandledet. Nu forstod man, hvad der var paa Færde.

Hesten og Hunden blev kort derefter skudt; Mølleren kom til Læge, maaske til Skern. Skønt der ikke da var nogen som helst By eller Bydel der, saa var der alligevel en Læge, som hed Vedel (han var der i alle Fald i 1849), han boede i Landsbyen Engsig. Doctoren sagde, at kunde han komme godt over 16 Uger, var han fri, og gav ham nogen Medicin.

De femten Uger var gaaet, og stadig fejlede han ikke noget, saa de har sikkert haabet paa det bedste. Men nu var han kørende med Familie til Stauning for at besøge sin Broder Christen Alkærsig i Bousø, og her blev han daarlig tilpas, løb ud og ind og havde ingen Ro paa sig. De fik spændt for og kom afsted hjemad, og nu viste det sig, at han havde Hundegalskab. Det var ikke til Stadighed, Sygdommen ytrede

sig; men ind imellem optraadte den med Voldsomhed. Han kom da i Sengen, Fraaden kunde staa ham om Munden, og han kunde bide i Dynen og sige til sin Kone og sine Børn: »Kom mig ikke for nær, for jeg kan ikke lade være at bide Jer!« Man tænke sig, hvilken Nød i et Hjem; se Manden stærkt lidende og saa den Fare for andre, der var forbunden med Sygdommen.

Nogle fortæller, at han blev aareladt af en Kjæltring, Jens Andersen, i Dejbjerg, saa Blodet løb ham ihjel; men den efterlevende Slægt har sagt, at han fik forgiftede Piller, i alle Fald døde han i 1841, det bevidner Dejbjerg Kirkebog.

I den Tid blev der næsten altid om dramatiske Tildragelser digtet Sange, der blev trykte og solgt. Og saa om denne sørgelige Begivenhed blev digtet en længere Sang af Missionær Chr. Idom. Disse kom ud over mange Sogne og var vel kendt, saa de fleste kunde mer eller mindre udenad af den. De trykte Eksemplarer er vel alle forlængst gaaet til, men det meste af, hvad der er bevaret i Hukommelsen skal anføres her:

Udi Bundsbæk Mølle Eksempel vi saa,
at Døden kan møde os, hvor vi end gaa.
Den driftige Møller i Manddommens Aar
uventet Rejsebud hastigen faar.

Han havde en Hund udi Lænker saa fast.
En gal Hund kom løbend' og bed den i Hast,
og straks derefter bortløb den sin Vej,
at Hunden var galen, det vidste man ej.

Faa Dage derefter blev Hunden saa taus,
man lade den løs, det hændte sig straks
en Mand kom kørend' i selvsamme Stund,
hans Hest blev bidt af den omtalte Hund.

Hunden greb Hesten i Næsen saa fast,
og Mølleren griber Hunden i Hast;
men ak, den hannem i Haandlede bed,
det Følger fik, som til Døden henled.

I sekstende Uge da bliver han syg,
tre Dage derefter da ligger han Lig,
og det var ynkværdig at se denne Mand,
bortdø i saa sørgelig, jammerlig Stand.

Af et Vers haves et Par Linier, der var rettet til hans Kone:

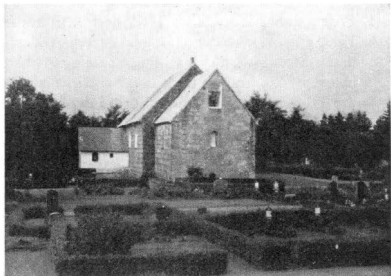
Ak kære, kom mig dog ikke for nær,
at ikke min Tilstand gør dig Fortræd.

Ifjor, da jeg var i Landsarkivet, spurgte jeg Arkivar Svend Aakjær, om der intet stod i Bølling Herreds Justitsprotokol om Begivenheden, hvortil han svarede: »Det er tvivlsomt, Øvrigheden gav ganske sikkert ikke Lov til at aflive en Mand, er det sket, saa er det sket underhaanden; men der kan ses efter i Politiprotokollen, Amtsjournalen og Kirkebogen«. Det gjorde jeg, men der fandtes intet.

Derimod var der i Bølling Herreds Skifteprotokol anført Skifte ikke saa længe efter hans Død, og det fremgaar deraf, at der var 3 ukonfirmerede Børn, 1 Dreng og 2 Piger.

Løsøret blev registreret, og af det store Bohave, der var, synes det at fremgaa, at der da var Velstand i Bundsbæk Mølle.

1843 er Møllen ombygget; det Møllehus staar der endnu, hvori der endnu males Korn. Aarstallet staar paa Gavlen. Enken, det var vist Ane Kirstine hun hed, blev siden gift med Knud Mølle, de solgte Møllen og flyttede til Holstebroegnen. En Søn af dem kom tilbage til Skernegnen og var en Tid Gaardmand i Sedding.



Sædding Kirke.

SØREN KIERKEGAARDS FORFÆDRE

HER PAA SKJERNEGNET OG DERES NÆRMESTE
EFTERKOMMERE

Af A. Reimann-Hansen.

I.

Christen Kierkegaard, f. ca. 1673, begr. 27. April 1749 paa Sædding Kirkegaard, gift 1) med Kiersten Pedersdatter, begr. 14. December 1704, 38 Aar gl., gift 2) d. 17. Maj 1705 med Maren Michelsdatter fra Vig i Bølling, Datter af Michel Vig og Eileds Pedersdatter (om hvis Slægt se under III). Børn: i 1. Ægteskab Apelone, døbt 8. Juni 1704, i 2. Ægteskab:

1. Jesper, døbt 29. September 1706.
2. Michel, døbt 25. Oktober 1708.
3. Kiersten, døbt 2. Juli 1711, begr. 14. Oktober 1711.

4. Peder, døbt 19. Oktober 1712, død 3. Oktober 1799, gift 25. Oktober 1750 med Maren Andersdatter Stengaard, alt i Sædding Kirke og med sit berømte Mandshoved og Runer paa Kirkens norske Ydervæg (se om hendes Slægt i det følgende under II). Børn:
 - a. Christen, begr. 19. September 1751, 15 Dage gammel.
 - b. Christen, døbt 26. November 1752.
 - c. Anders, døbt 8. December 1754, begr. 9. April 1802 i Sædding. Sidste mandlige Fæster af Slægten Kierkegaard.
 - d. Michael, døbt 12. December 1756, rejste fra Sædding for aldrig mere at se Byen til København; det var i Efteraaret 1768; død 8. Aug. 1838. Han havde i andet Ægteskab med Lund bl. a. Børnene:
 - I. Peder Christian Kierkegaard, født i København 6. Juli 1805, død 24. Febr. 1888 i Aalborg.
 - II. Søren Aabye Kierkegaard, født i København 5. Maj 1813, død 11. Novbr. 1855 i København.
 - e. Karen, døbt 11. Februar 1759, begr. 14. Marts 1810.
 - f. Maren, døbt 22. April 1761, gift 24. Oktober 1790 med Ivar Eriksen Bilgaard.
 - a. Christen.
 - b. Erik.
 - g. Peder, døbt 21. August 1763, død 8. Februar 1838, ugift.
 - h. Cidzel Marie, døbt 11. Februar 1766, død 30. December 1831, ugift.

- i. Else, døbt 11. September 1768, død i Kirkegaard i Sædding 6. Marts 1844, gift 15. Oktober 1802 med Thomas Nielsen og Fæster af Kirkegaard.

Barn: Maren, født 6. September 1803.

5. Anders, døbt 22. April 1715.
6. Poul, døbt 27. Februar 1718, begr. 6. Juni 1718.
7. Poul, døbt 18. Juni 1719, begr. 6. Septbr. 1719.
8. Dødfødt Datter, begr. 10. Oktober 1720.

II.

Anders Stenggaard, begr. 5. Februar 1758, gift med Maren Lauridsdatter, begr. 10. Marts 1760. (Dette Par skal være kommet til Stenggaard fra Sønder Vium ved Tarm). Børn:

1. Cidzel, født 1714, død 1714.
2. Laurids, født 1715.
3. Jens, født 1717.
4. Niels, født 1720, blev Hosekræmmer i København og døde dør. (Legatstifter) Læremester for Michael Pedersen Kierkegaard.
5. Karen, født 1723.
6. Cidzel, født 1725, begr. 2. April 1727.
7. Maren, døbt 19. Marts 1727, gift 25. Oktober 1750 med Peder Christensen Kierkegaard (se foran under I, 4). Iflg. H. P. Barfods Indledning til »Af Søren Kierkegaards efterladte Papirer« blev hun begravet i Sædding 15. Februar 1813, 87 Aar gammel. Begravet i Familiegravstedet paa Sædding Kirkegaard; og kan Stedet ikke bestemte fastlægges i Kirkegaardens sydøstlige Hjørne?
8. Cidzel, døbt 6. Marts 1729, begr. 24. Juni 1729.
9. Christen, født 1730.



Bølling Kirke. Prædikestol med Lydhimmel.

III.

Michael Poulsen Vig i Bølling, født ca. 1645, begr. 4. Marts 1725, gift med Elleds Pedersdatter, født ca. 1655, begr. 6. Juni 1728, sikkert Datter af Peder Pedersen, Vig. Børn:

1. Maren Michelsdatter, gift med Christen Kierkegaard i Sædding (se foran under I.).
2. Michel Vig (»den yngre«).
3. Kirsten Michelsdatter, gift med Anders Christensen fra Stauning.

4. Mette Michelsdatter (var Fadder i Sædding Kirke 1719), gift med Gravers Nielsen fra Lem.

I Aaret 1703 foretoges et Kirkesyn over den meget brøstfældige Bølling Kirke med det berømte Spedalskhedsvindue, fra den katolske Tid, og den hellige Kilde. Se Side 26. Mikkell Poulsen, Vig, var med til at foretage Synsforretningen:

Anno 1703 18/4 toge vi underskrefne Syn ofver Bølling Kirche og befantes da det yderste Muur af Tornet paa Enden og den nordost Hjørne og det inderste indtil Bielchen gandske nedfalden og en stor Deel af den Synderside staaende paa Fald. Tagstenene af Tornet endeel nedblæste, endeel nedtagne, 3 Bielcher i det øfverste af Tornet udi Enderne forraadnede. Lofften ubrugelig, fordi Dallerne i Begyndelsen ere iche fast og sammendrefven, Kierchen paa begge Sider behøvende Sømmen. Messe Schiorten med Houler [u: Huller] paa og en half Alen for kort, 2 Vinduer brøstfældige og et ved Prædichestolen gandske forderfvet.

Madtz Christensen Lambert Guldager.

Christen Houlisen. Jørgen M. Orderup.

Michel Poffuelsen.

(egenhændig)

For godt en Snes Aar siden foretog Statsgeolog V. Milthers, som er født i Fæstebonden Sogn, Nabosogn til Sædding, en Undersøgelse i Arkivet i Viborg for at faa Rede paa de første af Søren Kierkegaards ^{modrene} mødrene Slægt, hvorom der kan skaffes Oplysninger. Han fandt da, at det var Fæstebonden Mikkell Poulsen og Hustru Elleds Pedersdatter, der fra ca. 1680 og i en

lang Aarrække derefter boede paa Gaarden i Vig i Bølling Sogn; se nedenfor Side 24, tredie Afsnit.

Bølling Skole, den 21. Marts 1938.

V. B e n d t s e n.

P. CHR. KIERKEGAARD OG SØREN KIERKEGAARD OG DERES FORFÆDRE I BØLLING OG SÆDDING

af Lærer P. Bendtsen, Halk ved Haderslev.

De første af Kierkegaard-Slægten, hvorom der vides noget, boede ikke i Sædding, men i Vig i Bølling. I Aaret 1649 og Aarene derefter findes opført (i Mandstallene over Ekstraskat til Lundenæs Slot) blandt Bølling Sogns Fæstegaardmænd en Peder Jensen og en Peder Pedersen —uden Tvivl Fader og Søn. Peder Jensen nævnes som boende i Vig, men udover Navnet kan der intet oplyses om ham.

Peder Pedersen, der følger efter Peder Jensen som Fæstegaardmand i Vig, nævnes stadig i Skattelisterne til Lundenæs helt op til Aar 1645. Om Peder Pedersen eller Peder Vig, som han kaldtes efter Gaarden, hvori han boede, haves følgende Oplysning fra Bølling Sogns Kirkeregnskabsbog:

»1671, den 16. Septbr., betroede Hans Majestæt Chr. V (som da ejede Bølling Kirke) og Professor v. Sorø Akademi, Magister Chr. Lodberg (siden Biskop i Ribe) Bølling Kirkes Værge til de ærlige Danne-mænd Peder Vig og Jens Christensen i Bølling By, som herved skal have forelagt bemeldte Kirkes Indkomst at indskrive, annamme og opbjerger og derfor ærligen i rette Tid rigtig Rede og Regnskab at gøre saa vel som Kirkens Gavn i Bedste i alle Maader vide at ramme og efter Recessen dennem at forholde saa



Sædding Kirke. Romansk Døbefont af Granit med Tovsnoninger.

som de for Gud i deres Samvittighed og for Øvrighes den agter at forsvare om anderledes befindes, hvorefter de dennem med Flid hafuer at rette«.

1675 fratræder Peder Vig Stillingen som Kirkes værge; han var ved den Tid ogsaa en ældre Mand. Han er sikkert født i Tiden 1600—1620, og havde oplevet den forfærdelige Kejserkrig, i hvilken den jydsk Bondestand af Fjenden brandskattedes for ialt 130 Mill. Kr. Endvidere oplevede han Brandenborgernes Ankomst til Bølling, »Jordens Afskum«, som de kaldtes i Datiden; det var i Krigen mod Sverige 1658—60, Brandenborgerne plyndrede Bølling Kirke, bortrovede Alterdug og Messesærk samt Sognemændenes Korn, der var opbevaret paa Kirkens Loft. Endnu en Krig skulde Manden i Vig opleve inden sin

Død, nemlig den skaanske Krig med Sverige 1675—1679. Skatterne fik Landets Folk for Alvor at føle. Kong Christian V opkrævede saaledes i Aaret 1678 en ekstra Skat, d. v. s. Skat pr. Hoved af de Personer over 12 Aar, der fandtes i hvert Hjem; ogsaa Gaardenes Besætninger nævnes ved samme Lejlighed.

Folkene, der boede i Vig ovennævnte Aar, var følgende: Peder Vig selv, hans Hustru, en Datter og en Dreng. Besætningen bestod af 1 Hest, 1 Fole, 3 Køer, 3 Ungnød, 1 Bede, 8 Faar og et Svin. Vig var paa den Tid kun een Gaard, men ved Aar 1780 omtrent er den vistnok blevet delt i to Gaarde — Øster Vig, d. v. s. den gl. Gaard, og Vester Vig, som er udbygget fra den østre Gaard maaske af Jens Vig, der beboede den vestre Gaard ved denne Tid. Hans Sønsønnesøn ejer endnu Vester Vig.

Aar 1678 forsvinder Peder Vigs Navn af Skattelisten. Det maa derfor antages, at han er død netop dette Aar. Datteren, der nævnes, er uden Tvivl den Elleds Pedersdatter — Mikkels Vigs Enke — der døde som gammel Kone i Gaarden — 50 Aar efter. Hun var født 1655 og var gift 1679 med den ny Mand i Gaarden, Mikkels Vig. Ifl. Skattelisten for nævnte Aar beboedes Vig af Mikkels Vig, hans Kone og Kones Mor, d. v. s. Peder Vigs Enke, der er blevet boende hos Datteren og Svigersønnen.

Mikkels Vig eller Mikkels Povlsen, som hans Døbsnavn var, var født 1645 og var 10 Aar ældre end sin Hustru; at han var en Mand, der toges med paa Raad, naar vigtige Anliggender i Sognet drøftedes, haves et Vidnesbyrd om fra Aar 1700, den 25. Maj. Nævnte Dato var der Kirkesyn over Bølling Kirke, og baade Præsten, Provsten og Herredsfogden var til Stede.

Næsten alt i Kirken, indvendig saa vel som udvendig, trængte til Hjælp, »Dog Altertavle, Prædikestol og Lysestager var ved Magt«. De samme tre Ting er endnu ved Magt i Bølling Kirke. Men det værste var, at Taarnet truede med at ville falde ned, og fire Mænd fra Sognet toges med paa Raad, hvad der var at gøre. Disse fire Mænd var den 73-aarige Houle Christensen i Østerby, der endnu har mange Efterkommere i Bølling og Sædding, Jacob Jensen fra Kastbjerg, der agtedes for en meget forstandig Mand, og endelig Mikkel Vig og Thomas Sørensen fra Østerby. Ved Aar 1720 nævnes Taarnet paa Bølling Kirke ikke mere.

Mikkel og Elleds blev boende i Vig til deres Død. De havde fire Børn, en Søn og tre Døtre. Aar 1705, den 5. Maj, blev deres Datter Maren Mikkelsdatter, født ca. 1680, gift med den 32-aarige Chr. Jespersen fra Kirkegaard i Sædding. Mikkel Vig og hans Hustru var, hvilket fremgaar af det følgende, Tipoldeforældre til P. Chr. Kierkegaard og Søren Kierkegaard.

Fra Aarene 1704—1705 optræder Slægten, saa vidt man kan skønne for første Gang i Sædding Sogn. Mikkel Vig blev begravet paa Bølling Kirkegaard 4. Marts 1725. Elleds Pedersdatter blev begravet samme Sted 1728. Deres Søn, som ogsaa hed Mikkel, boede i Vig til Aar 1731, da han fraflyttede Sognet. Dermed forsvinder Slægten fra Bølling, hvor den havde boet de foregaaende 82 Aar.

Slægten i Sædding 1704—1844.

Chr. Jespersen, der efter vestjysk Skik tog Navn efter sin Gaard, Chr. Kierkegaard, var vist ikke født i Sædding. Kirkegaard kaldtes i gamle Dage Bølling Anneks-Præstegaard, fordi Præsten i Bølling ogsaa

havde Indtægterne af Kirkegaard i Sædding. Kirkegaard beboedes i Tiden omkring Aar 1700 af to ældre Mænd, Simon Pedersen og Peder Mikkelsen, der begge døde i Aarene kort efter 1700. Simon havde boet paa Kirkegaard i mange Aar, og hans Slægt blev boende der til 1743. Peder Mikkelsen afløses omkring ved Aar 1704 af Chr. Jespersen.

Chr. Kierkegaard og Maren Mikkelsdatter fra Vig havde i deres Ægteskab 9 Børn, Nr. 4 i Rækken, Peder, døbt 19. Oktober 1712, overtog Kirkegaard i Fæste efter Faderen og tog som han Navn efter Gaarden og kaldtes Peder Kierkegaard. Chr. Kierkegaard døde 1749. Hans Hustru Marens Død nævnes mærkelig nok ikke i Sædding Kirkebog. Efter det sidste Barns Fødsel, 1722, er hendes Kirkegang ikke anført; hun nævnes til Alters paa Sengen Aar 1735, maaske har hun været sengeliggende i flere Aar.

Peder Kierkegaard blev den 1. Septbr. 1750 gift med Maren Andersdatter fra Stengaard i Sædding; hendes Fader, Anders Stengaard, var kommet til Sædding ved Aar 1714. Peder Kierkegaard døde i Sædding 1799. Hans Hustru samme Sted 1813. P. Kierkegaard og Marens Søn var P. C. Kierkegaards og Søren Kierkegaards Fader, Mikael Pedersen Kierkegaard, født i Kirkegaard 1756, siden Hosekræmmer i København, hvor han døde 8. Aug. 1838. Mikael P. Kierkegaards Søster Else overtog Kirkegaard 1802 efter sin Broder Anders. Hun døde i Fødegaarden 6. Marts 1844. Efter hendes Mand, Thomas Nielsens, Død to Aar efter, gik Kirkegaard over til andre Fæstere, og findes der ikke flere Medlemmer af Slægten Kierkegaard, idet Biskoppen kun havde en Søn, og han er død ugift.



Spedalskhedsvindue i Bølling Kirke. I Pullet nedlagde de, der helbrededes ved Kapelskilde, deres Gaver. (Trap, 4. Udg. VIII, S. 324).

Slægtskirkerne: 1) Sædding restaureres i 1940 og er især Kirken for Slægten Kierkegaard samt en absolut National-Ejendom. 2) Bølling Kirke forventes restaureret i 1941.

Hvorvidt Søren Kierkegaard har talt i Sædding Kirke, vides ikke, men han har en eneste Gang været i Sædding, den 2. Aug. 1840, 7. Søndag efter Trinitatis, og skulde have talt i Kirken — hans efterladte Papirer siger dog intet bestemt derom, udover Bøn og Forfærdigelsen over Evangeliet »Bespisningsunderet«. — Broderen, Biskoppen, har talt i Kirken 3—4 Gange.

Begge Artikler med Notater af A. Reimann-Hansen.

FRA ADEL TIL BONDE
SLÆGTSHISTORIE VEDRØRENDE
LAURIDS LASSON JØRGENSEN LANGE
TIL »NØRRE KARSTOFT«,
SKARRILD SOGN, HAMMERUM HERRED

Udarbejdet af Jørg. Jørgensen Borup, Bøvlingbjerg.

INDLEDNING

MIN Interesse for Nørre Karstoft i Skarrild Sogn, Hammerum Herred, Ringkøbing Amt og Brandholm, Brande Sogn, Vejle Amt rækker tilbage til min »Hjortid«, da jeg som 9—10-årig Dreng skulde »passe« ca. 120 løsgaaende Faar og Lam i Ure Kær og Sandfeld Hede ved Brande og Skarrild Sogneskel. Her var Mose og Hede i en saa vid Udstrækning, at der for en Hjorddreng hverken var Skel eller Grænser. Faarene fik Lov til at gaa, hvor de vilde — snart i Gejlbjerger i Skarrild Sogn, snart i Sandfeldbjerger i Brande Sogn.

Paa sollyse Sommerdage havde man den herligste Udsigt fra »æ Konghyw« ved Sandfeld. Mod Nord — helt ovre ved Kollund og Ikast saaes »Loke drivende med sine Geder«. Mod Vest: Arnborg og Skarrilds vidtstrakte Hedeflade. Mod Syd: Landsbyen Brandure bagved Urekær, og i Baggrunden: Skjærlund og Døvling Hedebakker. Mod Øst: Brande Kirke, de mere civiliserede og opdyrkede Egne, mit Barndoms hjem og Røgen fra dets Skorsten, der nok kunde vække den ensomme Drengs dybeste Længsel efter Barnehjemmets dejlige Paradis.

Men hvorfor hed Højen »æ Konghyw« eller »Mizarshyw«, som den ogsaa kaldtes? — Jo, for her havde i gamle, gamle Dage staaet et »vældig Slaw« mellem Sysselkongen Wrol fra Brandholm og Kong Mizar, der nok var »vesterfræ«. Begge Konger slow hverander ihjel, aa Mizar bløw begravet i æ Konghyw og Wrol i Wrolshyw ve hans Hjemmen (Brandholm). Maaske havde Kong Mizar sit Hjem paa Nørre Karsøtoft — det vides ikke, men i en Hjorddrengs Fantasi var det jo let nok at drage en saadan Slutning, og der ved vakttes min første Interesse for de to Nabogodser. Senere er Interessen for nævnte Gaarde og enkelte af disses Ejere i høj Grad uddybet, fordi jeg senere traf paa Navne, der har en interessant historisk Baggrund, som nok kan fortælle om Personer og Begivenheder, der ikke bør glemmes.

SKARRILD SOGN

betegnede i 1879 (Trap 2. Udg. VI, 270) som et bakket Land med skarpsandede Jorde (Arealet 17440 Td. Land). »Sognet hører til Nørrejyllands vildeste Hedeegn; neppe meget over $\frac{1}{10}$ er opdyrket; det øvrige dækkes af Lyng, tildels i udstrakte, sammenhængende Heder. Fra Nordøst imod Vest gennemskæres Sognet af Skarrild Aa, der deler det i Nørre og Sønderland og optager Karstoft Aa. Omkring disse Aaer findes Enge, som forbedres ved Overrisling, navnlig ved Karstoft Gaard, hvor henved 200 Td. Land Agermark er forvandlede til Eng, og ved 2 Hesselviggaarde, hvor ligeledes 200 Td. Land ville blive overrislede; ogsaa paa Clasonsborg finder Engvanding Sted (Beretning 1870)

Hedeselskabet har senere ved sit Anlæg af Van-

dingskanaler yderlig fremmet Engvandingen, ligesom der er foretaget en Del Plantning af Naaletræer, saa Sognet har siden førnævnte Beretning haft god Fremgang og skiftet Udseende.

Den Gang (1870) havde Sognet kun 687 Indbyggere, der, foruden Jordbrug, som er Hovederhvervet, fandt nogen Afsætning af uldbundne Varer«. (Se videre hos Trap).

Af Historier fra Sognet vides ikke mange. Om Præsten Nicolaus Hegelahr, som var Præst i Skarrild før 1800 fortæller St. Blicher i »E Bindstoww (En Staaelsmand)«, »at Kællingen (Maren Skouby fra Sdr. Felding), som han skal have levet et hundsk Liv med), løb rundt om Laden med en Kniv i Haanden efter sin sølle halte og forkrøblede Ægtemage, aa rowt, te hun sku gjø de hæhr ve ham, som Mads Uhr skammede sig ved at nævne«. (Jeppe Aakjær: Fra Sallingland til Øresund S. 53).

Denne Hegelahr sad i sin saare tarvelige Præstegaard i Skarrild og skrev 1787 nogle Rim, som han kaldte »Forlystelser«, om hvilke W. H. F. Abrahamssen skriver i en Anmeldelse følgende (Lærde Efterretninger 1790 Nr. 26):

»Det lille Skrivt er ikke ubetydeligt, da det gjør os opmærksommere paa en Egn, den vi i Hovedstaden endog kun kjende lidet til. Har man end hørt om Alsheden, om de Bestræbelser at dyrke denne betydelige Jordstrækning ved Nybyggere, saa er nok ogsaa dette det meste man veed om Jyllands Hede. At spørge noget mere om dem og deres Beboere kan da ikke være ligegyldigt, uden for dem, der finder Hovedstadens Skuespil, Baller og Koncerter ene værdige deres Opmærksomhed. Hvad her siges om Hederne er paa

Vers, og ganske gode ere Versene..... Vel kan ikke siges, at her findes poetiske Skjønheder, endskjønt man dog ogsaa hører lidt poetisk Sprog, kun at en øvet Smag og Kritik savnes; men man træffer dog ogsaa Steder, som kan læses med Behag..... Den Beskrivelse over den huuslige Flid i Vinter-Aftenerne er ret behagelig og læses vist med Fornøjelse flere Gange. Det er et skjønt Billede fuldt af Liv og Virksomhed. Man kan ikke holde Ønsket tilbage, at saaledes maatte se ud i hver Bondestue Landet over. Overalt, hele Værket igjennem, behager den Fornøjelighedens Tone, da Forf. viser sig og sin Menighed at være ei allene tilfreds med, men ogsaa taknemmelig for det Gode, Naturens Herre har givet disse ellers ilde udraabte Egne..... Hvad man ellers lærer om er: at der groer et hvidt Mos, som ædes frisk af Kreaturerne og indsamles paa Vinteren. Det kaldes der: Lav. — At Træ graves op af Jorden, endog Egetræ, som kan bruges til Tømmer, og af den røde Fyr, hvis Splinter kan bruges til Lysning, som i Norge, det der tages af Skovene. — At der findes forstenet Træ, af Fyr, som ligner Flintestenen, og af Bøg, som kan bruges til Hvedsesten. — At desværre ogsaa der er Flyvesand, men at man ogsaa har adskillige Planter, hvis Vedligeholdelse der, ligesom andre Steder, holdes over, for at dæmpe Sandflugten. Hyrderne siges at betjene sig af Væderhorn til Blæse-Instrumenter, og i Anledning af Vinter-Aftenens Flid i Husene siges, at de afmaal Tiden efter det Arbejde, de have faaet gjort. Her ser man og, at da Boligerne ligge saa langt fra hinanden, Børnene ej kan gaa i Skole, men Skolemesteren maa komme til dem, hvilket han da gjør efter Tour omkring hos Alle. Samme Skik er ogsaa i Norge«.

OM SOGNETS BEBOERE

i Almindelighed skal her kun fortælles, at de var stræbsomme, nøjsomme og selvhjulpne, og at der fandtes baade nogenlunde velstaaende men ogsaa yderst fattige Folk, der maatte nære sig, som de kunde bedst. Til de sidste hørte »ste« Jens Hus og hans »bjergsomme« Kone, Lene Hus, der boede i en Jordhule i æ »Gejlbjærre« paa Grænsen mellem Skarrild og Brande Sogne, saa det er uvis til hvilket Sogn de hørte. Som Hyrdedreng besøgte jeg dem ofte, fordi deres Søn — lidt ældre end mig — var mig til megen »Howrow« i min Ensomhed. — Aldrig har jeg set noget saa fattigt, som deres Hjem; intet Bohave, kun en Jordbænk og noget, der skulde forestille en Seng, bestaaende af Lyng og Pjalter paa den bare Jord. Jens Hus ernærede sig ærlig og redelig som Skorstensfejer og Tigger. Lene alene ved Tiggeri. Hvad Sønnen, Per Hus bestilte, ved jeg ikke. Han skulde tjene som Hjorddreng, men de var han et saa howwer o, aa vild heller leg o lont derhjemm. —

Niels Piilgaard boede som Eneboer paa Gejlbjærge og havde ikke andet Selskab end en Hund og en Tyr, som reele nok ku faasto, hwa han saa' te' em. Naar han kørte Enspænder med Tyren, sad han gerne paa Vognen og snakkede højt enten med sig selv eller med Tyren. Engang han kørte forbi mit Hjem til Brande Marked, hørtes følgende Tale til Tyren: »Næ'r a no ky.r ind o æ Mærkenspla's, saa sejer Folk te mæ: Hwa koster den Tyr? saa sejer a: den ska et sæ.les«. Det var jo Meningen, at Tyren sammen med Niels skulde »ha den Fornywels aa wæ te Mærken«.

En selvhjulpnen Kone var Ann Viig — gift med Jens Viig fra Karstoft. Hun var grow bygget, kna-

gende dygtig og Mand i Huset. Naar hun laa i Barselseng, hvad nok af og til skete, drev hun ikke Tiden hen som andre Barselkoner, »dæ legger te ingen Nøtt i manne Da.u«. Nej, hun brugte Tiden til at sko Børnenes Træsko, lappe deres Tøj o. s. v., og skulde der »gyres en Handel«, var det ogsaa hendes Bestilling. En Gang, hun wa bløwen lit stures og vilde ha »en bette Haa.nd, som kun pæ.n Folk den Gang brugte om Natten, kom hun ind til Købmand Pedersen i Brande og spurgte: »Ka a hær kyyw en Peespot?« — Pedersen gav Skraaen »en Knaag« og sagde grinende: Hi,ja, de ka do F..... plau mæ; hu stuer skaen væ.r, An Viig? — Hun: »Aa, saaen te en trej Peesninger«.

Men lad os nu forlade dette Thema og gaa over til det, jeg egentlig vil fortælle om: Karstoft og nogle af dens adelige Ejere.

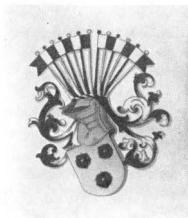
Om Skarrild Sogns »Kloge Mænd«: Pæ Kraasig og Pæ Egebjerg har andre fortalt — bl. a. Museumsforstander H. P. Hansen, Herning, Storgaard Pedersen (se Hards. Aarb. og H. Kau (Vejle Amts Aarb.) og flere).

NØRRE KARSTOFT

Hvor gammel Fortidens Herregaard Nr. Karstoft er, er ikke let at sige. Allerede 1467 nævnes en Gaard i Skarrild — uden Tvivl Karstoft, som Ejeren Decanus Tomes Langhe skænkede Ribe Domkirke for sine Forældres og Søskenes Sjælemesse. Han kaldte den sin Fædrenegaard, hvilket jo fortæller, at hans Forældre Oleff Langhe og Mettæ Henricsdotter har ejet Gaarden, som sandsynligvis da hørte under Langernes Hovedsæde »Kjærgaard« i Hun-

derup Sogn ¹⁾. — Om denne Gave læses følgende i Dr. O. Nielsen: Hardsyssel Diplomatarium 1893 S. 56:

»Alle men, thette breff see eller høræ læses, hielsær jek Tomes Langhe diegen j Ribe ewyndeligh meth Gudh ok kwngør, ath jek meth frij vilghe giffuer



Den gamle Lange-Slægts Vaaben med 3 røde Roser i Sølv: feldt op paa Hjelmen 13 Fæner vekselvis røde og hvide, kan føres tilbage til 1315 og sandsynligvis endnu længere.

»skødher ok affhænder meth thette meth opnæ breff wor Frwædomkirke i Ribæ til henness bygnigh een myn fedhernegardh i Skareld j Bøling hæret j Hardsyssel liggendes, som Pether Eysson nw vdi boor ok skyldter aarlighe en fiærding tynne smør, fore myn father Oleff Langhe, Mettæ Henricsdotter, myn mosther ok fleræ myne forelder ok sysken theres ok myn siels salighied, meth alle fornefnde gardz ok gotz til: liggelsæ og rætighied, wot ok thyrt ehwat thet helst neffnæs kan, engthe vndhentaget, till ewyndeligh eyæ og kiennes jek mek eller myne retthe arwynghe effther thenne tiidh enghen diel eller rættighied ath haffue i

¹⁾ Se videre herom i I. M. Lauridsen, Salomon J. Frifelt og T. Kragelunds Bog »Kjærgaard«.

fornefnde garth ok gotz i noghen made. Till ythers mere witnesbyrdh hængher jek insehle meth andre danske mentz jnceghle som ære Nis Nielssøn, borgsmestere i Ribæ, Bochen Nielssøn ok Johan Erlandz søn, radmen sammesteth.

Giffuet i Ribæ annen poschæ dagh anno domini mcdlx septimo« —

I det første Segl 3 Roser, i det andet et Skjold med Bomærke. Nr. 3—4 Bomærker. (Ribe Stiftkiste Breve Nr. 312).

I 1636 købte Korfitz Ulfeld (en Fætter til Rigs-hofmesteren af samme Navn) til Tvis Kloster—Gaarden, men overlod den til Broderen Jakob Ulfeld, der i 1638 nævnes som Ejer. Han havde foruden Nr. Karstoft en Mængde Strøgods, ialt 213 Td. Hartkorn, men led frygtelig under Svenskerkrigen 1657—60. (Se hans Klagebrev til Kongen: Hards. Aarb. 1938: »Fløsslægten«).

Før 1760 ejedes Skarrildgaard (Karstoft) af den betydelige og grundige Historiker og Topograf Hans de Hoffmann, som nævnte Aar, d. 6. Marts blev indsat som Præsident i Fredericia. (Se Vejle Amts Aarb. 1911 p. 171 f).

Men den Ejer, som særlig—og af bestemte Grunde ogsaa bør have historisk Interesse, er: Laurids Lassen Jørgenssøn Lange, som nævnes til Nr. Karstoft i Aarene 1789—1817.

Han staar som Bindeled mellem de vestjydske mægtige og indflydelsesrige Adelsslægter og en stout og selvhjulpen Bondeslægt — deriblandt Usseltoftslægten i Brande Sogn—en Slægt, der i mange Henseender kan sammenlignes med Ingmarsønnerne (i Selma Lagerlöfs Jerusalem).

HVORLEDES HISTORIEN OM LAURIDS L. J. LANGE BLEV TIL

Hos Trap 4. Udg. VIII. nævnes Laurids L. J. Lange som Ejer af Karstoft, der paa den Tid havde over 2000 Td. Land og beskrives som en vidtstrakt Hede-
gaard med store og gode Engstrækninger, men daar-
lig Kornjord. Han ejede tillige Skarrild Kirke.



Nørre Karstofts Hovedbygning.

I 1798 fik han kgl. Tilladelse til at udstykke Gaar-
den i 17 Parceller. —

Det var — udover Folketællingslisterne — tilsyne-
ladende de eneste historiske Oplysninger, man havde
om ham. Hans Herkomst og Levevis — ja selve hans
fulde Navn var en Gaade selv for hans Børnebørn. En
Datterdatter har saaledes engang udtalt (noget, der el-
lers aldrig blev nævnt), at hendes Bedstefader (L.
Lange) »nok skulde være ud a de adelige, men« —
føjede hun til, »de æ dæ ett saa møj Stu'rhied ve, for
han døø som en fatte Mand«, (noget, han kunde være
ganske uskyldig i, da han gennemlevede Bankerotten
hvori saa mangan Rigmand gik bag af Dansen).

En anden Kone — gift med en Dattersøn af L. —
har fortalt, at han oprindelig var en meget velstaaende

Mand, men nok en daarlig Økonom, som flere Gange havde byttet Gaarde, indtil han omsider havnede paa Nr. Karstoft, hvor han giftede sig med en vestjvdsK Præstedatter, Karen Brasch, der nok tilbragte ham nogen Rigdom.

Disse Oplysninger var jo meget spinkle Holdes punkter til Opklaring baade af hans og hendes Afstamning. Flere Aars Undersøgelser igennem Kirkebøger, Folketællingslister og andre Kilder gav ikke noget væsentligt historisk Resultat, og saa begyndte Gætninger og Navnesammenligninger, der omtrent fastslog, at han maatte have sin Rod i den vestjydske, meget udbredte adelige LangeSlægt. Baade 3 Roser og 1 Rose Adelen havde jo her i Vestjylland sit Hjemsted, og noget tydede paa, at Laurids Lange godt kunde være udgaaet fra 1 RoseSlægten, og at hans Fødestavn maatte være Varde eller TarmEggen.

Hans Hustru, Karen Brasch, maatte jo afgjort være en Datter af Præsten Søren Michael Brasch i Tim, hvis Hustru hed Johanne Marie — et Navn, der ligesom Slægtsnavnet Helle endnu den Dag i Dag er ret almindeligt i L. Langes Afkom.

Der fandtes i den omhandlede Tid kun to Præster (Brødre) i Vestjylland af Navnet Brasch — den ene i Tim, den anden i Dybe; men kun Præsten i Tim havde Børn: tre Sønner og to Døtre, saa her var ikke noget at tage Fejl af, tilmed da en af L. Langes og Karen Brasch' Døtre fik Navnet Johanne Marie Sofie — selvfølgelig opkaldt efter Bedstemoderen.

Men »Gætvej er Glipvej«, og til Advarsel for andre, der studerer Slægtshistorie har jeg fremført ovenstaaende.

Det viste sig nemlig ved senere grundige Undersø-

gelses — foretaget af Forstander Ernst J. Borup i Rigsarkivet, Arkivar Svend Aakjær i Viborg Landsarkiv og i Direktør J. Arthur Langes utrykte Optegnelser om Lange-Slægter, at der er noget rigtigt og meget galt i min ovenfornævnte Slægtshypothese — og at man skal være forsigtig med at drage Slutninger, der ikke er historisk underbygget.

Arkivar Sv. Aakjær oplyser i et Brev (26. Oktober 1938 til E. J. Borup), at han ved sin Undersøgelse af Tim Kirkebog ikke iblandt Præstens Børn finder nogen ved Navn Karen. Men han henviser til den trykte Stamtavle af Magdalene Matzen: Optegnelser om Slægten Brasch, Aarhus 1916 S. 8, hvor der omtales en Karen Brasch, Datter af Mogens Brasch (om ham senere) og gift med »Proprietær Lang eller Lange i Karsbjerg«(1).

Videre skriver Sv. Aakjær i samme Brev:

»Laurids Lassen Langes Adkomst paa Nørre Karsøft lader sig vist ikke finde. Arkivar S. Nygaard, der som Underarkivar her i Viborg har fremskaffet alle Ejerlister over Hovedgaardene i Jylland i Traps Danmark, og efterladt sig et Seddelkartotek her over disse Oplysninger, har maattet give tabt, og det hænger formodentlig sammen med, at Hammerum Herreds Skjøde- og Pantebøger først begynder 1790. Ad denne Vej kan vi altsaa i hvert Fald ikke komme paa Spor efter, hvorfor L. L. Lange kom til Nr. Karstoft«.

Aakjær henviste E. J. Borup til Hr. Direktør John. Arthur Lange, København, der har den største personlshistoriske Samling vedrørende Langerne.

Direktøren har gennem 40 Aar samlet alt, hvad der er at finde om Slægterne Lange og de indgiftede Slægter — ialt 136.

For vort Vedkommende var Stikordet Karen Brasch, som hurtig fandtes i hans store Seddelkarstotek under Bogstavet B. Derfra fandt Direktøren omgaaende Slægt 68 B., som laa i Kartotek med alle Oplysninger, først om Birkefoged Jørgen Lange og hans Hustruer og Børn. Derefter fandtes den ældste Søn Laus Lasson Jørgenssøn Lange og hans Hustruer og alle deres Børn. Til hvert Navn i Stamtavlen svarer en Seddel med Direktørens personlige Udskrift af Kirkebøgerne ¹⁾).

JØRGEN ANDREASSEN LANGE

er ifølge John. Arthur Langes utrykte Samlinger til Lange-Slægtens Historie født ca. 1717, hvor vides ikke.

I Redsted Kirkebog (efterset af Sv. Aakjær) oplyses, at Monsør Jørgen Andreassen Lange blev trolovet den 21. April 1747 med Jomfru Helle Trolle Post af Sindbjerg (Morsø sdr. Herred), copuleret [ægteviet] d. 16. Maj s. Aar. — Bobé nævner ham som Fuldmægtig (i Kirkebogen blot Monsør = Høflighedsform for »fine« Folk). Antagelig har han før Giftermaalet været Fuldmægtig paa Herregaarden Glomstrup, som sammen med Sindbjerggaard paa den Tid ejedes af Helles Far, Christian Seefeld von Post.

1751 var Jørg. Lange Toldassistent ved Hadsund

¹⁾ Efter Direktør Langes Død overgaar denne interessante Samling, som rummer mange Tusinde Sedler, og som efter hans Sigende er den største Slægtssamling i Verden — til Rigsarkivet, saaledes at dette faar alle Ahnetavler, mens Landsarkivet for Sjælland faar alle Udskrifterne (for at Samlingen ikke skal gaa til Grunde ved Ildsvaade eller Bombardement. Samlingen bliver da offentlig tilgængelig).

Toldkontor, og J. Art. Lange oplyser, at han i en sen Alder (1771) tog dansk juridisk Eksamen, formentlig hos en Landsdommer (hans Navn findes ikke i den trykte Fortegnelse over examinati juris fra Kbhvn.s Universitet).

Den 4. April 1771 fik han af Frederik v. Ahrenstorffs Enke, Fru Øllegaard Sophie Ide v. Rantzau til Overgaard i Udbyneder Sogn, Gjerlev H. Randers Amt, Bestalling som Birkefoged for Overgaards Birk, som var et adeligt Birk, oprettet 1549 for Jørgen Lykke (Thit Jensen: Den sidste Ridder) og hans Arvinger til Overgaard (Trap 2. Udg. V. 547). Birket ophævedes 16. Juni 1815.

Paa Rigsarkivets Læsesal findes en maskinskreven »Birkernes Historie« af cand. jur. Erik Knudsen, hvor det oplyses, at Birkeejeren foruden Tingsted var forpligtet til at holde en Birkefoged eller Birkedommer og senere ogsaa en Birkeskriver. Disse skulde være »vederhæftige Dannemænd«, bosatte i Birket, men der krævedes intet i Retning af Kundskaber eller Lovkyndighed af disse Embedsmænd. De var kun forpligtet til »i rette og visse Tider, naar Sager forefaldt, at sidde til Dom og holde Ting og skaffe enhver Lov og Ret«, samt til under Ansvar at føre Tingets Tingbog.

I Fru Øllegaard Rantzaus Ansøgning til Kongen om at faa Konfirmation paa Jørgen Andreassen Langes Bestalling nævnes kun, at han har den fornødne juridiske Eksamen til Embedet¹⁾. — I det kgl. aabne Brev²⁾ af 11. Novbr. 1771 faar han Confirmation

¹⁾ Se Indlægget til Jydske Register 11. November 1771 Nr. 209 (Rigsarkivet).

²⁾ Samme S. 113.

paa sin Udnævnelse som Birkefoged for »Overgaards Birk udi Aarhus Stift udi Vort Land Nørre-Jylland«. Han fik Embedet efter den tidligere Birkefoged Richardt von de Hardts Død i 1771.

Ifølge Rigsarkivets (skrevne) Fortegnelse over Danmarks Retsbetjente efterfølges han i 1774 af Anders Brøndum, hvis Bestalling er konfirmeret den 24. Aug. 1774. Lange har altsaa sandsynligvis været Birkefoged indtil den Tid. Om han er død i dette Aar, vides ikke.

Han var to Gange gift, først med Helle Trolle Post, død i Vindblæs (Nabosognet til Udbyneder) i Aug. 1753. Anden Gang gift den 20. Marts 1755 i Vindblæs med Maren Carlsdatter, født c. 1733.

I første Ægteskab var der 4 Børn, i andet 8. Fortegnelse over disse findes i J. Art. Langes utrykte Samlinger, men her vil vi kun omtale den ældste af Langes og Helles Børn, nemlig:

LAURIDS¹⁾ LASSON JØRGENSSØN LANGE
til Nørre Karstoft, Skarrild Sogn.

Han er født 1747 i Sindbjerg, Redsted Sogn, Mors Sdr. Herred, døbt i Redsted Kirke den 30. Juli 1747 ca. 2 Maaneder efter Forældrenes Bryllup, saa der har været Fart paa. Han er opkaldt efter sin Mormors Far, Laurids Thøgersen Lasson, Præst i Redsted efter 1600, og han døde den 31. Maj 1825 i Tørring, Vrads H. Skanderborg Amt, antagelig hos Datteren, Helle Cathrine Margrethe, som boede der — gift med Gaardejer Steffen Lauridsen (tidligere Vinding, Thyrsting H.) Begravet 6. Juni s. A. i Tørring.

¹⁾ I Kirkebogen Laus.

1774 nævnes han paa Herregaarden Friisholt i Sahl Sogn.

1777 var han Fuldmægtig paa Herningsholm.

1780 Fæster paa Skibelundgaard i Sahl Sogn, Hvolbjerg H.

1783 nævnes han som boende paa Kjærsholm — en gammel adelig Sædegaard, som havde tilhørt Sandbergerne²⁾.

Gamle Folk har fortalt, at han i Tiden, før han købte Karstoft, skal have boet paa Tanderup i Snejbjerg (som Enkemand), hvilket dog hverken er bekræftet eller afkræftet. I Folketællingen findes han ikke hverken i Skibelund, Sahl, Tanderup eller Karstoft, hvorimod der hos den daværende Ejer af Karstoft, Poul Østergaard nævnes en Jomfru Brasch (i Folket. Brach), som uden Tvivl er Langes vordende Hustru.

Samme Aar, som Lange købte Karstoft (1789) giftede han sig med Karen Brasch. Brylluppet holdtes d. 6. November 1789 i Sdr. Omme Præstegaard. Hun blev hans anden Hustru. Første Gang var han gift med Anne Marie Christensdatter Blok (Bloch), født ca. 1740 i København og vistnok Datter af Christen Nielsen Blok, der 1770 boede i Borgergade 197 dersteds. Hun døde i Skibelund (Hovlbjerg Hrd.) d. 28. April 1782.

I første Ægteskab var der 4 Børn:

1. Søren Laurssøn Lange, f. ca. 1776, døde 14. Marts 1798 i Randers som ugift Tobaksspindersvend.

²⁾ En Søster til Laurids Langes Tipoldemor, Helle Sandberg, hendes Farbroder Henrik Sandberg g. m. Tale Albrektsdatter (Viffert) og deres Søn Anders Sandberg har boet paa Kjærsholm og ligger begravet i Torning Kirke.

2. Helle Trolle Cathrine Lange, f. paa Hærningsholm 1777, døbt i Herning, død — og begravet i Sunds 1778.
3. Helle Trolle Lange, født i Skibelund, Sahl, død der i Februar 1781, begravet d. 25. Februar.
4. Jørgen Lange, f. i Sahl, hjemmedøbt d. 28. Marts 1782, fremstillet i Sahl Kirke d. 28. Nov. 1782. Student. Død ugift paa Frederiks Hosp. i København d. 7. Dec. 1801.

En Maaned efter denne Søns Fødsel døde Moderen, saa megen Sorg har Lange oplevet, og noget rod^s løst hos ham synes hans Omflakken at vidne om, ind^s til hans Giftemaal med Karen Brasch, som — efter gamle Folks Udsagn — skal have været en sjælden god Kvinde og Husmoder.

Med hende havde Lange seks Børn, hvoraf kun tre levede; herom oplyser Kirkebogen fra Skarrild følgende¹⁾:

- a. »4. August 1790. Her Langes og Karen Brasch' deris dødfødte Søn af Nør Carstoft«.
- b. »6. Februar 1792. Hr. Las Lassen Langes og Hustrues Mad: Karen Brasch' Barn paa Nør Carstoft døbt Anne Marie.
Faddere: Mad: Friis«, [Enke efter Gaardens tidligere Ejer D. C. Secher til Lynderupgaard], »Søren Borch og Hustru, Mad: Hegelahr« [g. m. Præsten Nicolaj Hegelahr i Skarrild, som har ført Kirkebogen], »Terkel Carstoft, Student Wellejus og Jomfru Wellejus«, [fra Sdr. Omme Præstegaard].

Nævnte Anne Marie Lange blev 21. Marts

¹⁾ »—« Landsarkivar Svend Aakjærs Undersøgelse.

1812 gift med Gaardejer Jakob Frandsen til Skjærlund, Brande Sogn, født i Egvad v. Tarm. — Ægteparret havde (iflg. Folket.) 7 Børn, hvoraf det ældste Barn, Laus Lange Jakobsen, f. 1812, blev gift med Mette Sørensdatter (af Fløe-Slægten), med hvem han overtog Vestergaard i Fløe.

En Datter, Lene Marie Jakobsdatter, f. 1815, blev Gaardmandskone i Egsgaard i Tyresgod Sogn, hos hvem Moderen døde d. 11. Januar 1861.

- c. »29. August 1793. Lars Lassen Langes og Karen Brasch' dødfødte Datter.
- d. »25. Juni 1795. S^v. Laurids Langes og Hustru Madam Karen Brasch': Johanne Marie Sofie. Mad: Friis bar. Hr. Rahr fra Felding«, [vistnok Præst], »Hr. Wellejus fra Omme«, [Sognepræsten der], »Terkel Jensen, S: Karstoft. Min Kone og Datter Pouline Hegelahr«. — Død og begravet i Skarrild 21. Marts 1800.
- e. »6. Nov. 1797. Helle Cathrine Margrete. — Peder Gammelgaards Hustru bar. Terkel Jensen og Knud i S. Carstoft. Barnets Halvbrødre Søren og Jørgen¹⁾. Jens Jørgen. Christence Høyer. Pouline Hegelahr. Knud og Jens Carstofts Koner«.

Helle Cathrine Margrete blev d. 22. Nov. 1817 gift med Gaardejer Steffen Lauridsen, Vinding, Thyrsted H., og døde i Tørring ved Horsens d. 27. Sept. 1828.

En af deres Døtre hed Karen Lange, og hendes Datter Helle, g. m. Gaardejer Enevold

¹⁾ Nr. 1 og 4 af 1. Ægteskab.

Jensen i Bræstrup, lever endnu (1938) 85 Aar gammel.

- f. »5. Marts 1801. Johanne Marie Sophie. — Madam Brasch, Barnets Mormoder bar det. Terkel Jensen og Jens Jensen med begge deres Koner. Johan Herman Hegelahr. Pouline Hegelahr«. Madam Brasch, f. Wellejus, var Enke efter Mogens Brasch).

Johanne Marie Sophie Lange blev gift i Brande den 24. Nov. 1822 med Gaardejer Jørgen Pedersen, Usseltoft. Stammoder til Usseltoftslægten (se denne S. 79 f.). Hun døde i U. d. 11. Nov. 1859 og begravedes i Brande d. 16. s. Md.

I 1817 solgte L. Lange Nr. Karstoft til N. Chr. Hauge og flyttede til Bakkegaarden i Brandlund, Brande Sogn. Samme Aar fik han Nr. Karstoft i Pant af Hauge.

Traditionen om, at Lange skulde have ejet en større Gaard i Vestjylland maa efter foreliggende Oplysninger sikkert henføres til Nr. Karstoft — og de mange Byttehandeler af Gaarde har tilsyneladende intet paa sig.

HISTORISKE OPLYSNINGER OM SLÆGTEN

Slægten von Post var af gammel nedersaksisk, westfalsk fra Schaumburg stammende Adelsslægt, som kan føre sin Oprindelse tilbage til 980.

Borgen Nettelberg (senere Schaumburg) blev da stormet af en von Palingsleben. Han erobrede Borgen og blev Stamfader til Greverne af Schaumburg, som antog Nettelborgernes Vaaben, de tre Nældeblade, og kaldte Borgen Schaumburg. Nogle Herrer

von Post, som havde udmærket sig under Belejringen af Borgen, fik hans tidligere Vaaben: Søvløven paa blaa Grund.

En Ridder, Adolf v. Post, var 1030 med paa Rigsdagen i Minden (Regeringsdistr. og Distriktshovedstad i Westphalen) ¹⁾, og Ludvig og Heinrich Post nævnes 1273 som Vidner ved flere Godskøb ved Klosteret i Hildesheim. Med denne Heinrich begynder den fortløbende Stamtavle.

Heinrich v. Post' Sønnesøn, Walter v. Post, kom i Slutningen af det 14. Aarhundrede til de braunschwigske Lande og fortsatte der, hvis ældste Grubenhagenske Lensbrev er fra 1399.

Som Stamfader til de nuværende Friherrer v. Post nævnes en Mand af Slægtens 20. Generation, Friherre Herman Lothar v. Post til Bosfeldt, Emsenh med Bodsholdt, k. k. og spansk Oberst — ogsaa Münstersk General og Drost i Twent, var gift med Johan Herdings og Anna v. Hvens eneste Datter. Han døde 1674 i Lejren ved Ensesheim i Elsas, og der findes i Strasburgs Domkirke et prægtigt Monument over ham.

1. Hans yngste Søn, Wilhelm Moritz ledsagede som hessisk Hofmarschal Prinsesse Leonora af Hessen, senere Dronning af Sverige, til Stokholm og blev i Sverige som Oberst 1617 i Slaget ved Landskrona. Han er Grundlægger af den svenske Linie. —

2. Hans ældste Søn, Georg Arnold (død 1709) Herre til Lüde og Emsink, blev kgl. dansk Ritmester og fortsatte Stammen her ²⁾.

¹⁾ Th. Hauch-Fausbøl: Haandb. over den ikke naturaliserede Adel, Kbhvn. 1933.

²⁾ Her en Uoverensstemmelse imellem tysk Adelsleksikon

STAMTAVLE

for Laurids L. J. Lange-Slægten.

I. Ritmester Georg Arnsfeldt v. Post til Glomstrup, født 1638. Kom til Danmark 1670, ejede Glomstrup fra 1693 til sin Død. Begravet i Hvidbjerg Kirke, Mors.

II. Godsej. Christian Seefeldt v. Post, Ejer af Glomstrup og Sindbjerggaard 1726—34. Født 1690, død fattig 1765 i Sindbjerg. Begr. i Redsted 11. April 1765.

2 Døtre, 3 maaske 4 Sønner.

III. Helle Trolle Post, født 1720 paa Glomstrup, døbt 24. Okt. 1720 i Hvidbjerg. G. m. J. A. L. 16. Maj 1747 i Redsted. Død i Aug. 1753 i Vindblæs i Gjerlev H.

4 Børn, alle døde før 1804.

IV. Laurids Lassen Jørgensøn Lange, f. 1747 i Sindbjerg, Redsted Sogn, Mors. Ejer af Nr. Karstoft i Skarrild 1789—1818. Død 31. Maj 1825 i Tørring, begr. 6. Juni s. A. samme Sted. G. 1. G. med Anne Marie Christensdatter Blok, f. i København ca. 1740, død i Skibelund i Sahl 28. April 1882. Med hende 4 Børn, alle døde før 1804.

V. Johanne Marie Sofie Lange, f. paa Nr. Karstoft 1801, døbt 5. Marts s. A. G. i Brande 24. Nov. 1822 m. J. P. Død 11. Okt. 1859 paa Usseltøft. Begr. i Brande.

G. m. I A Helvig Brockenshuus, Datter af Sivert Brockenshuus og Helvig Sandberg til Ullerup, f. 1. Juli 1647, begr. 4. Juni 1728 i Hvidbjerg Kirke, Mors. 2 Sønner.

G. m. II A Mette Elsebeth Lassen (Lasson), Datter af Sognepræst Laurs Thøgerssøn Lassen i Karby-Hvidbjerg-Redsted, født 1698, død paa Glomstrup 5. April 1770, begr. 18. April s. A.

G. m. III A Fuldmægtig Jørgen Andreassen Lange, f. ca. 1717. Eksam. jur. 1771. Birkfoged for Overgaard Birk 1771—74. G. 2. G. 30. Marts 1755 i Vindblæs med Maren Larsdatter (f. ca. 1733, død efter 1787.

8 Børn.

G. m. IV A Karen Brasch, født 1768 paa Aarupgaard i Tamdrup. Datter af Mogens Brasch, Forp. af Aarupgaard, og Hustru Johanne Marie Sophie Wellejus. G. m. L. Lange 6. Nov. 1789 i Sdr. Omme. Død i Skarrild 12. Marts 1807, begr. s. St. 22. Marts s. A.

Med ham 6 Børn.

Se Side 43.

G. m. V A Gaardejer Jørgen Pedersen til Usseltøft (100 Td. Land), f. 1800 i Usseltøft. Ejer af Gaarden. Død der. Begr. i Brande.

5 Sønner, 3 Døtre (alle Bønder).

OVERSIGT OG HENVISNINGER vedrørende Laurids L. J. Langes Mødreneslægt.

Moderen:	Helle Trolle Post	(Post Side 49).
	Datter af	
Bedsteforældre:	Christian Seefeld v. Post g. m. Mette Elsebet Lassen.	(Lassen S. 60).
Oldeforældre:	Georg Arnold v. Post g. m. Helvig Brockenhuus.	(Brock S. 53).
I. Tip. . . .	Sivert Brockenhuus g. m. Helvig Sandberg.	(Sandb. S. 55).
II. Tip. . . .	Ulrik Sandberg g. m. Anna Mogensd. Gyldenstjerne.	(Gyldenst. S. 57).
III. Tip. . . .	Mogens Gyldenstjerne g. m. Helle Ulfeld.	(Ulf. S. 59).
IV. Tip. . . .	Ebbe Ulfeld g. m. Lene Ulfstand.	(Ulfst. S. 60).
V. Tip. . . .	Knud Ulfeld g. m. Anna Hardenberg.	(Hardenb. S. 60).
VI. Tip. . . .	Erik Hardenberg g. m. Anne Rønnow.	(Rønn. S. 60).
VII. Tip. . . .	Ejler Hardenberg ¹⁾ Ejler Rønnow.	

¹⁾ En Broderdatter til Ejler H. er Anna Korfitsdatter Hardenberg, hvem Kong Frederik II vilde have ægtet og ophøjet til Danmarks Dronning — opmuntret hertil af Sofie Lykke, hendes Broder Jørgen Lykke og Svogeren, gamle Otto Krumpen, hvorimod Enkedronningen Dorothea og følgende af Annas Slægtninge: Ejler Hardenberg, Herluf Trolle, Birgitte Gjøe, Johan Friis o. fl. gik haardt imod Kongens Beslutning, saa Ægteskabet kom aldrig i Stand. (Herover har H. F. Ewald skrevet sin historiske Roman: Anna Hardenberg).

SLÆGTEN POST'S DANSKE LINIE

I. Ritmester Georg Arnold von Post (Stamtavle I) til Lügda (eller Luegda i Hannover) og Glomstrup paa Mors er født 1638 og kom til Danmark 1670 med »de mønsterske Tropper« (rimeligvis Tropper fra Münster i Westfalen. Han blev Ritmester i Wedels danske Rytterregiment, tog sin Afsked 1683 og købte i 1693 Herregaarden Glomstrup (eller Glumstrup) i Hvidbjerg Sogn i Mors Sdr. Herred, og antagelig ejede han ogsaa Sindbjerggaard i Redsted Sogn til sin Død, og begravedes i Hvidbjerg Kirke 11. Marts 1708.

I Louis Bobé's Stamtavle (Efterl. P. fra d. Rewentlowske Kreds VIII, 131) siges hans Forældre at være Adolph v. Post til Rodenger, Rinteln og Bosefelt — hessen=casselsk Geheimeraad, Landdrot til Rheda og Dehnold, gift med Maria v. Kannen (hans Moder)¹⁾.

Af Herregaarden Glomstrup findes et Billede i Daniel Bruun: Danmark 2. B. V., 269, og ifølge Trap (4. Udg.) havde den omkring 1700 28. Td. Hartkorn. Efter Georg Arnold von Post' Død i 1708 ejede hans Enke, Helvig Brockenhuus, Gaarden til 1726, da den overtoges af Sønnen, Christian von Post, som 1734 solgte den til Kammerjunker F. Chr. Klingenberg.

II. Christian Seefeld von Post til Glomstrup og Sindbjerggaard er født paa Glomstrup 1690 og Søn af Georg Arnold von Post og Hustru Helvig Brockenhuus (I A). Han døde 1765, 75 Aar og blev begravet i Redsted 11. April s. A. Den 14. Okt. og Louis Bobé's: Efterladte Papirer fra den Rewentlowske Kreds VIII, 131.

¹⁾ Se Note ² S. 46

1718 ægtede han i Karby Mette Elsebeth Lassen (Lasson) født 1698, død 5. April 1772 paa Glomstrup, Datter af Sognepræsten Laurs Thøgerssøn Lassen i Karby-Hvidbjerg-Redsted (nærmere omtalt under II A, S. 59).

Deres Børn var:

- 1) Ulriche Hedevig Post, døbt d. 2. Nov. 1719 i Hvidbjerg; gift 4. Juli 1738 i Hundborg med Hans Gjerdrum, f. 23. Sept. 1693 i Christiaⁿia Stift. Død 1743. — Sognepræst i Liørslev og Ørting samt Lier i Norge.
- 2) Helle Trolle Post, døbt 24. Okt. 1720 (født paa Glomstrup) baaret af Frøken Kruse. Fadd. Oberstlieutenant Kruse, Christopher v. Klingenberg, Frederik Christian v. Klingenberg, Frøken Arenfeldt.
- 3) Georg Arnold Post, døbt 29. Okt. 1722, baaret af Madam Helvig Selle [Brocenhuus] Sv. Peder Madsen fra Ulstrup, Hr. Peder Brøchner, Anna Lassen og Elsebeth Lassen.
- 4) Lars Lassen Post, døbt 27. Jan. 1724 i Hvidbjerg. Tjener og Afskriver hos Arkivar J. Langebech. Kommissionær for Fr. Rostgaard. Tjente 1744—45 hos en Superkargo paa en Kinarejse. Hjemme 1746 og gik derefter atter paa Langfart, hvor han synes at være omkommet.
- 5) Peder Lassen Post, døbt d. 8. Maj 1725 i Hvidbjerg. Blev 1743 Fændrik i 2. søndenfjeldske nat. Rytterregiment i Norge. 1747 Sekondløjtnant i Kronprinsens Regiment. Forflyttet til 2. søndenfjeldske Dragonregiment. Kaptain 1752. Major 1760. Afsked 1773. Død 4. Sept. 1806. — Gift d. 20. Okt. 1752 med Margrethe

Elisabeth v. Restorff, f. 23. Marts 1734, død 28. Nov. 1818. Datter af Otto v. Restorff og Eleonora født v. Donop. — Arvede 1774 Holmegaard i Holme Olstrup Sogn, Hammer H. Præstø Amt — og Broksø i Herlufmagle Sogn, Tybjerg H. Præstø Amt efter sin Hustrus Fæster, Birgitte Restorff, død 1790. — Hun var gift med Kammerherre Knud Trolle til Holmegaard, død 1760.

1801 solgte Peder Lasson Post Holmegaard og Broksø til Chr. Conrad Danneskjold Samsø, som samme Aar solgte Broksø til Peder Lassons Søn (for 25000 Rd.) Major, senere Oberst Chr. Lasson Post, hvis Slægt har ejet den siden.

- 6) Thøger Frederik Post, døbt 20. Dec. 1727, baaret af Elsebeth Lasson. Fadd. Hr. Vitus Bering [Sognepræst i Rind ved Herning], Hr. Niels Grausøn, Hans Lasson, Madam Weidemann (eller Woidemann).
- 7) Peder Selle Post, døbt 24. April 1730, baaret af Madam Helvig Peder Madsøns fra Ulstrup. — Peder Madsøn, Hr. Hans Gierdrum, Christen Nielsson, Madam Bugge, Zidsel Pedersdaatter.
- 8) Envold Post, døbt 27. Aug. 1731, baaret af Anne Lasson. — Hr. Henrich Eschenbach, Laus Bugge, Anne Katrijne Frijs, Dorte Katrijne Klerque, Anne Kierstine Frijs.
- 9) Envold Fredrich, døbt 24. Januar 1734, baaret af Katrijne Lasson. — Dijnes Hiersing, Lorens Holst, Madam Brochner, Anne Kierstine Frijs.

Christian Post maa enten have været svagelig eller forarmet (det sidste er meget sandsynligt), siden han opgav at være Godsejer allerede i 46 Aars Alder

ren. Det var jo meget vanskelige og fattige Tider efter Svenskerkrigene — de stadig tilbagevendende Kvægspestepidemier og den store nordiske Krig (1709—20), som forvoldte, at mangan stolt Adelsmand gik bag af Dansen.

I en Indberetning om de adelige Familier, som findes udi Sønderherred i Duholm Amt paa Mors, dateret Karby Præstegaard d. 10. April 1748 og underskrevet af den daværende Sognepræst P. H. Brøchner hedder det:

»Redsted Sogn.

I et lijdet Sted udi Sindbjerg boer Christian von Post, som er en gammel Mand og i en maadelig Tilstand. Hans Fader var Georg Arnold von Post, Ritmester, som kom her ind med de Mønsterske Tropper, antog den Lutherske Religion og befriede [ægtede] Fru Helvig Brochenhuus, der paa fædren Sijde var af de Brochenhuuser og paa mødrene Sijde af de Sandberger. Sijne Sønner holder Velbemelte Junker Christian von Post til Deris Kongl. Maysts. [5: Kr. VI] Krigstieniste og er den eene Peder [Selle] Post Lieutenant ved et Dragouner Regiment i Norge, den anden, Georg Arnold Post, Vagtmester ved Ransks' Cavallerie-Regiment i Fridericia, den tredie, Thøger Friederich Post, er i Kiøbenhafn og har Haab om at komme til Cadetterne.

Flere adelige Familier er icke i Karby, Hvidbjerg eller Redsted.

Et andet Sted i Stiftsrelationerne 1748 (S. 184) nævnes »Christian von Post, boende paa en liden Bonde Stæd i Morsø Land, skal være af en gammel tysk, adelig Familie« ¹⁾

¹⁾ Kilder: Th. Hauch-Fausbøl: Haandbog over den ikke na-

I A HELVIG BROCHENHUUS

gift med Ritmester Georg Arnold v. Post (I se S. 47).

BROCHENHUUS-SLÆGTEN

regnes for dansk Adelsslægt (Rørdams Leksikon),

Hosstaaende Vaaben er Grev Brochenhuus-Schacks Skjold (komp. af Brochenhuus og Schacks Vaaben) nemlig firdelt af rødt og Guld; 1. og 4. Felt Schackernes hvide Lillie, 2. og 3. en kronet blaa Løve, og i Midten Brochenhuusernes Vaaben. Paa Hovedskjolden tre kronede Hjelme . . . Skjoldholderen to blaa (kronede Løver).



dog stammende fra Tyskland (Danm. Adels Aarb. XIV 1897, 80). En af Slægtens første mere kendte Mænd er Johan Br. til Vollerslev i Fyn og Leerbæk i Jylland. Fra hans tre Sønner nedstammer Slægtens tre Hovedlinier: Brochenhuus, Br.-Løvenhjem og Br.-Schach.

Den Gren af Stammen, der vedrører nærværende Slægtshistorie udgaar fra Sivert Brochenhuus til Ullerup (Nørre Herred, Mors) og Sebberkloster¹⁾. Han var næstældste Søn af Jørgen Br. til turaliserede Adel, Kbhvn. 1933. Bobé's Stamtavle. Stiftsrelationerne 1748. Sv. Aakjær: efter Kirkebogen fra Hvidbjerg.

¹⁾ Sebberkloster ved Sebbersund (Limfjorden) blev 1581 afhændet af Frederik II ved et Mageskifte fra Kronen til Oluff Brochenhuus i hvilken Families Besiddelse det synes at have været til 1660. — I Klosterkirkens Hvælvning findes en smuk

Sebberkloster og Rynkebygaard (Gudme H.), som 1595—1606 var Sekretær i Kanceliet, og som 1602 blev forlenet med Assens Provsti, 1606—34 med Halsnøy Kloster og Hardange Len, 1634 med By^s fylke, Jæderen og Dalarne. — Han døde 1634 og er begravet i Sebber Kirke. Hans Hustru var Margrethe von de Lühe Cortsdatter, død 1667.

SIVERT BROCHENHUUS,

f. 16. (?), var 1634—36 Edelknabe hos Kongen (Chr. IV), 1639—46 Hofjunker, fik 1646 Brev paa 800 Dlr. aarlig af Romsdal Len, var 1658 Kommandant i Castellet i Kbhvn. og skulde samme Aar sørge for den Brandenburgske Armes Underhold paa Mors. Har 1661 underskrevet Suverænitetssakten. Død 1688.

I en Beretning (i Kirkehistorisk Saml. 5 Rk. 4 H. S. 671 f. f.) fra en Aalborgbisp om Præsterne i Aalborg Stift under Svenskerkrigen nævnes han ofte som den, til hvem Skatter o. lign. skulde betales.

Han blev gift 17. August 1646 med Helvig Sandberg Ulriksdatter til Ullerup, som hun havde købt 1642 (se om hende under Familien Sandberg S. 56). Hun er født 1617 og døde 9. Juli 1700 i Nykøbing Mors.

Helvig Brochenhuus var som nævnt Datter af Sigvert Br. og Helvig Sandberg Ulriksdatter, er født 1. Juli 1647, død 1728 og begravet i Hvidbjerg Kirke 4. Juni s. A.

Hun ægtede 1673 Erik Høeg til Bjørnsholm, Ligsten over Oluf Brochenhuus (død 1608) og hans Frue Else Steen (død 1616). (Trap II Udg. V 305).

Herregaarden Ullerup i Galtrup Sogn nævnes 1337, havde i det 17. Aarh. ca. 173 Td. Hartk. Bøndergods og Jordby Kirke.

som døde samme Aar. To Aar efter giftede hun sig iflg. Vielsesbrev af 5. Januar 1675 med Ritmester Claus Beenfeld Løvenkrone, født 1643 og død 1676 i Kolding.

Efter disse to meget korte Ægteskaber blev hun d. 24. April 1681 gift med Ritmester Georg Arnold v. Post til Glomstrup (se S. 47). De havde sammen to Sønner:

1) Iver Erik v. Post til Lügda i Hannover. Han blev 1702 Fændrik i Prinds Christians Regiment, 1703 Sekondløjtnant, 1706—09 Premierløjtnant, og er antagelig derefter rejst til Udlandet.

2) Christian Seefeld v. Post (se S. 49) ¹⁾.

Desuden havde Helvig Brochenhuus en Datter fra sit forrige Ægteskab, som blev gift med Assessor Peder Mortensen Selle. Han nævnes til Ulstrup i Hundborg Sogn ²⁾.

I en Indberetning af Præsten Peder Knudson, Galtrup Præstegaard d. 10. Aprilis 1748 hedder det om Galtrup og Østerjølby Sogne: »Har ingen [adelige] Beboere uden nogen simple og næsten forarmede Beboere. Vel ligger Ullerup Hovedgaard i Galtrup Sogn, som af de Brochenhuuser og Sandberger har været beboet, men er nu købt og beboes af Christen Qviesgaard, som er en privat Person og ikke som Adelsmand anføres«.

FAMILIEN SANDBERGS,

Skeelernes, Strangeberg og Vifferts fælles Vaabenmærker (et af de ældste danske) er et tredelt

¹⁾ Louis Bobé: Efterl. P. fra d. Rewentl. Kr. VIII, 131.

²⁾ Stiftsrelationer over adelige i Danmark og Norge indsendt til Klevenfeldt 1748, Pers. Tidsskr. 2 R. VI, 191.

Skjold (tværdelt og øverste Felt vinkeldelt fra Tværlinien). Farverne: Rødt, Hvidt og Blaåt, hvortil som Hjelmtegn oftest hører to Svaner bidende i en Ring. Kun Farvelægningen er forskellig for de fire nævnte Adelsslægters, saaledes er Sandbergernes Farve paa Skjoldet Rødt, Hvidt og Blaåt.



Familien Sandbergs, Skeelernes, Strangeberg og Vifferts fælles Vaaben.

ULRIK SANDBERG,

hvis Forældre var Christen Sandberg og Hustru Anna Sommer til Kvelstrup og Isgaard paa Mols, er født paa Isgaard. Han gik tre Aar i Aarhus Skole, var saa hos Jørgen Sehested i Holsten, hos Greverne Günther og Jørgen af Barby, Churfyrster af Sachsen, var Kammerdreng hos Pfalzgreve Johan Casimir, siden hans Kammerjunker; 1578—81 Hofjunker. 1584 blev han forlenet med Tønsberg, 1591—98 med Senjen, 1603—36 med Lundenæs (Enken havde Lenet til 1637). — I 1609—12 var han Ritmester ved den Aalborgske Fane, deltog i Kalmarkrigen, udmærkede sig særlig ved Varberg den 21. Sept. 1611; var samme Aar Fadder til Prins Ulrik, 1613—20 paany Ritmes

ster ved samme Fane, 1616 Ridder af den væbnede Arme, (takseredes 1625 som Ejer af 1138 Td. Hartk.) død 29. Sept. 1636 i Viborg og begr. i Viborg Domskirke 21. Okt. s. A.

Han blev gift 1) d. 6. Sept. 1584 i Viborg med Birgitte Mathilde Sehested (f. 22. Febr. 1560, — begr. 22. Febr. 1594 i Tved Kirke).

Anden Gang gift d. 27. Sept. 1601 med Anne Mogensdatter Gyldenstjerne en af Mogens Gyldenstjernes (til Restrup) 22 Børn. Hun blev begravet d. 16. Dec. 1657 i København.

I begge Ægteskaber var der 21 Børn, hvoraf den sidste,

HELVIG SANDBERG,

(Laurids Langes Tipoldemor) kom som 10 Aars Barn i Huset hos sin Søster Anna Sandberg til Løistrup, g. m. Niels Friis til Faurskov (f. paa Vadskjærgaard ved Lemvig d. 9. Okt. 1584 — se Hards. Aarb. 1938). — En anden Søster Helle Sandberg til Haastrup (Rødding H.) f. paa Lundesnæs 1. April 1610, var ligeledes i længere Tid i Huset hos Niels Friis. Hun døde vistnok ugift d. 12. Okt. 1660 paa Haastrup og blev begravet i Torning Kirke.

GYLDENSTJERNE-SLÆGTEN

hører til gammel dansk Adel, kendt fra det 14. Aarh., var anset og ret udbredt, men uddøde i Danmark i det 18. Aarh. — Den Linie af Slægten, vi her maa følge, havde deres Herresæde paa St. Restrup i Himmersyssel, paa Boller ved Horsens og paa Ivernæs (nu Wedelsborg) paa Fyn.

En af de første, til hvem Laurids Langes Slægtelinie kan tilbageføres ubrudt, er:

I. Henrik Knudsen til Restrup og Ivernæs, død 1456, gift med Anna Thott Munk, Datter af Mogens Munk og Kirsten Thott til Boller.

Henrik Knudsen nævnes i 1448 som Rigsraads ældste Medlem, rig og højt anset.

II. En Søn, Knud Henriksen Gyldenstjerne



St. Restrup.

(Elt. Trap IV. Udg.)

til Restrup, død 1467, var gift med Hilleborg Skinkel, Datter af Otto Skinkel til Rugaard. Denne Knud Henriksen blev Rigsraad omkring 1449, og Sagnet fortæller, at Enkedronningen Dorothea vilde ægte ham og sammen med hans Standsfæller vælge ham til Konge, hvad dog i Tide blev forhindret af Modstanderne. (Herom har H. F. Ewald skrevet sin historiske Roman: Knud Gyldenstjerne).

III. Hans Søn Henrik Knudsen G. (død 1517) havde sammen med sin Hustru Karen Bille mindst seks Børn, hvoraf her kun skal nævnes:

Biskop Knud Gyldenstjerne, g. m. Jytte Posdebusk til Vosborg, og Broderen Mogens Henriksen G. (død 1569) to Gange gift, sidst med Helle Ulfeld (se S. 59).

Knud Henriksen G. (død 1560) blev 1520

Domprovst i Viborg. Gik 1523 over til Frederik I og optoges samme Aar i Rigsraadet. 1529 blev han Biskop paa Fyn. Religiøst indifferent tillod han Sadoelin at prædike Luthers Lære, men vaagede iøvrigt skinsygt over sin bispelige Magt. 1534 fordreves han fra Odense af Grev Kristoffers Folk, kom tilbage 1535, men blev 1536 afsat og fængslet og samtidig udstødt af Raadet, hvori han ikke mere fik Sæde. Ved sit Giftemaal med Jytte Podebusk blev han Ejer af Vosborg.

IV. Mogens Henriksen G. er f. o. 1485 vistnok paa Ivernæs. Han deltog i Svenskerkrigen 1520 og i Rhodos' Forsvar imod Tyrkerne 1522. Fra 1527 var han Befalingsmand i det søndenfjeldske Norge og forsvarede med Kløgt og Tapperhed Akershus mod Kristian II. Siden sluttede han sig til Grev Kristoffer, men blev efter 1536 Kristian III.s tro Mand og var allerede den Gang indtraadt i Raadet. Som Admiral flere Gange bl. a. 1542—43 og 1554—55; som Københavns Statholder 1556—67 og som Leder af Provianteringen i Syvaarskrigens første Aar viste han stor Dygtighed og udførte et betydeligt Arbejde og maa overhovedet regnes blandt Tidens ledende Adelsmænd¹⁾. — Han var gift med Helle Ulfeld og havde med hende ialt 22 Børn, hvoraf Anna Helsing blev gift med Jørgen Marsvin, Helle med Niels Parsbjerg (til Brandholm) og Anna Mogensdatter med Ulrik Sandberg.

HELLE ULFELD

var Datter af Ebbe Ulfeld til Svendstrup, hvis Forældre var Knud Ulfeld til Kogsbølle (nu Holkens

¹⁾ Jfr. Rørdams Leksikon.

havn) og Anna Hardenberg, Datter af Rigsraad Erik Hardenberg (Ejler Hardenbergs Søn) til Maltrup (Jyll.), Skovsbo (Fyn), Faarevejle (Langeland) m. fl. Godser — og Hustru Anna Rønnow (Ejler Rønnows Datter til Hvidkilde).

ULFSTAND-SLÆGTEN,

hvis Vaaben var 2½ eller 3 sorte Spidser i Sølv, hører til gammel skaansk Uradel, som nævnes 1585 og uddøde paa Mandssiden 1634.

Een af Slægten, Jens Holgersen Ulfstand, byggede Glimmengehus 1499, som uden Tvivl nu er en af Nordens bedst bevarede middelalderlige Borge.

Ovennævnte Ebbe Ulfelds Hustru var Lene Ulfstand, Datter af Rigsraad og Høvidsmand paa Varberg 1519—22, Holger Gregersen Ulfstand til Skabersjø og Helle Hak (Datter af Niels Andersens Hak til Hikkebjerg i Skaane).

Holger Gregersen Ulfstands første Hustru var Anna Predbjørnsdatter, hvis Forældre var Predbjørn Podebusk og Vibeke Eriksdatter Rosenkrannds til Sdr. Vosborg (se Hards. Aarb. 1911 S. 158).

— En Halvbroder til Helle Hak, Jørgen Hak til Foulum Kloster i Himmerland og dennes Datter Helle er to af Hovedpersonerne i Fru Thit Jensens Roman: Af Blod er du kommet.

II A METTE ELSEBETH LASSEN (LASSON)

Laurids L. J. Langes Bedstemor (Mormor) er f. i Ikast 1698, g. 14. Okt. 1718 i Karby paa Mors med Christian v. Post, og død 5. April 1770 paa Glumstrup, begr. 18 April s. A. i Redsted.

Hendes Farfar var Assessor Thøger Lassen,

Slotsskriver og siden Ejer af Hovedgaarden Rødslet i Vadum Sogn, Kjær Herred (den sidste Herregaard i Vendsyssel, som de oprørske Bønder afbrændte i Grevens Feide (se Trap 2. Udg. V. 206). Han var tillige Lands og Søkrigskommissær, g. m. Elsebeth Hansdatter og døde 22. Aug. 1671.



Rødslet.

(Eft. Trap IV. Udg.)

Deres Børn var:

1. Lauritz Thøgersen Lassen, f. i Aalborg¹⁾ d. 8. Aug. 1664. Student fra Viborg 1685, cand. theol. 1687. Præst i Ikast 26. April 1695, kaldet til Karby Hvidbjerg og Redsted 1704, Provst 1712, død i Karby 9. Maj 1718.

Hans Hustru var Magdalene Margrethe Krampe, Datter af Kaptain Krampe i København. Hun er født ca. 1675 og døde i Ikast 1719. — De havde 5 Sønner og 6 Døtre. *(Nilsen altså Nilsen, Elsebeth L.)*

Af Sønnerne skal her nævnes Præsten Hans Lassen i Ulfborg²⁾, født i Ikast (?) og kaldet til Sognepræst i Ulfborg af sit Søkendebarn Mads Lassen til Sdr. Vosborg (Søn af Peder Thøgersen Lassen).

¹⁾ Wibergs Præstehistorie.

²⁾ Se Storgaard Pedersen, Ulfborg H.

Paa en Ligsten, der forhen laa paa Hans Lassens Grav uden for Korskirken (gl. Kirke i U.), omtales han som en sandhedskærlig og mild Mand og Husefader; men Sagnet melder, at han var haard og streng. Med Henrik Leth paa Nr. Vosborg laa han i en langvarig og meget heftig Strid. Her som saa mange Steder skulde Herregaardsejeren svare Præsten en aarlig Ydelse af 3 Td. Rug, som oftest var det Godtgørelse for ufri Jord, der var lagt under Herregaarden. Da Henrik Leth dømtes til at betale den omtalte Ydelse, blev han meget forbitret, og ved et Gilde 22. Marts 1744 hos Junker Mads Lassen paa Sdr. Vosborg, hvor de to vare samlede, udskaeldte han Præsten og paastod, at han ved en »løgnagtig Erklæring« havde faaet de tre Td. Rug. Præsten tog skarpt til Genmæle og skal tilsidst have kastet Præstekjolen og sagt: »Der ligger Præsten, her staar Manden«! — I Nr. Vosborg Arkiv findes flere Akter om denne Trætte, der nok maa være jævnet inden Herremandens Død; thi Aaret derefter lod Hans Lassen, der 1748 var bleven Herredsprovst, en Søn opkalde efter den afdøde Herremands Navn og Enken Sofie Linde holdt Barnet over Daaben.

Provst Lassens Hustru hed Anne Friis. Hun var Præstedatter fra Spentrup og blev Moder til 8 Sønner og 2 Døtre. Hans Lassen døde 10. Okt. 1757, 48 Aar gl.

En anden Søn af Lauritz Th. Lassen var Otto Lassen (Lasson), f. i Ikast 6. Juni 1706. Student Aarhus 1725. Cand. 4. Aug. 1728. Præst i Snejbjerg-Tjorring fra 1734—49, g. m. Forgængerens I. M. Heides Søster. — Om ham skriver Dr. O. Nielsen i Hjerme G. H. 370, at Msr. O. Lassen prædikede ved en

Bispevisitats i Handbjerg Kirke, hvor hans Højærs værdighed fandt sig Gud ske Lov vel fornøjet med Ungdommen.

Otto Lassen blev 8 Dage efter (d. 12. S. i Trin. 1734) ordineret i Ejsing K. til Præst i Snejbjergs Tjerring, ved hvilken Lejlighed Hr. Vitus Bering [Sognepræst i Rind, Hammerum H.] efter Forlangende intimerede. Embedet ellers forrettede jeg selv [skriver Sognepræsten Hans Schousboe], og efter Prædiken døbte [Præsten] Christen Pedersen af Roest hans Datter Karen, blandt hvis Faddere indfandt sig efter Hans Højærværdig gunstige Anledning at ofre: Provsten Hr. Peder Høeg af Estvad, Hr. Vitus Bering af Rind, Hr. Emmecke Hjerm af Vandborg, Hr. Svend Heide af Vejrum, Bispindens Broder Kaptejn Mæechen af Viborg, Sign. Morten Hemmer af Landting og Biskoppens Famulus Msr. Meller.

Samme Dag blev Anders Jensens Hustru introduceret, i hvilken Anledning det behagede Bispinden at ofre, siden Fru Kaptejn Mæechen, Provstinden af Estvad og Hr. Otto Lassens Kæreste, saa Præsten [Skousboe] udbød: »hvilket alt blev mig det bedste Accidensoffer, jeg siden min Adkomst har haft, og snart utrolig, mere saa anseligt kan ventes«. — Biskoppen var Mag. Anchersen af Ribe.

I Biskop Brorsons Indberetninger 1747 nævnes følgende: »Den 5. Maji visiterede jeg i Snejbjerg. Sognepræsten, Hr. Otto Lassen, cathechiserede skikkelig over den første Part i Catechismo. Ungdommen svarede vel, og Menigheden var bevægelig«.

Ved samme Lejlighed var Biskoppen ogsaa i Rind, hvor Provst Vitus Bering var Præst (1722—50): »Den 3. Maji visiterede jeg i Ring [d] Kirke. Provst

sten Hr. Vitus Bering cathechiserede smukt over de tvende første Parter i catechismo. Ungdommen sva rede vel, og Meenigheden var her saavel som i de andre Meenigheder i Herredet indført og saa flittig drev, at det var en stor Lyst at høre Børnene gjøre reede for deres Christendom, men ubeskrivelig Møje hafde det kost Provsten og Præsterne at faa samme Bog introducert, »efterdi mange i de andre Meenigheder saa gierne vilde følge Felding og Assing Sognefolk Eksempler« (se Hard. Aarb. 1932 S. 9—10). [I disse to Meenigheder satte Sognemændene sig op imod Pontoppidans »Catechismi Forklaring«].

2. Peder Thøgersen Lassen (en Broder til Laurids Th. Lassen og Fader til Mads Larsen, Sdr. Vosborg) er født 17. Nov. 1667 paa Rødslet og blev Ejer af Sdr. Vosborg i 1718. Herom hedder det (Storgaard Pedersen: Ulfborg H.): »Axel Sehested til Timgaard og Nørager [i Nees] skødede 12. April 1718 Godset [Sdr. V.] til Peder Thøgersen Lassen«. 14. Juli 1698 ægtede han Ane Lassen, Enke efter Mads Rosenlund til Dybvad (jydsk S. 4. Bd. 90).

»Han var en i sin Tids største Godsejere, idet han foruden Rødslet og Sdr. Vosborg tillige ejede Gudumlund, Herningsholm, Dybvad og Ruballegaard. Han blev Kancelliraad, senere Justitsraad og tilsidst optaget i Adelsstanden. I 1742 afhændede han Sdr. Vosborg til Sønnen Hans Lassen, som var gift med Birgitte Rosenkrands, Datter af Axel Rosenkrands til Spøttrup, og dennes Hustru Karen Rids. — I 1746 solgtes Sdr. Vosborg til Frans Linde, Pallesbjerg.

Peder Th. Lassen blev adlet d. 14. Sept. 1731 under Navnet Peder Thøgersøn Lassen og blev Stamfader til en ret udbredt Adelsslægt af Navnet Lassen.

Familien Lassons Vaaben er et Palmetræ, — (paa Hjelmen mellem Elefantsnabler) — og tre hvide Duer.

Stamtavle over Lassons-Slægten findes i Jy. Saml. IV Bd. p. 90.

Kilder: Wibergs Præsteh. Dansk Adelsleksikon I. 317—18. Tycho de Hofm.: Foundationer over Legater, som er stiftede af Peder Lasson Kbhvn. 1753. Fortale S. XVI. — Dansk Adels Aarb. — Saml. t. jy. Hist. og Topr. 2 Rk. 1. Bd. 460 og 252. — Historisk Aarb. for Mors 1919.

IV. KAREN BRASCH' STAMME:

Brasch og Wellejus.

I Magdalene Matzens Optegnelser om Slægten Brasch (Aarhus 1916) nævnes S. 5 Slægtens ældste:¹⁾

Otto Jensen Hoslef eller Grønbech, f. paa Hvorslevgaard i Hovlbjerg H. Viborg Amt. — Gift med

Johanne Nielsdatter Lind. De havde 8 Børn. — 4 af Sønnerne blev Provster og Døtrene gift med Præster. De er lidt vanskelige at finde Rede paa, da Sønnerne foruden Faderens Navn Ottosen eller Ottosen føjes et andet Navn til; to kalder sig saaledes Lind, een Grønbech, een Fog, een Brasch. — Om Sønnerne ved man, at

N. Ottosen Lind blev Præst i Hinge,

J. Ottosen Grønbech i Roslev,

L. Ottosen Fog eller Grønbech i Lønborg-Egsvad — og

Christen Ottosen Brasch, Præst paa Holmsland.

Den ældste Datter, Kirstine, blev gift med Præsten Lime i Fjaltring²⁾ og en anden Datter med Præsten Bisted i Tem.

¹⁾ Hos Wiberg to Slægtled forud. (Se Stamtavlen S. 72).

²⁾ Se Dr. Nielsen: Skodborg-V. Hrd. S. 529 f.f.

Christen Ottesen Brasch, som Slægten har taget Efternavn efter, er født i Grønbæk Præstegaard ca. 1680, blev dimitteret fra Aarhus Skole d. 17. Juli 1696 og kaldet til Sognepræst for Ny^s og Gammel Sogn paa Holmsland d. 7. Marts 1707 af Mogens Wendelboe til Søegaard (paa Holmsland). Brasch var gift med Elisabeth Augsburg (eller Husborg) og døde »tro og redelig« paa Holmsland d. 24. Juni 1732.

Ægteparret havde 1 Datter og 3 Sønner. Datteren Marie Elisabet (f. 1710) blev gift med den residerende Kapellan i Ny^s og Gammel Sogn Peder N. Spandet.

De tre Sønner blev alle Præster: Søren Michael Christensen Brasch og Christian Arent Brasch henholdsvis i Tim og Dybe. (Se om dem i Hards. Aarb. 1910).

Mogens Christian Wendelboe Brasch, som vedrører Lange-Slægten, er født paa Holmsland d. 12. Sept. 1712 (den ældste af Sønnerne), var Præst i Lime (Salling) 1737—43 og døde der d. 29. Sept. 1743. Han var gift med Maren Sophie Povlsdatter Stavning, som efter hans Død ægtede Eftermanden i Emhedet, Hans Christian Pedersen Sinding, Præst i Lime fra 1743, senere Provst i Rødding.

Alle tre Brødre faar igennem deres Eftermæle det Vidnesbyrd, at de var gode og fromme Kristne, hvilket vel nok vidner om en god Opdragelse, som tjener Barndomshjemmet paa Holmsland til Ære.

Mogens Wendelboe Brasch' Ligsten findes i Lime Kirke, og paa denne findes følgende Indskrift:

Dersom Dyd og Ungdom
Retsindighed og Styrke,

Dersom det bedste Hjerte
Kunde redde fra Døden
Saa skulde denne Sten
Retskafne Læser

Ikke fordre dine Taarer over saa tidlig en Død.

Den sande Menneskeven, den fromme og tro Guds Tjener.
Fordum velædle og højlærde, nu himmelsalige
Hr. Mogens Wendelboe Brasch,
Sognepræst i 6 Aar for Lime Menighed.
Født til Verden i Aaret 1712
For at forlade Verden og indgaa til sin Herres Glæde Aar
1743 den 29. September.

Mange Hjerter saaredes ved hans Bortgang
Mest:
Hans inderlig elskede Ægtefælle
Marie Sofie Stauning,
Som efter 4 Aars Ægteskab
Ved ham var Moder
Til 1 Datter og to Sønner,
Hvoraf den sidste endnu laa under hendes Hjærte.
Hun dækkede hans Støv med denne Sten
Til hans elskede Navns
Og deres kærlige Forenings Minde.

Vel har man Stene, som falske Vidner lejet,
Om Dødens Dyder, som de har end aldrig ejet,
Dog troe, oh Efterslægt, de Ord, du ser at staa
Paa dette Marmor om Hr. Mogens Wendelboe.
Hans Støv, som Jordens Laan er her og Ormes Bytte
Var før en saadan from og dydig Sjæle Hytte,
Som midt i Livets Maj kom Gravens Trøst ihu.
— Lær, Læsere, af ham at bruge dette Nu!

Marie Sofie Poulsdatter Stauning var Datter
af Præsten Poul Pedersen i Stauning, Provst i Bøl

ling Herred. En Søster til hende var gift med Sognepræsten Jørgen Lang i Dejbjerg og Hanning, hvor han døde 1754 efter 37 Aars Præstevirksomhed. Hun hed Sophia Poulsdatter Stauning og levede i mange Aar som Enke i Ribe i sine Børns Nærhed (se om Stauning og Lang Slægten i J. M. Lauridsen, Salomon J. Frifelt og T. Kragelund: »Kjærgaard« S. 159).

En anden Søster var gift med Præsten Thomas Hansen Wellejus i Sdr. Omme, og endnu en Søster nævnes, gift med Provst Hans Chramer, Sognepræst i Aale og Tørring.

Mogens Wendelboe Brasch og Marie Sofie Poulsdatter Stauning havde 1 Datter og to Sønner:

- a. Elisabeth Kirstine Wendelboe Brasch, f. 1741 i Lime, gift med Præsten Mehl i Lem — senere i Rødning.
- b. Christen Wendelboe Brasch, f. i Lime 1742, Student. Cand. d. 6. Aug. 1764. Capellan i Dejbjerg-Hanning d. 16. Jan. 1767. Pers. Cap. i Brovst S. d. 22. Juli 1768. Præst i Lerup-Tranum, Ø. Han-Herred 1771—1783. Præst i Hillerslev (?) »Kaastrup 28. Maj 1783. Død (antagelig her) 18. Jan. 1818. Han blev gift i Aale d. 19. Juni 1772 med Henriette Hatting — vistnok af Hatting (død d. 13. Febr. 1816).

M. Matzen oplyser i sine Optegnelser¹⁾, at han »efter sin Attestats synes at have taget Ophold i eller ved Horsens, hvad der maaske har bidraget til at kalde den yngste Broder Mogens [se nedenfor] til denne Egn som Ejer eller maa-

¹⁾ Om Brasch-Slægten, Aarhus, hvorfra det anførte er laant.

ske som Forpagter af Aarupgaard i Tamdrup Sogn. — Fra 1765—66 fungerede Chr. Brasch som ordineret Medhjælper i Aale og Tørring [hos sin Onkel] Provst Hans Chramer indtil dennes Død«.

Brasch faar det Vidnesbyrd, at han »var en aandrig Taler; besad ualmindelige philologiske Kundskaber og megen Færdighed i levende Sprog.« —

En Søn, Hans Adam Frederik Brasch, blev Præst i Lerup-Tranum 1817—1847. Var f. i Sognet d. 1. Marts 1782.

- c. Mogens Brasch er f. i Lime 1744, døbt d. 22. Juli s. A. Gift med sit Søskendebarn Malene Cathrine Wellejus, Datter af Sognepræsten Thomas Hansen Wellejus i Sdr. Omme. Mogens blev vistnok Landmand og siges 1767 at have ejet (vel snarere forpagtet) Aarupgaard i Tamdrup Sogn Nim H., Aarupgaard (15 Td. Hartk.) ejedes 1761 af Jens Chr. Fusing, som solgte den til Købmand Peter Wellejus i Horsens — en Broder til Mogens Brasch' Hustru.

Mogens døde ca. 1770 kun 26 Aar gl., men havde da med sin Hustru 2 Børn:

- b. a. Hans Christian Brasch, som blev Apoteker og nævnes som Overmedicinalraad i Norge 1815.
- ov. b. Karen Brasch, 'g. m. Laurids L. J. Lange, (se S. 42).

Arkivar Sv. Aakjær oplyser efter Kirkebogen deraf steds (Tamdrup): »Rogate Søndag 1768 døbtes Sr. Mogens Brasch paa Aarupgaard hans Daatter

Karen, baaren af Mons. Peter Wellejus i Horsens hans Kiæreste. [Faddere] Hr. Hans Wellejus i Nebsager, Mons. Anders Stauning i Horsens, Mons. Christen Brasch paa Aarupgaard, Jomfru Else Stauning i Horsens«.

(Chr. Brasch opholdt sig en kort Tid hos Broderen, inden han flyttede til Brovst).

»1770 Christi Himmelfart døbtes Sr. Mogens Brasch' Søn Hans Christian Sinding paa Aarupgaard, baaren af Hr. Cancellieraad Ammidsbølls Frue paa Rask. Mons. Peter Wellejus i Horsens, Mons. Mandix paa Bisgaard, Sr. Jørgen Simonssen i Kiørup, Jomfru Eleonora Lang fra Rosenvold«.

»Mogens Brasch og Hustru er ikke fundet døde i Tamdrup 1770—84. Derimod begravedes d. 5. April 1784 Madam Wellejus fra Aarup, 85 Aar gl.« (Uden Tvivl hans Svigermor).

»Horsens Købstads Kirkebog. D. 19. Juni 1767 copuleredes uden Lysning efter kgl. Dispensation af 28. Marts og kgl. Bevilling til at indgaa Ægteskab, skønt de var Søkendebørn, Sr. Mogens Brasch paa Aarupgaard og Jomfru Malene Cartrine Wellejus her af Horsens.

15. Jan. 1768 blev Kiøbmand Sr. Peter Wellejus viet til sin Næstsøkendebarn Maren Pedersdatter Stauning med kgl. Dispensation«.

De to Søkende Karen og Hans Christian kom — efter Sigende-i Huset hos deres Farbroder Chris

sten Wendelboe Brasch, og senere er i al Fald Karen flyttet til sin nære Slægt i Sdr. Omme Præstegaard, hvor hendes Bryllup med Laurids Lange jo holdtes.

OM PRÆSTESLÆGTEN WELLEJUS

i Sdr. Omme har vi fra J. Kirkeby (i Saml. for Jy. Hist. og Top. V S. 30 ff.) følgende Oplysninger:

»Thomas Hansen Wellejus er f. i Hvidding Præstegaard og blev kaldet til Sdr. Omme 1714« [var Præst her til sin Død 1762] ... «Han var en trofast Gudsmand og Præst her i 39 Aar«.

Sammen med sin Hustru Karen Poulsdatter Stauning havde han 12 Børn, »som alle kom i hæderlig Levevej«.

En Datter blev gift med Wellejus' Eftermand Hans Jørgen Bang. Han nævnes som en dygtig og retsindig Præst, som fremmede Ungdommens Oplysning. I Mangel af egne Børn tog han sin tidlig bortdøde Svogers, Præsten i Nebsagers fire eller femaarige Søn Hans Thornum [Wellejus] i Huset, opdrog ham og bekostede ham saaledes forfremmet i Lære og Ære, at han 1794 kunde resignere til Fordel for ham. Hans Kone (Karen Brasch' Moster), var død for længe siden, og han selv flyttede faa Aar efter, at han havde afstaaet sit Embede, til sin Broder i Vestervedsted, hvor han formodentlig opholdt sig til sin Død.

Hans Thornum Wellejus (Søn af Hans Wellejus i Nebsager og ovennævntes Plejesøn) var en i alle præstelige Gjæringer udmærket og energisk Mand. Han blev Præst i Sdr. Omme efter Hans Jørgen Bang, Herredsprovst 1805 og Amtsprovst

BRASCH-SLÆGTEN

(Uddrag af Stamtavlen)

1. Jens Sørensen Borre
(el. Borne) (skal efter Wibergs
Præsteh. være Fader til

2. Thomas Jensen Hos-
lev (Hvorslev) Præst i Hvors-
slev-Gjerning 1757 — senere
Provst.

3. Otto Jensen Hvorslev
(Hoslet) eller Grønbech, f. 1640
(vistnok Broder til ovennævnte)
Død 19. Juni 1725. Præst i
Grønbæk-Svostrup den 23. Juli
1665. 8 Sønner, som alle blev
Præster; en af disse var:

4. Christen Ottosen
Brasch, f. i Grønbæk Præste-
gaard ca. 1680, død 24. Juni
1732 paa Holmsland, hvor han
var Præst fra 1707—32.

3 Sønner og 1 Datter.

5 a. Mogens Christenson
Wendelboe Brasch, f. paa
Holmsland 12. Sept. 1712; død
i Lime 29. Sept. 1743, hvor han
var Præst fra 1737 til sin Død.

5 b. Søren Michael Chris-
ten Brasch, f. paa Holms-
land 5. Febr. 1715; død i Tim
1787. Præst der fra 1740 til sin
Død.

5 c. Christian Arent
Brasch, f. paa Holmsland 12.
Maj 1716; død og begr. i Dybe
Kirke 1780, Præst i Dybe-
Ramme fra 1744 til sin Død.
— Provst i Vandfuld Herred.

G. m. Inger Nielsdatter
Lind antagelig fra Grønbæk-
Svostrup.

G. m. Johanne Nielsdat-
ter Lind (antagelig Søster til
ovennævnte).

G. m. Elisabeth Augs-
borg (eller Husborg).

G. m. Marie Sophie Pouls-
datter Stauning. Datter af Præs-
ten Poul Pedersen i Stauning
(senere Provst i Bølling H).

G. m. Johanne Marie
Hansdatter Krag, Datter af
Præsten Hans Krag, Gamborg.
3 Sønner, 2 Døtre.

G. m. Gjertrud Laurids-
datter Kjær fra Lemvig.
Ingen Børn.

Mogens Wendelboe Brasch og Marie Sofie
 Poulsdatter Stauning
 havde 1 Datter og 2 Sønner:

6a. Elisabeth Kirstine
 Wendelboe Brasch.

G. m. Præsten Mehl i Lem
 (se Rødding).

6b. Christen Wendelboe
 Brasch, f. i Lime 1742. Præst
 i Lerup-Tranum, senere i Hils-
 lerslev-Kaastrup. Død 8. Jan.
 1818.

G. m. Henriette Hatting,
 vistnok af Hatting, død 13. Fe-
 bruar 1816. En Søn, Hans
 Adam Frederik Brasch blev
 Præst i Lerup-Tranum 1817—
 47 — var født 1. Marts 1782.

6 c. Mogens Brasch, f. i
 Lime 1744, døbt 22. Juli s. A.,
 vistnok Landmand; død ca.
 1770.

G. m. Malene Cathrine
 Wellejus, Datter af Præsten
 Wellejus i Sdr. Omme.

2 Børn:

1. Karen Brasch.

G. m. Laurids Lange til
 Karstoft.

2. Christen Wendelbo
 Brasch.

(Se a. S. 69).

1812. »Menneskekjærlig og opofrende besøgte han idelig sin Menigheds Trængende, især som ulønnet Læge for de Syge. Saaledes hele Vinteren 1813—14, da en haardnakket Epidemi huserede i Bøvl og Norge [i Sdr. Omme Sogn], hvor der for 12 angrebne Familier maatte stedes 8 Liig tiljorde. Her besøgte Amtsprovsten de Syge, oftest tilfods eller tilhest een eller flere Gange ugentlig med Medicin og med Anvisning til dens rette Anvendelse, indtil han selv blev smittet (af Tyfus), og 14 Dage derefter døde, tredie eller fjerde Paaskedag, omtrent 46 Aar gammel. — Da han havde været en saa fortjenstfuld Mand, men som slet ingen Penge efterlod sig for sine mange Børn, alle un-

der 15 Aars Alderen, saa lod Regjeringen Enken bestyre Embedet ved Hjælp af sin afdøde Mands Kaspellan noget længere end sædvanlig plejer at være Tilfældet under Vakancer.

Det var igennem et helt Aarhundrede, at dette Pastorat havde disse 3 udmærkede dygtige Præster. Bedstefar, Svigersøn og Sønnesøn. Frugterne af disse 3 retskafnes Arbejde her til Folkeoplysningens Fremme var kjendeligere, end nogen vil troe, der ikke som jeg [J. Kierkeby] kom til at flakke omkring der og i Omegnen som Lærer og Forsker efter Overtroen, den jeg har modarbejdet efter Evne.

LIDT HISTORIE

Hvorfra stammer Adelen? spørger vi.

Oprindelig var der i Middelalderen ingen hæderligere betegnet Stilling i Samfundet end Bondestillingen. De jordejende Bønder kaldtes da ogsaa dengang for Odels- eller Adelsbønder. Men efterhaanden fremstod Standsforskelle med ret skarpe Grænser, og allerede i »Jydske Lov« blev der sat Skel imellem Adelsbonden, Bryde og Landboer (de sidste betegner Forpagter og Fæster,) og der stilledes visse Fordringer til at være Adelsbonde. Han skulde have saa megen Jord, at han kunde idømmes mindst 3 Marks Bøde. Han skulde gøre sin Indflydelse gældende ved Kongevalget efter fastsatte bestemte Regler, og Overtrædelse heraf eller Udeblivelse medførte Bøder eller anden Straf.

Det var omkring Aaret 1000, at de skarpe Delinger foregik saaledes, at der opstod fire Stænder: Gejstlighed, Adel, Borger og Bonde, og den sidstnævnte Stand regnedes for den laveste og ringeste, hvorfor

vi ogsaa i Historien længe efter den Tid møder Udtrykket: Den usselige Bonde (Træl).

Adelsstanden, hvis Medlemmer ofte stod Kongen nær og deltog med stor Dygtighed i Landets og Rigets Styrelse og Værn, blev tildelt store Særrettigheder som Løn og Æresbevisning, og navnlig blev der tildelt dem store Jordegodser med Len, imod at de stillede en vis Styrke paa Benene til Forsvar i Tilfælde af Krig og Ufred.

Bonden sank dybere og dybere under Adelsvældens, og Jomfru Else Predbjørn fra Brandholm var ikke ene om den Tro, at Adel og Ikke-Adel er støbt af højest forskelligt Malm: »Adelsfolk i øverste Række, derefter Heste og Hunde samt i visse Maader Hjorte, Raadyr, Ræve og Harer, saa fulgte i Rangen Præster og Ridefogder, Køer og Faar, og endelig paa det nederste Trappetrin Haandværksfolk og Bønder, Muldvarpe og Flagermus«. ¹⁾

Men enhver Herre (eller Heks) regerer kun i sin Tid, saaledes ogsaa med Adelen. Reformationen og Enevælden førte den ind i Opløsningstilstande, der førte til Fattigdom, Drik og Udsvævelser, saa i Løbet af 100 Aar uddøde gamle, anseelige Adelsslægter i Armod og Elendighed, og det viste sig her som saa ofte, at den enes Død er den andens Brød:

»Bonden rykker frem«.

Mens Adelen gravede sin egen Grav, var de ædleste Kvinder og Mænd af Standen de ivrigste Forkæmpere for Bondens Frigørelse og Ret, hvad f. Eks. Stavnsbaandets Løsning tilfulde bekræfter.

Næsten alle Vegne i Midt- og Vestjylland glider de gamle Adelsgaarde over paa Bondehænder. Strøgods

¹⁾ C. A. Thyregod: Fru Malles Rænker S. 14.

set udløses til fri Eje, og Hovedgaardene udstykkes (saaledes Karstoft i 17 Parceller), hvor der blev Plads til mange gode Gaarde, som atter i Tidens Løb er udstykket adskillige Gange.

At denne Omskiften var en Lykke for det danske Samfund er uomtvistelig, og at Laurids Lange med saa mange andre samtidige brød med de gamle adelige Særrettigheder og Raceværn — dels ved sit borgerlige Giftemaal og dels ved at sprede, hvad de gamle med glubsk Haand havde samlet af Gaarde, Gods og andre Herligheder — skal regnes dem til Ære.

Det er sandsynligt, at Laurids Lange ved sin Indgiften i anseelige Præsteslægter er bleven stærk paa virket til Kamp for Bondens Frigørelse. Hans Omgangskreds var — hvad vi kan se af Fadderskabet til Børnene — væsentlig Omegnens Præster, hvoraf flere var i nær Slægt med hans Hustru, Karen Brasch.

Een af de virksomste i Slægten for Bondens Frigørelse var vel nok Præsten Knud Lang til Vilslev og Hunderup — en Søn af Jørgen Lang i Dejbjerg og Hanning og Sønesøn af Knud Lang, kgl. Byfoged i Lemvig og Herredsfoged i Skodborg Herred. Paa Mødrene Side var Vilslevpræsten af Stauningslægten og saaledes i nær Slægt med Brasch og Wellejus (se Slægtstavlen S. 73).

Det var Knud Lang, der paavirkede den ædle Adelsfrue Margrethe Rosenørn til Kjærgaard, Enke efter Oberstløjtnant Christopher Friderik v. Gerstorf. Hun døde 24. Maj 1786 efter at have siddet Enke i 38 Aar.

Hun havde ofte hørt Præsten tale Bøndernes Sag og var bleven stærk grebet derfor, saa hun med Liv

og Sjæl gik i Arbejdet for Bondestandens Frigørelse og stillede med dette for Øje sit Gods til Raaenhed for Præstens Eksperimente.¹⁾

Det er værd at lægge Mærke til, at Reformationen for Bondens Frigørelse ikke kom fra Bønderne selv som et Krav, de stillede, men fra Adels og Præstestanden. Især var mange Præster ivrige for Landbrugets Ophjælpning, Husdyrbrugets og Planteavlens Forbedring, men fandt, at skulde den Slags Reformer faa nogen Fremgang, maatte Bonden føres ind i uafhængige og selvstændige Kaar. Tiden efter Stavnsbaandets Løsning og et Stykke ind i det nittende Aarhundrede var gunstig for Landbrugets Opkomst. Bønderne havde let ved at klare de Forpligtelser, der paa hvilede Gaardene. Priserne for Landbrugets Produkter steg og steg som Følge af Napoleonskrigene og anden Uro i Europa, indtil det hele — for os danske — brasede sammen i Kaos med Statsbankerotten 1813. Da den kom, maatte mange gaa fra deres Gaarde i dybeste Armod. Landbruget gennemgik indtil 1830 en meget svær Krise, der vendte op og ned paa de økonomiske Forholde, saa mangen rig Mand blev fattig — og omvendt.

Det er uden Tvivl denne Krise, der ogsaa slog Laurids Lange ud, saa han i 1817 maatte sælge Nr. Karsøft, hvorefter han købte Bakkegaarden — en mindre Gaard i Brande Sogn.

LAURIDS LANGE-SLÆGTEN FREMEFTER

Som vi alt har set, brød Laurids Lange med sine Fortids stolte Adelslægter, — blev maaske ogsaa af disse regnet for en udartet og egensindig Person, der

¹⁾ Se herom i »Kjærgaard«s Hist. af S. Frifeldt m. fl.

havde forspildt sin Adelsret og Værdighed, og saa maatte han begynde for sig selv under Bondekaar blandt fattige og fortrykte Fæstebønder i en af Danmarks den Gang mest øde og ufrugtbare Hedeegne.

I ca. 30 Aar boede han paa Karstoft under Forholde, der ikke fristede til »ret møj Sturhied«. Hans gode Hustru, Karen Brasch, døde i 38 Aars Alderen, og af hans 10 Børn levede kun tre Døtre (af 2. Ægteskab), som blev gift med hver sin Storbonde og ved dem blev Stammødre til en fri — selvstændig og driftig Bondeslægt, som baade i første, i andet og senere Slægtled regnedes for Fremskridts Bønder og »boune« Folk, man tog Hatten af for i Anerkendelse af deres ædle Sindelag og Dygtighed.

Af Langes talrige Efterkommere maa vi — af Plads hensyn i Aarbogen — nøjes med en begrænset Omtale af Usseltoft-Slægten, der staar som en god Type paa Lange-Slægten i sin Helhed.

Wszeltofft (Useltoft), nu Usseltoft i Brande Sogn ligger ca. 15 km nordøst for Karstoft og nævnes 1664. Den var oprindelig en Hedegaard paa ca. 700 Td. Land, udskilt fra Harildgaard, hvis Jordareal da var paa ca. 1100 Td. Land.

I 1688 ejedes Usseltoft af en adelig Jomfru Anne Katrine Ackeleje, om hvem vi ved, at hun sammen med Jakob Ulfeld til Karstoft, Anna Munk til Haraldskjær, Frands Rantzau til Estvadgaard med flere adelige Slægter var fælles Arvtager til Stubbergaard i Sevel med Strøgods, og gjorde Krav paa Deling efter den ulykkelige Kristence Juels Død (se herom i Hards. Aarb. 1923), og det er sikkert ved dette Skifte, at Jomfru Ackeleje har af Strøgodset faaet Ussel-

toft tildelt til sin Part af Arven. Gaarden var paa den Tid bortfæstet til Jens Jensen (ukendt).

I 1787 ejedes Gaarden af Peder Pedersen (kaldet Pæ Usseltoft), født paa Sandfeldgaard, som paa den Tid var Nabo til Nr. Karstoft (ca. 5 km imellem disse).



Usseltoft.

Peder Pedersen og hans Hustru Karen Kristensdatter havde med hinanden 6 Børn, og det var den yngste, Jørgen Pedersen, der blev gift med Johanne Marie Sofie Lange.

Om Jørgen Usseltoft har en gammel Murer, Morten Frandsen, Brandlund, fortalt, at »han var i Besiddelse af gode Evner og et ualmindeligt Haandsnille, men var til Tider grov og opfarende, lidt stor af sig selv og af Bedriften i Usseltoft, hvorfor Morten fandt det ret træffende, at Jørgens Nabo, gamle Mads Overgaard, engang i Mortens Paahør sagde til Jørgen: »Du go.r missæl oldti mæ Støwl o, nær en ajen jen ska go mæ Træsko!«

Følgende Træk (fortalt af Peder Larsen, Dørsølund i V. A. Aarb. 1930) tyder imidlertid ogsaa paa,

at han har været en hjælpsom Mand, der var god at besøge i Betryk.

»I den ca. 1400 Td. Land »Store Bjerregaard«, som ligger ca. 8 km Nord for Usseltoft, boede der den Gang en Mand ved Navn Mikkell Bjerregaard. Han var født og opdraget i Gaarden og kom sjælden sammen med andre Mennesker. Han gik altid i noget hjemmelavet uldent Tøj, der var af sort og hvidt Uld, saa der blev ingen Udgift til Farvning.

Da han skulde have Bryllup, var det jo ikke saa let for ham at blive standsmæssigt udstyret. Han gik da over til gamle Jørgen Usseltoft og spurgte, om han ikke kunde laane hans Støvler. Dem fik han, og de passede ham udmærket. Saa vilde Mikkell ogsaa gerne laane Jørgens høje Hat og hans sølvbeslagne Pibe, og da han havde faaet dette, mente han, at nu kunde han nok møde sin Brud«.

Jørgen Usseltoft er skildret som en af Sognets bedste Mænd paa den Tid, dygtig var han som Landmand, punktlig og bestemt i sin Optræden, rask til Handling og paapassende i sin Bedrift.

Som mange af Datidens Gaardmænd var han dygtig til Husflid; især var det Smedehaandværket, han gav sig af med, og han var vidt bekendt som en dygtig Plovsmed.

Herom har gamle Morten Frandsen fortalt ret indgaaende, hvordan Jørgen opfandt en Muldplade til Ploven, som skaffede ham stor Ry og fuldstændig tilintetgjorde den tidligere lige Muldfjæl, der var anbragt paa de gamle Træplove.

Opfindelsen var en Bøge- eller Egeklods, som udhuledes efter en vendt Plovfure som Model. Klodsen paalagdes Jernskinner og fastgjordes til Ploven. For-

bedringen var ret iøjnefaldende; nu kunde Furen vendes, istedet for at skubbes over af den lige Muldfjæl. Senere blev den støbte Muldplade, der paaførtes Svingploven, lavet efter nævnte Opfindelse.

Ogsaa i Handel var Jørgen dygtig og drev ofte til Husum med en »Drøwt« Stude og kom tilbage med »Katten« fuld af Sølvdalere.

Den kloge Mand, Pæ Egebjerg (født i Skarrild 1833¹⁾) handlede ligeledes med Stude, og undertiden prøvede han paa at »rette Hornene« paa disse, naar de ikke var velformede; men han var ikke dreven i Kunsten, hvorfor han opsøgte Jørgen Usseltoft for at lær den af ham, han var nemlig en stor Mester i saa Henseende.

Jørgen og Johanne Lange efterlod sig 5 Sønner og 3 Døtre — kaldet Usseltoft-Slægten — der alle blev Bønder, nemlig:

1. Peder Jørgensen (Pæ Nygaard), f. 1823, Gaardmand i Give S.
 2. Karen Jørgensdatter, f. 1825, Gaardmands-kone i Hestlund, Give S.
 3. Laurs Lange, f. 1828, Grdm. i Svindbæk, Tyregod S.
 4. Niels (Niels Søndertoft), f. 1831, Grdm. i Søndertoft, Brande S.
 5. Søren, f. 1833, Grdm. i Hesselbjerre, Give S.
 6. Ane (Ann Usseltoft), f. 1835, Gaardmandskone i Usseltoft.
 7. Helle, f. 1839, Gaardmandskone i Grarup, Brande S.
 8. Anton, f. 1841, Grdm. i Nørtøft, Brande S.
- Af denne Søskendeflok, som hver for sig nok kunde

¹⁾ Se om ham i Hards. Aarb. 1922.

fortjene lidt nærmere Omtale, maa vi her nøjes med at følge Ann Usseltoft og Niels Søndertoft lidt paa Vej — først fordi, deres Levnedsløb og Virksomhed er typiske for Slægten, og dernæst fordi, jeg personlig har kendt disse to saa godt: Ann Usseltoft



Ane Usseltoft og Ægtefælle
P. A. Thomsen (Brandholm).

som en god Kvinde, hvis Hjem blev — under hendes moderlig Omsorg — en kær Samlingsplads for en stor Ungdomskreds, for hvem Familien i Usseltoft fik stor moralsk og aandelig Betydning for hele Livet.

Niels Søndertoft som min gode Svigerfar.

Ann Usseltoft, der sammen med sin Mand Peder Anton Tomsen (Brandholm) overtog Usseltoft, fik ved sin Død 1913 følgende træffende Vidnesbyrd af Lærer Christen Tøstesen Christensen, Lemvig:

»Hun gjorde sin Gerning i Stilhed; men det var en

stor og betydningsfuld Gerning, hun fik fuldført, og som sent vil glemmes. — Hendes store Opofrelse som Hustru og Moder og ikke mindst som Husmoder vil mindes af mange og har haft Betydning for dem, naar de selv skulde danne Hjem. — Men ogsaa andre vil mindes hende med Taknemmelighed. For de fattige var hendes Dør aldrig lukket. Hendes varme og medfølende Hjerterød bød hende at hjælpe med, hvad hun kunde, og samtidig havde hun altid et opmuntrende og vejledende Ord til enhver, hun kunde hjælpe. Hun stillede store Fordringer til sig selv.

Om hendes Broder Niels Søndertoft (ogsaa død 1913) findes følgende Nekrolog i Vejle Amts Folkeblad (1913) skrevet af Methinus Søndergaard, Dørsølund:

»Niels Søndertoft havde arvet meget af sin Faders Driftighed og Evne til Selvhjælp, men hans Virksomhed var maaske mere i det stille i Hjemmet. Han var en Hjemmets Mand. Man kunde med god Grund betegne hans Livsvirksomhed med Grundtvigs Ord: »Et jævnt og muntert, virksomt Liv paa Jord«, og man kunde føje til, at han var »lysvaagen for alt skønt og stort heneden«.

Han var ihærdig som Arbejder og jævn og munter i al sin Færd, og der kunde med god Ret skrives over hans Dør: »Arbejd og bed«, for saadan var hans Livsførelse. Han arbejdede haardt, han bad, og Gud lagde sin Velsignelse i hans Arbejde.

Hans Liv og Gerning, siden han forlod sit Fædrenejhem, er fortalt i korte Træk saaledes: I 1859 overtog han 52 Td. Land — mest Hede fra Usseltoft, blev gift med Else Marie Christensen fra Brandlund og flyttede ind i de Bygninger, som var opført paa Ejens-

dommen, der blev kaldt Søndertoft. Og saa begyndte han sin Kamp imod Heden. Der var Mergel tæt ved Gaarden, saa der skulde blot Arbejde til for at faa den op og ud paa Marken, og det gik Niels til med god Vilje.

Ved Siden af sit Landbrug kunde han i en Aarrække faa Tid til at forfærdige forskellige Ting til Salg. Han lavede saaledes Træskovle med Jernbeslag, (det var før Jernskovlene kom frem), og disse Skovle var kendt i stor Omkreds som de bedste, man kunde faa. De var stærke og faldt godt i Haanden«.

Om Vinteren hjalp hans yngste Broder ham. Niels lavede da Træarbejdet og Anton Jernbeslaget, og ind imellem smedede han Træskobeslag m. m.

Hen paa Vinteren skulde Varerne afhændes omkring i Herrederne. Anton laante da en Hest i Usseltøft og kørte saa ud til Købmændene. Vejene var lange og trælse, men Anton forstod at fornøje sig: som da han f. Eks. paa Vej fra Usseltøft til Ikast havde en Harmonika med. Han kunde kun spille et Stykke, men naar han kom forbi et Hjem, spillede han sit Stykke, og saa kom Folk til Syne ved Hus-hjørnerne, ja smuttede endog ind og hentede flere, for »her kom en Spillemand kørende forbi«. Efter et saadant Indtog var Folk næsten altid villig til en Handel.

Ved Nytaarstid 1869 døde Niels' Hustru, og et Aars tid efter giftede han sig med Karen Larsen fra Dørs-lund, hvis Stamtavle gaar tilbage til Brandholm-Slægten og Storbonden Niels Andersen Vonge til Donneruplund, Hastrup m. fl. Godser. Med hende, som ved Giftermaalet fik Navnet Karen Søndertoft, fulgte 22 Td. Land Hede fra hendes Fødegård, og 15

Aar efter købte han yderlig 40 Td. Land og senere 28 Td. Land Hede (142 Td. Land ialt), som han med stor Dygtighed og Omhu fik opdyrket og omplantet med levende Hegn — andre til Efterfølgelse — saaledes, at den dengang saa træfattige og »rødborredækkede« Egn nu er forvandlet til frodige Marker og næsten overalt omgivet af levende Hegn.

Offentlige Hverv søgte Niels at undgaa saa meget som muligt af Hensyn til Hjemmets Krav; men han maatte dog lade sig indvælge i Sogneraadet, var med til i 1864 at paaligne de første Skatter efter Formue og Lejlighed, var senere Kirkeværge, Fattigforstander og Boniteringsmand, ligesom han altid fulgte Skolesagen med stor Interesse.

Niels var — ligesom Søsteren Ann Useltoft — hjertelig og imødekommende overfor Folk, der trængte til en hjælpende Haand og anden Støtte, men var ellers selvstændig i sine Beslutninger og delte f. Eks. ikke altid Syn og Meninger med sin kloge Svoger i Usseltoft, der »band=en=« nok vilde føre an i Op-gaver, som Niels »sle=en=fo«¹⁾ ikke uden videre vilde gaa med til. Men tog han en Beslutning, saa stod den fast. Her et Eks.: Han plejede, som det den Gang var Skik i de fleste Hjem, at tage sig en Dram til Maden, og havde derfor altid en lille Flaske med Brændevin staaende i Bænkekrogen ved Bordenden, hvor han sad og spiste. Men Landposten, der var »hægen« efter den Slags vaade Varer, havde lagt Mærke til Flasken, og den fristede ham saa stærk, saa han gerne tog sig en ordentlig Slurk af den, naar han kom med Postsagerne, og ingen var til Stede.

¹⁾ En lempelig Bande, vistnok N. S.s private »Mundheld«, der næppe kan forklares.

Niels havde længe Posten mistænkt, og da han omsider fik Mistanken bekræftet, sage han: »Ka æ Post et to.el o sie æ Fla.sk, saa ka a sle:en:fo undværr mi Dram, den ska ett sto o fre:st ham længer«. Niels gav derefter Afkald paa den daglige Snaps og var



Niels Søndertoft
(4 Slægtled).

Bisc Marie - J. J. Borup

Resten af sin Levetid fuldstændig afholdende.

Han var en god, gammeldags Kristen, som daglig læste et Stykke i sin Andagtsbog, og saa travlt havde han sjælden, at der ikke kunde blive Tid til en kort Bøn og en Salme. Det var sikkert ogsaa derfor, der var Solskin og Velsignelse over Dagens Gerning i Søndertoft.

Endnu skal nævnes, at han gerne vilde føre en god Samtale med Børnene efter endt Dagværk, og med fremmede, naar de kom i Besøg, og naar han — med Piben i Munden — var optaget af at høre, spørge og

svare, var han Hyggeligheden selv, saa enhver maatte føle sig inderlig godt tilpas ved at være i hans Selskab.

Niels Søndertoft med sine fire Brødre og tre Søstre — udgaaet af gamle Adelsslægter — var kraftige og noget grove af Legemsbygning, solide i al deres Færd, arbejdsomme og retskafne Mennesker, som i deres Hjem altid var i Virksomhed fra tidlig Morgen til sent Aften, og som hver for sig har efterladt sig gode Minder og et stort Afkom af frie Bønder med nedarvet Adelspræg og Adelssind, som fuldtud bekræfter, at »Arbejde [og Sindelag] adler Manden«, hvad enten han bor i Borg eller Hytte.

AF EN SOLDATS DAGBOG 1863—64

Ved *J. Gr. Pinholt.*

Efterfølgende er en Bearbejdelse af en efterladt Dagbog, som min afdøde Farbroder ¹⁾ dels har ført 1863—64, dels har fuldstændiggjort ved Tilføjelser i Begyndelsen af 1865 efter sin Permission, da Freden af 30. Okt. 1864 var sluttet. I sproglig Henseende har jeg foretaget nogle Ændringer, og ligeledes har jeg, især hvor Nedskriveren giver sine personlige Følelser Luft over Dannevirkes og Fredericias Rømning, modereret Udtrykkene. Men ellers har det været mig magtpaaliggende at lade de Tanker komme frem, som en vestjydske Soldat havde om Rekrutlivet i 1863 og om den for os saa ulykkelige Krig. —

Den 15. Maj 1863 skulde vi vestjydske Rekrutter efter Ordre give Møde i Rendsborg. I Forening med flere fra Amtet udtagne Karle lejede jeg en Vogn fra Struer og naaede under øsende Regn Silkeborg den første Dag. Næste Dag kørte vi, ligeledes under voldsomme Regnskyl, til Aarhus. Om Morgen d. 14. Maj gik vi om Bord paa et Dampskib, som skulde føre os til Kiel. Der var en Mængde Mennesker som Passagerer, for største Delen indkaldte Rekrutter; alle havde de ligesom jeg gennemgaaende Billet til

¹⁾ Lærer Jens Pinholt, der fra 1862 til 1867 var Lærer i Hodsager v. Holstebro, hvorfra han forflyttedes til Husby v. Ulfborg. Her døde han 26. Marts 1884. En Søn af ham er fhv. Folketingsmand, Klitinspektør Vilh. Pinholt.

Rendsborg; Søen begyndte snart at gaa temmelig højt, og mange blev søsyge. Stemningen, som paa Grund af den megen Tale om en nær forestaaende Krig var temmelig mørk, blev snart særdeles trykket. I Begyndelsen fandt jeg mig med Taalmodighed og Resignation i denne Tilværelse; men da Skibet var saa overfyldt, at man næsten ikke kunde røre sig, forsøgte jeg at faa Kahytsplads. Men enten der nu var fyldt, eller Kaptajnen mente, at en vordende Soldat havde godt af i Tide at prøve Ubehageligheder, eller ogsaa han havde andre Grunde, — ingen Dækspassager maatte komme i Kahytten, ikke engang saa lang Tid, at man kunde faa sig forsynet med nogen Spise eller Drikke. Da jeg altid havde været vant til at spise paa Dampskibet, jeg rejste med, havde jeg heller ikke denne Gang forsynet mig med Proviant, og da jeg forlangte Mad, blev der svaret, at Kl. 2 Eftermiddag kunde alle faa Steg og Kartofler — for intet; Betalingen var 1 Mark pro persona. Den meget lange Ventetid forløb. Der blev saa ringet og raabt, at hvem der vilde have »Steg og Kartofler«, maatte gaa hen til Ruffet midtskibs. Den første halve Time kunde jeg ikke komme til; der var en saadan Trængsel, at man hverken kunde trænge frem eller tilbage. Men endelig kom da min Tur. Jeg afleverede min Mark og modtog Tallerkenen. Af Erfaring vidste jeg, at Dampskibskost ikke var billig, og derfor havde jeg heller ikke gjort mig store Forventninger om MarksStegen. Dog — den var under enhver Kritik. Et Stykke skident Flæsk, lidt Meldyppelse og tre upillede Kartofler — det var hele Herligheden! Genstande som Borde og Bænke eller endnu mindre Knive og Gafler eksisterede ikke. Som Surrogat for

de første Nødvendighedsgenstande tjente en Dyng Stenkul, og Fingrene maatte erstatte de sidste. Det værste var Pilningen af Kartofflerne. Man risikerede for meget ved at sætte Tallerkenen fra sig, medens dette nødvendige Arbejde forrettedes. En Mand, som



Lærer Jens Pinholt og Hustru,
Hodsager.

i den Hensigt havde ladet Tallerkenen være uden Opsigt et Øjeblik, var saa uheldig, at den faldt ned og med »Steg« og samt forstak sig mellem Kulene. Han saa meget bedrøvet efter den forsvundne Middagsmad, men den var og blev borte. Klog ved denne Hændelse formaaede jeg en Lidelsesfælle til at tage min Tallerken i sin Varetægt, medens jeg agerede Kokkepige; men skønt jeg var skrupsulten, var det mig komplet umuligt at faa Stegen til at glide, hvorfor jeg tilbød min Hjælper den. Han sagde høflig nej Tak, hvorfor jeg gav Kokken

Resten tilbage. — Det første lidt oplivende paa denne for os syge, sultne, frysende og vaade Menneskers Tur var Synet af Sønderborg; — jeg anede ikke, at jeg $\frac{3}{4}$ Aar efter skulde gense denne gamle, stolte By i en meget sørgelig Forfatning.

Lidt før Solnedgang løb Dampskibet igennem Alsund, hvor mange Sejlere krydsede frem og tilbage. Den store Pontonbro, som havde kostet Landet saa mange Penge, og hos os var enestaaende, aabnedes. Vi lagde til i Havnen. Nogle af de ombordværende skulde nemlig være Soldater ved 7. Regiment, som laa i Garnison i Byen. Det prægtige Slot, hvor Christian den Anden skal have sukket sytten lange Aar i Fangenskab, knejsede stolt tæt ved de lave Huse, men det forekom mig dog trist og skummelt. Ved Midnat naaedes Kiel. Vi tog ind til en Værtshusholder Kragelund, den eneste danske Værtshusholder i Byen. Om Morgenens tidlig tog nogle af os Byen i Øjesyn, men overalt overøstes vi af Kielerstudenternes Haan og Spot.

Ved Middagstid naaede vi endelig Rendsborg og tog ind til en Værtshusholder — Danske Jensen kaldet — og her fik vi det første ordentlige Maaltid under hele Rejsen. Derefter meldte vi os. Jeg kom til 9. Batl. 4. Komp. og fik Nr. 31. Bataillonens var samme Dag afgaaet til Altona for at holde Styr paa den tyske Pøbel. Det tog derfor megen Tid at faa udleveret Vaaben og de gamle, ynkeligt lappede Munderingsklæder; jeg fik da i hvert Fald noget ganske elendigt Tøj. Da vi var bleven forsynede, indkvarteredes vi i nogle Barakker — Rendsborg havde ingen Kaserne — og jeg med 11 andre fik anvist en lang smal Kasse, slet oplyst, og hvis hele Møbement bestod af 12

»Senge« af uhøvlede Brædder, to smaa Borde og nogle Skamler.

Nu var man altsaa Soldat, eller rettere Rekrut. Den daglige Dont begyndte Kl. 3½, til hvilken Tid vor Korporalskabsfører purrede os ud. Kl. 4½ stillede vi, og efter March til den en Fjerdingvej bortliggende Eksercerplads toges der fat. Her havde vi Øvelse fra 5 til 10 med 1 Kvarters Frokost. Kl. 12 trak en Befalingsmand af Sted med os til Marketenderiet, hvor vi for 10 Skilling skulde spise en meget daarlig Middagsmad. Fra 3 til 7 igen Øvelse, Søndagen havde vi fri; der stilledes blot til Pudse og Renlighedssparade. Lønningen var 23 Skilling. — En halv Snes Dage efter Skolens Begyndelse blev vor Fourér syg, og da ingen af de andre Underofficerer kunde skrive ordentlig, og jeg stod mig godt hos Løjtnanten, blev jeg fungerende Fourér. Fra den Tid af havde jeg det meget godt; thi foruden at jeg nu fik fuld Lønning med disse og kunde gaa paa Fællede, naar jeg havde Lyst, behandlede Underofficererne mig heller ikke som de andre Rekrutter, der alle tiltaltes med »Du« og skældtes ud efter de værste Noder. — Efter Skoletidens Slutning skulde to menige udtages af Regimentet og oplæres til Intendanturassistenter. Naar deres 6—8 Maaneders Læretid var til Ende, blev de hjemsendt for kun at indkaldes i Krigstid. Min Løjtnant — Hansen, der desværre faldt ved Dybbøl d. 18. April — havde bestemt mig til denne Plads; thi hvad skal man med en Skolelærer under Gevær, sagde han.

Efter at den seks Ugers Skoletid var forløben, gik vi 26. Juni til Altona, 4½ Mil, næsten hele Vejen i Sand, under en kvælende Hede, og blev indlemmet i Bataillon, senere kaldet Regimentet. Jeg fik et Kvar

ter sammen med fem andre, hvor Væggetøj plagede os i den Grad, at vi var glade for at tage efter mere erfarne Kammeraters Raad og sove i Tøjet om Natten, fast bundet til baade om Hænder og Fødder.

Den 11. Juli blev der afholdt Prøve for Bataillonsintendanten. Mange, især Handelsbetjente, havde meldt sig til denne, men kun en Typograf H. Clausen fra Viborg og jeg blev antaget. Vi opnaaede derved for en Soldat meget gode Betingelser; men jeg angrede senere, at jeg ikke blev under Gevær, da Kriegen begyndte. Jeg troede ikke da, at den var saa nær forestaaende, og da jeg siden bad om at dele Kaar med de andre — jeg syntes, det var min Pligt — kunde det ikke tillades.

13. Juli 1863 begyndte jeg altsaa paa Kontoret hos Intendant H. Det var en streng Mand, Pedant til Haartoppen. Alt skulde gaa som efter en Snor; han tillod ikke den ringeste Afvigelse. Indtraf der en Fejl, selv den allermindste, var det umuligt at skjule den. Intet undgik hans skarpe Blik, skønt han var skeløjet. Vi arbejdede gerne fra 8 til 12 og 3 til 7, og der maatte hænges voldsomt i, saa det var en meget streg Tid, indtil vi blev fortrolig med Mandens Væsen. Kom vi blot to Minutter for sent, fik vi det voldsomste Skældud. Havde vi, naar Forløsningstimen endelig slog, forsømt at lægge alt paa den bestemte Plads og i den vedtagne Orden — f. Eks. at et Penneskaft laa en halv Tomme fra Blækhuset — kunde den sjuskede Fyr være sikker paa at blive kaldt tilbage, selv om han var kommet ned paa Gaden, og maatte smukt rette Forseelsen. Noget saa dødkedeligt havde jeg aldrig før kendt. Værst var det, at vi maatte efterligne hans gamle, stive Skrift. Intendanten skrev os for, som

var vi Skolebørn, og i de første 3—4 Uger var dette vort Hovedarbejde!

Sommeren gik hen uden synderlig Afveksling. D. 16. Nov. modtog vi det tunge Budskab, at vor elskede, folkekære Konge Fr. VII. var død Dagen i Forvejen. Hvor det dog vakte inderlig Sorg hos os alle! Nu behøvede man ikke at være Spaamand for at sige, at Krigen temmelig sikkert vilde komme i en nær Fremtid. Wühlerne jublede og stak Næserne højt i Sky, ret som om de forudsaa Nederlaget og Skammen, den nærmeste Fremtid vilde bringe os. Kun Frygten for de blanke Vaaben, uden hvilke vi aldrig turde vise os paa Gaden, afholdt de tysksindede fra at tilføje os legemlig Skade, — Skældsord regnede ned i Mængde, især de første Dage efter Kongens Død. D. 17. Nov. aflagde alle Soldater i Alstona Hyldingseden til Kong Christian den IX, — jeg tror, mange ligesom jeg med et tungt Hjerte. Fanen og Frederik VII. vilde alle saa gerne følge; men den nye Konge kendte man slet intet til og syntes ikke at kunne vente sig noget af ham. Og Faneeden var knyttet til Kongeeden.

I de paafølgende Dage blev alt Liniemandskab indkaldt til uopholdeligt Møde, og vi forstod saaledes, at Krigen var nær. Jeg tør nok sige, at kun faa gruede for Kampen, og det er en Sandhed, at selv under de svære Lidelser, som Decbr. og Jan. blev fulde af, og hvor vi var mod en langt overlegen Fjende, tabte Soldaterne mig bekendt hverken Modet eller Kamplysten.

Først i Decbr. fik vor Intendant sin Afsked efter Ansøgning. En Løjtnant overtog Forretningerne; men han forstod sig paa ingenting, saa Clausen og jeg,

der heller ikke forstod os paa meget, maatte styre det hele, — det blev ogsaa derefter! D. 10. Decbr. blev imidlertid vort Depot i Huj og Hast sendt til Københavns, og samme Dag afmarcherede vort (9.) Regiment nordpaa. 17. Decbr. stødte vor nye Intendant til os i Rejnfeldt. Det var en eksam. jur. L., meget flink, men fuldstændig ubekendt med, hvad han skulde styre. Spurgte vi ham om noget, var Svaret altid: »Gør, som De selv synes!« Saaledes blev mangt og meget fejlt og daarligt gjort og forsømt. Vi troede, at det umuligt kunde gaa saaledes en Maaned, men dog gik det i Aar og Dag paa den Maade! — Nytaarsdag naaede vi Slesvig. Jeg kan ikke sige andet, end at Befolkningen behandlede os godt paa denne Tur. Skønt den saa godt som overalt var tysksindet og betragtede os som Fjender, tog den imod os langt venligere og bedre end baade Jyderne og Øboerne siden.

Vi var alle meget udmattede ved Ankomsten til Slesvig. Det var umuligt at opdrive Kvarterer straks, idet vi var en 30—40000 Mand samlet i Byen. Den første Nat tilbragte jeg paa Gaden sammen med mange andre, som enten ikke havde kunnet faa Husly, eller ogsaa at deres Logis var utaalelig slet. Det blev dog ret hurtigt bedre med Ordenen. Clausen og jeg kom til at bo hos en Sadelmager Ritler i Altstadt, og vi fik det helt godt hos ham, skønt han havde været Dragon i Oprørsarmeen 1848 og var en ægte Tysker.

D. 3. Jan. 1864 holdt Kongen og Kronprinsen Revy over Armeen ved Dannevirke. Paa Skanserne derude arbejdede saa vel civile som Soldater, og til Afveksling isedes der i Slien, for at Fjenden ikke skulde

gaa over Isen. Uagtet det strenge Arbejde, og skønt Frost og en meget knap Kost var daglige Gæster, saas der dog kun faa, som var forknytte. Længsel efter at møde Fjenden, at vise ham, at den danske Soldat var besjælet af samme Fædrelandskærlighed, som da han sidste Gang drog ud mod den overlegne Fjende, opfyldte Mandskabet og trængte andre Følelser tilbage.

I Slutningen af Maaneden — Cl. og jeg var bleven udnævnt til Korporaler, hvorved Løn og Stilling forbedredes en Del — vidste man, at Krigen var uundgaaelige. Projsiske og østerrigske Troppar havde for længst besat Holsten og stod nu ved Ejderen, parat til at møde vor Hær. 31. Jan. var et Par fjendtlige Officerer i Slesvig hos vor Overgeneral de Meza for at spørge, om han vilde rømme Dannevirke, og da dette benægtedes, var Krigen erklæret. 1. Febr. kom der et alvorligt Sammenstød mellem Afdelinger af begge Hære ved Frederiksstad, hvor en Del faldt; men Stillingen blev uforandret. D. 3. Febr. Morgen Kl. 6 afgik Intendanturen og Trænet i en øsende Regn til Isted Kro, og 9. Regiment sættes paa Forpost. Da vi efter Ankomsten fik Sagerne opstillet, kom der Ordre til at køre tilbage til Slesvig igen og tage Kvarter i Bustrup, idet man fortalte, at vore Folk havde slaaet Fjenden efter en haard Kamp. Midt paa Eftermiddagen naaede vi Byen og forundredes over den voldsomme Kanon- og Geværorden, da vi troede, at Slaget var forbi. Men det var desværre ikke saaledes. Da vi kom til Frederiksberg Port, førtes døde og saarede ind til Byen. Hvilket frygteligt og knugende Indtryk gjorde dette dog! Disse stakkels jamrende, mishandlede og lemlæstede Mennesker og hele det uhyggelige Virvar var jo et helt bundløst Gru, en Af-

grund af Elendighed! Det var føste Gang, jeg saa denne Side af Tilværelsens Elendighed, og Indtrykket plagede mig mange, mange Aar derefter. Men der var ikke Tid til mange Betragtninger. Et lille Stykke borte fra os var Myrderierne i fuld Gang, og vilde vi ikke til Unytte udsætte os for fjendtlige Kugler, maatte vi vende om, da Ilden var haardest i Bustrup. Vi kørte saa tilbage til Isted igen. Ud paa Aftenen kom flere Vogne med saarede, som skulde til Flensborg, og blandt disse en Del fra 9. Regiment, at hvem vi fik nogen Underretning. Fjenden var blevet slaaet tilbage med Tab; men vi havde desværre ogsaa mistet mange Befalingsmænd og menige.

D. 4. om Aftenen gik vi atter til Slesvig, hvor alt var roligt; kun veksledes der enkelte Kanonskud. Da vi havde faaet Mandskab og Heste indkvarteret, gik jeg til mit gamle Kvarter hos R., men næppe var jeg falden i Søvn, før vi blev udpurrede med Ordre til igen at gaa til Isted. Da jeg tog Afsked — som vi alle ansaa for sidste Gang — græd Konen, og R. var ogsaa nær ved Graad, skønt han forsikrede, at han haadede alt, hvad der var Dansk.

D. 5. om Eftermiddagen, da det var Lønningsdag, fik jeg Ordre til at gaa til Slesvig med 1500 Rdlr. til Regimentet. Samtidig kørte Vognene med Forplejning. Sulten, som jeg i høj Grad var, havde jeg lige før Ordrens Modtagelse stjaalet et Stykke raat Flæsk fra vort Magasin og skulde netop til at have det stegt — Soldaterne havde gjort Ild bag et Dige — men jeg fik naturligvis ikke Tid til dette, hvorfor jeg spiste det paa Vognen, som det var, til noget Rugbrød, og det smagte dejligt. I Skumringen kom vi til Byen, og jeg gik ud til Bustrup, hvor Regimentet

laa. Dets Kommandør Oberstløjtnant Tersling var særdeles tilfreds med, at jeg kom med Lønning, da Soldaterne ingen Penge havde. Han befalede mig at gaa til Kompagnikommandørerne og give dem et Forskud, som de siden skulde gøre Rede for. I det samme kom Kommandøren for 20. Reg., og efter en kort Samtale med ham kom Oberstl. T. til mig og sagde, at der ingen Lønning skulde udbetales, men at jeg skulde haste tilbage til Isted og tage Vognene med mig. Jeg var vant til saa meget underligt i disse Tider, hvorfor jeg ikke skænkede videre Tanker om den saa hurtigt forandrede Beslutning. Vognene gav jeg derfor Ordre til at køre, saa snart de var færdige, og en af dem skulde Kl. 9—10 komme til mig paa en Gæstgivergaard, for at jeg kunde køre med den, hvis jeg ikke blev i Byen. Det var nemlig min første Bestemmelse at blive der Natten over for at faa lidt Søvn, da jeg kun havde sovet nogle faa Timer de tre sidste Døgn. Jeg fik da noget at spise og sov derefter en Times Tid paa en Sofa. Kl. 9½ kom Vognen, og jeg tog med den, da man mente, at Byen om Natten vilde blive bombarderet. Det var en trist og meget ubehagelig Nat; Sneen piskede os i Ansigtet, og det blæste ikke saa lidt. Vi trøstede os med, at vi snart kunde naa Isted, og der kunde vi forhaabentligt om ikke faa Husly, saa dog dække os noget for Sne og Kulde. Igennem Slesvig gik det i stærkt Trav, men da vi kom udenfor, maatte Farten sagtnes; Artilleri og Kavalleri opfyldte Vejen i en tæt pakket Masse, som stadigt forøgedes bagfra og fra Sidevejene og snart næppe kom af Stedet. Kl. 1½ naaede vi endelig Isted Kro, hvor jeg havde ventet at træffe Trænet, men der var intet. Jeg vidste ikke, hvad jeg skulde gøre, skønt

min Ordre lød paa, at jeg skulde blive, turde jeg dog ikke, da Intendanten og vore Vogne var borte, og ingen vidste, hvorhen de var kørt. En Officer, som jeg henvendte mig til, sagde, at jeg skulde blive; men da der stadig vedblev at marchere Kavalleri og Artilleri, og der endelig kom flere Regimenter Infanteri forbi, slog det haardt og brat ned i mig: Man forlader Dannevirke! Da var det, som om jeg tabte alt Fodfæste — som om alt Haab og Stræb nu i et Øjeblik var slukt. Det tog nogen Tid, inden jeg kunde komme mig efter dette lammende og uventede Slag, men saa begyndte jeg at overveje min egen Situation. Blev jeg i Isted, tog Fjenden mig. At han vilde forfølge vor Bagtrop, kunde jeg let slutte, og der var derfor intet andet at gøre end at følge Strømmen og køre videre. Det var den sorgeligste af alle sørgelige Nætter, jeg har oplevet. Stærk Sne og Frost var det, og Vejene meget glatte. Hverken Mandskab eller Heste kunde staa fast, — de sidste var ikke skærpede. Ulykken forøgedes ved den tætsluttede Masse. Thi standsede nogen foran, standsede det hele, og man mere krøb end gik eller kørte. Snart faldt en Hest, snart gik et Kanonstykke itu, og hele Toget maatte standse, medens man slæbte det beskadigede ned i Vejgrøften. Og hvilken uhyggelig Gravstemning over det hele! Det var, som om enhver havde opgivet alt Haab, og at Landet sikkert ikke stod til at redde.

Lidt før Middag passerede vi Oversø, og da var der allerede udstillet Forposter. Fjenden lod heller ikke vente længe paa sig. Da vi kom til Flensborg, kunde vi allerede høre hans Kanoners Torden. Kl. 1½ Efterm., altsaa 16 Timer efter, at jeg havde forladt Slesvig, gik vi ind i den første Gæstgivergaard, vi saa,

for at faa Hestene givet lidt Foder og faa lidt Mad, hvortil vi saare haardt trængte. Her fik jeg Bekræftelsen paa min sørgelige Formodning om, at Dannevirke virkelig var rømmet, at de sidste af vore Tropper havde forladt Slesvig en Time efter vor Afgang, og at Trænet den foregaaende Aften var kommet her igennem; men om det var gaaet til Fredericia eller Als, vidste ingen. Efter et kort Ophold kørte vi derfor videre ad Sønderborg til; men ca. en halv Mil uden for Byen traf jeg til min store Glæde vort Træn, som bivouakerede, og fik til Intendanten afleveret de 1500 Rdl., der hele Vejen havde tynget haardt paa mig. Thi var jeg blevet fanget, havde Fjenden naturligvis taget Pengene. Efter et Par Timers Hvil fortsatte vi saa efter Sønderborg til. Jeg havde et Læs Tæpper at passe paa; men det var et vanskeligt Arbejde, da enhver gerne vilde forsyne sig med et saa varmt Stykke uden at spørge om Forlov. Natten var mørk, og Kusken en slesvigsk Ægtbonde, som jeg havde min Nød med at styre, da han ikke sparede noget Middel for at slippe bort og komme hjem. Lidt før Dag kørte vi endelig over Pontonbroen ind i Sønderborg, hvor jeg fik en Soldat til at aflevere Vognen i Vognparken. Jeg søgte det første, det bedste Værtshus, gik ind og fik en Kop Kaffe og derefter ovenpaa for at sove lidt. Lige som jeg vilde putte mig i Fjerene, saa jeg til min store Glæde, at Clausen var min Sovekammerat. Han var nemlig kommet nogle Timer før, og da dette Værtshus laa nærmest Stranden, var han søgt derind; thi ogsaa han trængte haardt til Hvile.

Efter nogle Timers liflig og vederkvægende Søvn søgte og fandt vi vor Intendant paa en Gæstgivergaard. Der var intet at bestille, da ingen anede, hvor

Arkivet befandt sig; det fandtes først Dagen efter. Logis var næsten ikke til at opdrive, da flere og flere Regimenter ankom, og mange Soldater med fuld Op- pakning laa paa Gaderne. Ved en Officers Hjælp fik jeg dog en Kop Kaffe, — Brød var ikke til at opdrive, da Soldaterne bogstaveligt rev det ud af Bagernes Ovne. Naturligvis var det ikke Røveri; enhver vilde gerne betale og betalte, hvad han fik. Vort Brigademagasin var dels taget, dels gaaet til Fredericia, og Hovedmagasinet i Sønderborg maatte intet udlevere, skønt der var Fødevarer i Mængde. Men næste Dag, da alt var opspist, spurgte Jensenne ikke om Forlov, men tog med Magt, hvad de ikke kunde faa med det gode, indtil endelig en bevæbnet Afdeling Soldater blev udkommanderet og bragte Orden til Veje, skønt de fleste gerne saa gennem Fingre med deres sultne Kammeraters Tyverier.

Da Soldaterne fik Vished om, at Dannevirke uden Modstand var rømmet, var Forbitrelsen stor. Modet var fra den Stund øjensynlig brudt, og Troen paa vor Sag lammet. Sløvhed og Ligegyldighedens Rø lægde sig over det hele. — 7. og 8. Febr. forblev vi i Sønderborg. D. 9. om Morgen blev hele 9. og en Del af 20. Reg., i alt 2500 Mand, indskibet paa et engelsk Dampskib »Ouse« for at gaa til Fredericia. Ved Afgang stod Kongen paa Broen og talte til os. Han lovede, at nu skulde vi ikke faa se flere Kammeraters Blod flyde denne Gang; men det slog ikke til — trods sikkert den ærlige Villie. I Storm og Slud afgik Skibet Kl. 10 Form. I Førstningen opholdt jeg mig paa Dækket sammen med alle de andre; men vi var saa tæt pakkede, at det var en komplet Umulighed at gaa, endsige sidde. Jeg antager, at det saa saaledes ud paa

et Slaveskib, Lænkerne undtagne; thi en Del var paa Dækket, og den anden Del i Lasten, hvor vi i samfulde 24 Timer maatte staa uden Mad eller Drikke, saafremt de intet selv havde, og dette var Tilfældet med de allerfleste, da der intet havde kunnet faas i Sønderborg. Jeg fandt denne Behandling for grov og lejede derfor en Køje af en Matros for 10 Skilling, og skønt den baade var for kort og fælt skiden, opholdt jeg mig i den, til vi steg i Land i Fredericia næste Formiddag. Om Aftenen kastede man Anker uden for Byen; der sagdes, at det var for mørkt til at gaa ind, da der ingen Lods kom om Bord. Det var en gruelig Nat for de stakkels Mennesker paa Dækket, sultne, gennemblødte og frysende, som de alle var. Folk, som havde gjort Turen fra Dannevirke og Oversø med, forsikrede, at de led langt mere paa denne Tur end under Tilbageetoget. Hvor Krigsstyrelsen kunde forsvare en saadan Fremfærd mod det allerede stærkt udmattede Mandskab, er ubegribeligt, da der dog laa Transportskibe nok ved Sønderborg. Derfor var det ogsaa Meningen hos Soldaterne, at deres Mod skulde kues.

I den første Uge havde vi intet at bestille med Undtagelse af at udbetale Lønning, thi Arkivet var paa Fyen og kom først den 17. Febr. Den 16. fik Regimentet Ordre til at rykke ud og besætte Havreballepasset. Det var et særdeles elendigt Føre; Vejene var aldeles opkørte af den Mængde Vogne, som førte Tømmer o. s. v. fra Kolding til Fæstningen. Ikke en Bastion var i Stand, ikke en Palisade sat, og Udenværkerne var næppe paabegyndte, da Krigen brød ud. Og dog blev Fredericia, inden vi den 11. April rejste derfra, en Fæstning, som fortjente en bedre

Skæbne end at overgives til Fjenden uden Modstand. — Tiden gik med Øvelser og Vagttjeneste til 8. Marts. Indtil den Tid blev den befæstede Lejr uden for Byen saa vidt færdig, at Soldaterne kunde komme i Barakkerne. Den 8. Marts om Formiddagen lod Generalmarchen gennem alle Byens Gader, og i største Skyndsomhed kom hver Soldat under sin Fane. Fjenden nærmede sig, og 20. Regiment, som havde Forpost, blev drevet tilbage, før Forstærkning kunde komme. En Del Artilleri kom ud, og en lille Træfning leveredes. Kl. 9½ red General Wilster — en lille tyk, modig og dygtig Mand — tilligemed sin Stabschef, Kaptajn Hoffmann, derud. En Time efter kom de igen tilbage. Generalens Hest var bleven skudt under ham, og selv var han let saaret. Formodentlig var han falden forover af Hesten; thi hans Klæder var tilfølede, og Næsen bar Spor af at have været et godt Stykke nede i Snavset. Kaptajn Hoffmann havde mistet Benet og døde desværre kort efter af sit Saar. Han var en af vore dygtigste Ingeniørofficerer — 1. Komp. af 20. Reg. blev trængt ned til Snoghøj og maatte overgive sig, da det ingen Undsætning fik. Jeg var næsten hele Tiden paa Volden som altid, naar der var noget paa Færde. Om Eftermiddagen, da Fægtingen var ophørt, kunde man se Tyskerne lejre sig rundt omkring og lave Aftensmad, Chefen paa den nærmeste Bastion ad Snoghøj til — Oldenburg — sendte dem nogle Granater; ingen ramte, og Tyskerne lod sig slet ikke forstyrre. Nævnte Bastionschef blev for Resten arresteret, fordi han havde skudt — d. v. s., sagde Soldaterne — fordi han havde gjort sin Pligt. Han blev dog igen snart fri. — Næste Dag afbrændtes de nærmest liggende Gaarde og

Huse, da man mente, de under en Belejring kunde være Fjenden til Nytte. For Resten kunde man gerne have sparet sig denne Ulejlighed, da man 6 Uger efter overgav den stolte Fæstning til Fjenden uden at løsne et Skud. Højtstaaende prøjsiske Officerer skal, da Byen var kommen i deres Vold, have sagt, at de vanskeligt med væbnet Haand kunde have taget den, da den var langt stærkere, end de havde troet.

Efter denne Kamp havde vi Ro til den 19. Marts. Dagen bragte klart Frostvejr, og fra Voldene kunde man se Fjenden myldre imod Byen fra flere Sider. Vore Forposter blev snart drevet tilbage tæt til Fæstningens Løbegrave, og jeg saa fra Voldene paa den blodige Leg til ud paa Eftermiddagen; men da Spidskuglerne begyndte at pibe mig om Ørerne, blev det uhyggeligt, og jeg gik hjem. Senere paa Eftermiddagen var jeg igen paa Volden, da Geværilden var op hørt. Kanonilden fortsattes stadig; men Fjenden hverken ænsede eller besvarede den. Et Træhus, kaldet Tobakshuset, som laa 2 à 3000 Alen fra Volden, var besat af Tyskere; men skønt adskillige af Fæstningens Kanoner skød paa det, var det dog ikke muligt at ramme det. Saa snart Krudtdampen trak bort, saa man en Mand staa lige foran for at udfordre os, og han blev ikke træt, før Kanonerne tav.

Om Natten var alt stille. Den 20. var det Palmesøndag. Endnu før Solen stod op, og da jeg stod op, hørtes Kanonskud. Jeg antog, det var fra vort Skyts; men da jeg kom ud paa Gaden, gjorde jeg den sørgelige Opdagelse, at det var Fjenden, der skød, og at vore Kanoner kun med lange Mellemrum sendte en, vistnok unyttig Kugle mod Tyskerne. De var nemlig saa godt skjult af Trelde Skov, hvor et Batteri var

opkastet, og af Fuglsang Skov, hvor et andet fandtes, og fra hvilke baade Byen og Lejren kunde bestryges. Hvor underligt det end lyder, paastod man senere, at Fjenden kun havde et lille Feltbatteri hvert Sted! Min sædvanlige Morgentur paa Volden maatte jeg indstille; dels turde jeg ikke, dels maatte man ikke komme derop. Jeg gik derfor lige til Kontoret. Intendanten laa i Sengen i lykkelig Uvidenhed om, at en prøjsisk Spidsgranat hvert Øjeblik kunde gæste ham. Da han hørte, at Byen blev beskudt, kom han i en Fart paa Benene, forføjede sig bort og lod sig først se om Aftenen, da han kom med Ordre til, at Arkivet og hans Folk skulde ud til Kastellet, hvor der endnu var sikkert. Medens han var borte, kom Oberstl. Tersling og Adjudant, Løjtnant Berg og befalede os at pakke Arkivet ind og flytte det ned i Stuen, hvor fra det lettere kunde komme ud paa Gaden, hvis Huset skulde blive skudt i Brand. I Stuen boede vor Vært, Bager Hassing, som straks om Morgen var flygtet til Fyen, efterladende en Mængde af Bagværk, Brystsukre m. m. til dem, der kom først. Vi forsynede os baade ind og udvendig deraf og overlod Resten til de andre — Røversoldater! Tiden var lang. Intet havde man at tage sig til, og paa Gaden kunde man hvert Øjeblik vente en Granat. En Del af Dagen tilbragte vi i Kælderen, en anden Del drev jeg af i en af Bagerens Senge.

Kl. 9 om Formiddagen skulde jeg som sædvanlig paa Magasinet for at modtage Naturalforplejning til Regimentet; men jeg havde ingen Lyst dertil og blev borte. Det var heldigt; thi den ene af Forvalterne fik, netop som der leveredes Brød til vort Regiment, Hovedet knust af en Granat, som saarede flere Mand,

der stod hos ham. Om Eftermiddagen gik jeg i Kirke; men foruden Feltpræsten Peder Rørdam var der kun mødt een Soldat, saa der blev ingen Prædiken. Intendanten kom om Aftenen med en Vogn, og vi flyttede saa ud i Kastellet. Han vilde have været af Sted til Fyen straks, men da der ikke gik Skib før næste Dag, maatte han bie denne Tid op. Han rejste da til Børgense med sine Folk. Jeg blev tilbage for at besørge de fornødne Rekvisitioner. Som Ordonnans blev hos mig Iver Kvistgaard fra Strueregnen, og i de otte Dage, Intendanten var borte, havde jeg mine bedste Soldaterdage. Intendanten efterlod mig sin Seng og nogle smaa Fornødenheder, saa jeg efter Omstændighedene førte en behagelig Tilværelse. Ordonnansen gik engang imellem ind til Byen for at »redde« Føde- og Drikkevarer, — at købe noget, kunde man ikke, da Købmænd, Bagere og andre Forretningsmænd var flygtede til Fyen eller andetsteds. Om Efterm. den 21. var jeg derinde. Bombardementet var en kort Tid ophørt, da der var en fjendtlig Parlamentær hos Kommandanten, General Lunding, for at spørge, om han vilde overgive Byen. Dertil svarede han naturligvis nej. Jeg gik gennem flere Gader, og alt vidnede om Granaternes Evne til at brænde og ødelægge. Der saa sorgeligt ud. Endnu medens jeg var i Byen, begyndte Granaterne at synge den gamle Ligsang igen, da Vaabenhvilen var ophørt.

Den 21. om Aftenen ophørte Bombardementet, og Fjenden trak bort. I de to Dage, det havde varet, var ca. 3000 Granater kastede ind i Fæstningen, 14 Mand skudte, 28 saarede, 26 Bygninger nedbrændte og mange stærkt beskadigede. Den 23. flyttede jeg atter ind i Byen, thi nu var alt roligt, og jeg befandt mig

bedre i mit gamle Kvarter end i Kastellet, hvor Pladsen for mit Vedkommende var meget indskrænket; der var nemlig flest Officerer, og de syntes ikke om mit ringe Selskab. Naar vi ikke havde noget at tage os til, tilbragte Ordonnansen og jeg Tiden med at læse, spille Kort, spadserere og lave Mad, til hvilket sidste Kvistgaard var fortrinlig egnet, og jeg slet ikke duede. Den 24. — Skærtorsdag — var jeg til Alters, den 25. kom Kongen til Byen. Først den 28. kom Intendanten med sine Folk tilbage, og det gamle Liv begyndte igen. Fra Herre var jeg blevet til Tjener og maatte atter sove paa Halm. Føden var baade knap og tarvelig, thi Bagerne var endnu ikke vendte tilbage fra Fyen.

11. April fik vi Ordre til at afgaa til Als (20 og 9. Reg.). Med Dampskib kom vi om Aftenen til Baaringsvig (Fyn) og marcherede saa en Mils Vej til Landsbyen Asperup, hvor vi laa om Natten. Officererne havde paa Dampskibet set vel dybt i Flasken, og nogle af dem var blevet berusede. Jeg kom et godt Stykke bag efter Regimentet, og i Vejgrøften laa en Officer, som raabte mig an — han troede maaske, at jeg var hans Oppasser; men jeg lod Fyren ligge. Den næste Dag kørte begge Regimenter paa tilsagte Bondervogne til Faaborg, da man havde stort Hastværk med at faa dem til Dybbøl. Den 13. April ankom vi — de sidste — til Høruphav paa Als. Jeg blev indkvarteret hos en Bonde i Kettingskov, en Mil fra Augustenborg, og paa en Bakke ved Gaarden kunde man se Dybbøl og høre hvert Skud, der blev løsnet, baade af vore og af Fjenden. Ofte kunde vi saaledes tælle 60 Skud i eet Minut. Hver Dag beskød Fjenden heftigt baade Dybbøl og Sønderborg, hvoraf en Del gik op i

Luer. Han nærmede sig mere og mere Skanserne i sine om Natten opkastede Løbegrave. Imellem Soldaterne var der megen Utilfredshed med, at der ikke fra vor Side blev gjort nok for at standse ham; man sagde, at der ikke maatte skydes for ikke at tirre ham! Løjtnant Ancher ¹⁾ i Skanse Nr. 2 paa Dybbøl gjorde tapper Modstand og vandt derved europæisk Berømmelse. Vore Soldater gravede sig ned i Jorden; men ogsaa der fandt Granaterne Vej til dem, og mange tilsatte Livet, bl. a. Major Rohweder, hvem en Granat gik midt igennem.

Min Skoleløjtnant Hansen var blevet fanget ved Oversø den 6. Febr., men var blevet udvekslet og kom tilbage til Als den 16. April. Han kom da til Intendanten og skulde have Penge, da han samme Dag maatte afgaa til Dybbøl. Alt sit Tøj, dels i en Kuffert, dels løst, overgav han mig med den Besked, at jeg skulde passe paa det, til han kom tilbage, og faldt han, maatte jeg love at sende det til hans Familie i København. Han var for Resten glad over atter at være fri og at kunne møde Fjenden igen, men det var sørgeligt, at han faldt ved Dybbøl den 18. April med saa mange tapre Kammerater; thi tapper og modig, det var han. Tøjet førte jeg med til Fyen og sendte det derfra til hans Familie. Den 17. April nægtede 16. og 17. Regiment at gaa paa Forpost, — ikke fordi de var

¹⁾ Senere Tilføjelse: Ancher blev fanget den 18. April, blev siden Ridder af Dannebrog, tog sin Afsked og fik 2 Rdlr. om Maaneden i Pension for sin udmærkede Tapperhed; siden da Rigsdagen 1865 blev samlet, blev hans Pension forøget til 600 Rdlr. aarlig. Hans tapre Ven, Korporal August, var jeg sammen med en Aften paa Fyen efter den 18. April; han var et meget smukt Menneske, kun 18 Aar gammel og den Gang allerede Dannebrogsmænd.

bange, men, som man sagde, fordi de ikke vilde slagtes uden at gøre Modstand. De tiggedes dog til at gaa over. Samme Aften var Kanontordenen ganske frygtelig, men dog intet imod den 18., — den var da som en altid rullende Torden, og Dagen en af de sørgeligste i Fædrelandets Historie.

Kl. 2 Eftm. fik vi Underretning om, at alle ti Skanser paa Dybbøl var tagne. Fjenden var to Gange slaaet tilbage med Tab, men endelig veg begge vore Fløje: 2., 16., 17. og 22 Reg., og 9. og 20 Reg. som vort Centrum maatte efter heltelig Modstand ogsaa trække sig tilbage med store Tab.

Man havde begyndt at lægge Miner i Dybbølskanserne for i paakommende Tilfælde fra Sønderborg at kunne sprænge dem i Luften; men naturligvis var dette som alt andet i denne sørgelige Krig kun halvt færdigt. Hvis det havde været i Stand, kunde man fra Als have haft Fornøjelsen — kun i en Krig kunde noget saa ondt være en Fornøjelse — at se Fjenden sprængt i Luften i det Øjeblik, han sejrserberust havde bestegit de erobrede Skanser; de var for Resten kun Skanser af Navn, aldeles sønderskudte, blot Grushobe. Vort Tab var meget stort. 9. Reg. mistede saaledes 728 Mand, 16 Officerer og 2 Læger; en Del kom dog tilbage, dels fra Fangenskabet, dels fra Lazareterne. 9. og 20. Reg. rostes meget for deres Tapperhed. Begge vore Læger fangedes ogsaa, men blev straks frigivne, da de var Holstenere.

Lige som vi om Aftenen paa denne Ulykkesdag vilde gaa til Ro, kom der Ordre, at vi øjeblikkelig skulde afgaa til Høruphav. Vi naaede dertil i Dagen. Straks efter kom Regimentet (9.), og et Dampskib befordrede os til Faaborg, hvor vi modtoges

baade venligt og gæstfrit. Dagen efter kom 16. og 17. Reg. samt Fodgarden, og vi afgik til Kjøng. Intendanten og hans Personale indkvarteredes i Præstegaarden hos Provsten. Vi fik alle Maden hos den gamle Provst, og den kunde nok gaa an; men jeg kan ikke nægte, at vi i Regelen fik den bedre og billigere hos Bønderne. De fleste Steder gav vi kun 24 Skill. daglig, her gav vi 2 Mark (32 Skill.). Da jeg havde 3 Mark 3 Skill. i daglig Lønning, kunde jeg nok slaa mig igennem; værre var det for de menige med deres 23 Skill. Et Par Dage efter Ankomsten var jeg i Assens efter Brød til Regimentet; jeg bestilte næsten ikke andet end at rekvirere og afhente Naturalierne paa vort Brigademagasin, som i Regelen laa flere Mil fra vort Standkvarter, samt opgøre dette Regnskab. Dette mit Regnskab har sikkert faaet en mindre blid Behandling i Revisionskontoret, da Rapporterne, vi modtog fra Kompagnierne over den daglige Styrke, ofte var urigtige; men heldigvis kom NB.erne ikke, medens jeg var Soldat, og hvorledes Efterverdenen har besvaret dem, har jeg ingen Anelse om. Formodentlig er de aldrig bleven besvaret, og da det var i Krigstid, hvor alt gik, som det bedst kunde, er vel ogsaa dette passeret.

28. April modtog vi Ordre til at formindske Regimentets 8 Kompagnier til 4, og Rekrutterne, vi havde, afgik til andre Afdelinger. Samme Ordre fik baade 2., 20. og 22. Reg., da de ligesom 9. havde mistet Halvdelen eller mere af Styrken ved Dybbøl.

Den 30. April bragte »Fyens Avis« Løbeseddel om, at Fredericia var rømmet Dagen i Forvejen uden Modstand fra dansk Side, og at Fjenden havde taget

den i Besiddelse, efter at det meste af Krigsmateriel^s let var ført til Fyen, Resten ødelagt, og Kanonerne fornaglede. Dagen før havde vi hørt det som Rygter, men fæstede naturligvis ingen Lid dertil; thi saa vidt troede vi dog ikke, at Krigsstyrelsen vilde gaa, efter at Fæstningen var sat i Forsvarsstand og havde udholdt Bombardementet. Der lød haarde Ord blandt Soldaterne baade om Raadvildhed og Uforstand og noget værre om dem, der ledede Forsvaret. Alle, baade høje og lave, var forbitrede, og end ikke over Dannevirkes Rømning hørte jeg saa strenge Fordømmelsesdomme som over dette beklagelige Skridt. Med Dannevirke var Sagen en hel anden, og selv om mulig ikke Fredericia i Længden kunde have udholdt en Belejring, var det dog vel et Skud Krudt værd.

4. Maj afdik Regimentet til Assens. Vi var slet ikke trykkede af at forlade Provstefamilien, hvor vor Bospæl var en Rullestue, og vort Selskab Rotter. I Assens fik vi det desuden særdeles rart hos Høker A. Jørgensen. Det meste af et Par Maaneder hengik nu uden noget særlig mærkeligt; vi flyttede Kvarter nogle Gange, gik paa Komedie, arrangerede Bal, alt efter som det traf sig. Hvor vi kom omkring paa Fven, var Modtagelsen upaaklagelig. Den indgaaede Vaabenshvile var blevet forlænget til 25. Juni. Da den udløb, blev Regimentet forlagt til Skrillinge for at bevogte Kysten ved og omkring Middelfart og hindre Fjensdens ventede Overgang. Fjendtlighederne var begyndt paa Als; men ved Middelfart var alt roligt. En Aften blev dog alle pludselig alarmeret. Der var oprejst Bavne strandlangs som Signaler, og nævnte Aften saa vi pludselig Ild i Retning af en Bavn. Man

troede, at Fjenden var i Færd med at gaa over Bæltet; men heldigvis indskrænkede det hele sig til et Hus, der var gaaet Ild i.

Den 29. Juni tog Fjenden Als med en halv Snes Tusind Mand, uagtet den danske Styrke der paa Øen nok var lige saa stor, og vi havde Krigsskibe dernede! Atter eet af de saa tunge og smertelige Tidender, som dette Aar var saa rigt paa, og som fremkaldte saa meget Mismod og Uhygge hos Soldaterne.

Efter Als' Erobring blev det meste af vort Krigsmateriel ført til Kjøbenhavn, da man vel ventede, at Fyen skulde gaa samme Vej. Fjenden havde oversvømmet hele Jylland lige til Skagen, paa hvis Fyrstaarn General Vogel von Falkenstein plantede det østrigske Banner.

Den 20. Juli sluttedes atter Vaabenhvile, som fra 1. August gik over til Vaabenstilstand. Fra 21. Juli var vi paa Rejse Øst paa, og 10. Aug. kørte vi paa Jernbane til Roskilde. Kl. 8 Form. ankom vi til Byen, og Regimentet opstilledes paa Torvet i øsende Regn. Intet Menneske bød os Velkommen, intet Dannebrogssflag vajede, saa man ikke skulde tro, det var en dansk By, danske Soldater kom til, — snarere, at vi kom som Fjender! Straks efter Ankomsten blev det ældste Mandskab hjemsendt, — man ventede vel ikke at bruge det mere denne Gang, — og midt i November fulgte 6 Aars Mandskab, saa der nu blot laa den sædvanlige Fredsstyrke. Jeg blev ikke permitteret før 1. Decbr. 1864, skønt mine ligestillede ved 20. og flere Regimenter permitteredes i Novbr. Med 5 andre Underofficerer var jeg blevet indkvarteret hos en Blikkenslager Løytved, og de 4 Maaneder, jeg tilbragte i Roskilde, var de allerbehageligste, jeg havde i min

Soldatertid; min Værts Hus blev som et andet Hjem for mig. I Længden blev det dog kedeligt, da jeg intet videre havde at bestille, og Ordenen paa Kontoret ret langt fra var efter mit Hovede.

Den 11. Okt. gav Borgerne et Bal for 20. Reg., og Dagen efter et lignende for 9. Reg., som begge garnisonerede i Byen. Festen var rigtig rar, om end det var knebent med Plads. — Jeg gik hver Søndag i Domskirken, hvor man hørte en klar og livlig Udlæggelse af Evangeliet og — Matthison-Hansens Orgelspil, som var værd at gaa efter. — 30. Okt. blev Freden med vore Voldsmænd Prøjsen og Østrig sluttet, og ved den maatte vi afstaa Slesvig, Holsten og Lauenborg, og desværre — en stor Del af vor Krigerære!

Endelig 1. Decbr. blev jeg permitteret og kunde nu som fri Mand rejse, hvorhen jeg vilde. Men da mit Regiment den 2. Decbr. skulde afgaa til Viborg, hvor det skulde have Standkvarter, fik jeg Tilladelse til at følge med og havde saaledes fri Rejse. Vi kom til Viborg 4. Decbr. Regimentet, der skulde marchere fra Aarhus, ankom den 7. Men først den 9. sagde jeg Viborg Farvel, da mit Tornyster var blandt Bagagen, og jeg ikke kunde faa det før og altsaa ikke faa afleveret.

Den følgende Dag naaede jeg ved Hjælp af Apostlenes Befordring min Hjemstavn; min sørgelige Krigsfærd var endt — og glad var jeg.

CLAUS BECH WOLFRAM,
EN VESTJYDSK VISEDIGTER OG ORIGINAL

Af Johan C. Sulkjær.

En Dag i Begyndelsen af 90'erne hørte jeg første Gang Navnet Wolfram. Han omtaltes med en Blanding af Beundring, Medlidenhed og Kritik. Nogen egentlig »Historie« om ham fik jeg ikke ved denne Lejlighed, men dog en Forestilling om ham som omvandrende Original, Drukkenbolt og »Digter« — en Slags Wessel i Lommeformat. Det kan dog straks bemærkes, at han som Digter laa uhyre langt under Wessel, medens han til Gengæld betydelig overgik ham som Drukkenbolt.

Næste Gang jeg, en Menneskealder senere, stødte paa Navnet Claus Bech Wolfram, var det i nogle Skoleoptegnelser, som jeg fandt i Landsarkivet, og jeg opdagede da til min Forbavselse, at han ogsaa havde været Skolelærer, nemlig i Nr. Nisum fra ca. 1818—1822. Sidstnævnte Aar frasagde han sig »Embedet« paa Grund af Svagelighed. Noget rigtigt Embede var det dog ikke, eftersom der nok var et bestemt afgrænset Skoledistrikt, men ikke nogen Skolebygning. Skolen holdtes i lejet Skolestue, og Provsten vilde under disse Omstændigheder ikke gaa med til at gøre Stillingen »fast«. Lønnen var ogsaa lille, og nogen større »Resignation« har Wolfram altsaa egentlig ikke udvist ved denne Lejlighed. Han var den Gang en ganske ung Mand paa 21 Aar og har vel ment, at han snart kunde faa fat paa noget bedre.

Claus Bech Wolfram var født i Lemvig 1801. Hvor Slægten har det mærkelige Navn fra, kan maaske ikke nu opklares. Det kan jo tænkes at stamme fra den lille østrigske By af samme Navn, og i saa Fald ligger det nær at tænke, at Familien er en af de gamle *Underofficersslægter* af fremmed Oprindelse, som der fandtes saa mange af her i Landet i 1700'erne. Bedstefaderen, Johan Jacob Wolfram, flyttede, efter hvad Jeppe Aakjær ¹⁾ fortæller, fra Thorning til Lemvig 1777. Han blev Barber i Lemvig og døde der i 1820, 78 Aar gl. — Ved sin Død kaldes han Almissemlem og afskediget Grenader.

Sønnen, Chr. Wolfram, var Skomager og boede i Lemvig. Som saa mange af Datidens *Smaahaandværkere* drog han imidlertid en Del omkring i Landsognene, hvor han gik fra Sted til Sted og virkede med sit Flikkeri, hvor man havde Brug for ham. Da han engang var ude at skomagerere i Sevel og Ryde, blev han fanget af Politiet og ført til Holstebro Arrest. Det var den 11. Febr. 1835, den Dag, da den store »Kærlighedsjagt« gik for sig. Det er troligt, at Skomageren har været noget grumset i Huden, saa han let kunde antages for at høre til Natmandsfolkene. Han slap naturligvis snart fri igen, da Fejltagelsen blev opdaget. Aakjær omtaler Chr. Wolfram som en kendt »Original«, saa Sønnen har ikke haft sine Ejendommeligheder fra fremmede.

Christen og Karen Wolfram havde, foruden »Digteren«, en anden Søn, nemlig Naalemager Jacob Chr. Wolfram, der døde i Lemvig 1866. Han var den eneste Naalemager der paa Egnen. En gammel Kone fortalte for nogle Aar siden, at hun som Barn (ca. 1858)

¹⁾ »Af min Hjemstavns Saga«, Side 589.

blev sendt til Lemvig for at købe nogle faa Strikkepinde hos Jacob Wolfram. Det var henved et Par Mil ad den ensomme Landevej gennem øde Heder — en drøj Tur at gaa for saa lille en Handel!

... Efter at Claus Wolfram i 1822 havde »kvitteret« Skoleholderiet i Nr. Nisum, følger et Tidsrum paa 12 Aar af hans Liv, som det har voldt mig en Del Besvær at faa Rede paa. I Folketællingen 1834 træffer vi ham som »Huslærer« i Flyndergaarde ¹⁾, og i 1846, da han blev gift med en Enke, kaldes han »Enkemand«. Det var altsaa tydeligt, at han maatte have oplevet adskilligt i dette »mørke« Afsnit af sit Liv. Men ingen af mine Meddelere — selv de allerældste — synes at have haft nogen Anelse om, at Wolfram havde været gift to Gange. Det viste sig ogsaa forgæves, at jeg efterhaanden gennemgik en stor Del af Lemvigegnens Kirkebøger for mulig at komme paa Sporet efter den forsvundne Skolemester. I et Par af de Kirkebøger, som jeg særlig havde ventet mig noget af, var der begyndt paa Afgangs- og Tilgangslister; men saa maa vedkommende være blevet for magelig — det er blevet ved Begyndelsen! — Imidlertid oplyser E. Poulsen i »Hardsyssel Degnehistorie«, at Wolfram i 1837 blev privat dimitteret fra Lyngby Seminarium, og da jeg senere fik fat paa nævnte Seminariums Protokol, viste det sig, at Wolfram paa den Tid var Hjælpe lærer ved Granslev Skole. Men skønt Granslev Kirkebog synes ført med Omhu, lykkedes det mig heller ikke deri at finde Wolframs Navn. Imidlertid havde jeg dog faaet Manden henført til Viborgegnen, og da jeg desuden vidste, at Ejnar Poulsen i de senere Aar har beskæftiget sig med »Degnene« i Viborg Amt, laa

¹⁾ H. P. Hansen: Kloge Folk i Vestjylland.

det jo nær at tænke, at han nu efterhaanden havde faaet mere at vide om Wolfram. Af de Oplysninger, som han sendte mig, anføres her følgende:

Den 30. Juni 1826 blev Claus Wolfram, som da var 25 Aar gl. og Gartner paa Herregaarden Eskjær i Grinderslev Sogn, gift med den 37-aarige Pige Maren Pedersdatter af Thise i Salling. (Thise er Nabosogn til Grinderslev).

Den 31. Marts 1829 flyttede han fra Thise, hvor hans Kone opholdt sig, og han havde da holdt Skole i Lem Pastorat. Han har været Lærer (snarest Vinterlærer) i Pastoratet, vistnok i Vejby. Antagelig har han været Gartner om Sommeren og Lærer om Vinteren. Endvidere mener Poulsen, at Wolfram en eller flere Gange har været Vikar eller konstitueret Lærer i Thise, hvor der 1808—29 var en Degn, Mads Schouboe, der var drikfældig og mishandlede sin Kone, (rev Haar af hende, truede hende med Kniv og kastede Ild paa hende). Denne forfærdelige Kumpan af en Degn, om hvem der fortælles endnu mere haarrejsende Historier, maa jo ikke have været den bedste Omgang for Wolfram, der vel sagtens allerede den Gang har haft Hang til de vaade Varer. I Aarene 1822—29 var Mads Schouboe flere Gange suspenderet, og det er da muligt, at Wolfram en Del af Tiden har besørget Skoleholdet i hans Sted. Samme Aar, som Wolfram flyttede fra Thise, blev den uheldige Degn endelig afskediget, og der har saa ikke været mere for Wolfram at udrette der. Det er sandsynligt, at denne snart efter er blevet Enkemand, og at han omkring 1830 er kommet til Flynder. Han har da mestendels haft til Huse i Flyndergaard lige til 1846, dog med en lille Afbrydelse, da han ca. 1837 atter søgte tilbage til

Viborg Amt. Vi træffer ham da nævnte Aar som Hjælpelærer i Granslev, hvor der paa den Tid var en Lærer og Kirkesanger, Morten Christensen, som var 52 Aar gammel. Da der kun var 60 Børn i Skolen, skulde man ikke synes, at der var stor Trang til Hjælpelærer; men Degnen har maaske været svagelig; han døde da faa Aar efter. Maaske har han ogsaa kunnet meddele Wolfram nogle af de Kundskaber, som denne endnu fattedes. Wolfram, som paa den Tid næppe endnu har været egentlig forfalden, havde endnu ikke opgivet Haabet om at blive rigtig »Degn«, og at den nu 36-aarige Mand dristede sig til at indstille sig til Eksamen, tyder da ogsaa paa en vis Energi.

Nogen Seminarieundervisning havde Wolfram jo ikke faaet. Han har da maattet nøjes med Selvstudium og tilfældig Hjælp. Ved Eksamen fik han Karakteren »Bekvem« — altsaa 2. Karakter — hvad der, naar Hensyn tages til Omstændighederne, maa kaldes særdeles tilfredsstillende. For Resten udtalte Wolfram sig senere temmelig respektløs om denne Eksamen. Han sagde bl. a., at Eleverne stod op under Eksaminationen med Pavemine; men de gik hjem med Mavepine! Desværre fik Wolframs Eksamensbevis en Tilføjelse: »Sang i Kirken kan han ikke forestaa«. Naar Wolfram aldrig opnaaede fast Ansættelse, skyldes det nok væsentligst, at han var daarlig til at synge. Han kunde nok klare sig med Skolesangen; men der fandtes for 100 Aar siden kun faa faste Embeder paa Landet, og de fleste »Degne« skulde tillige virke som Kirkesangere. Da Wolfram efterhaanden forfaldt mere og mere til Drik, har dette naturligvis yderligere forringet hans Udsigter.

Omkring ved 1830 blev der bygget en Skole i den nordre Del af Flynder, og det var saa Meningen, at Børnene fra hele Sognet skulde søge denne Skole. Men det var man ikke tilfreds med i Sydsognet, og der var da nogle Familier, der lejede Wolfram som privat Omgangslærer for deres Børn. Da Wolfram vendte tilbage fra sit andet (og vistnok korte) Ophold i Visborg Amt, var man dog kommet ind paa at sende Børnene til Sognets Skole, og der var saa ikke mere at gøre for ham i Flynder. I Stedet for blev han saa i en Række Aar Omgangslærer i Ø. Bøvling, men vedblev at have Tilhold i Flyndergaarde, indtil han indgik sit andet Ægteskab. Det var den 22. Februar 1845, at Enkemanden Claus Bech Wolfram fra Flyndergaarde blev gift med Enkekone Ane Poulsdatter af Stiehus. Hun var et Aar ældre end Wolfram. Forloverne var Sognefoged Chr. Grønkjær og Gmd. Chr. Nielsen af Pøttagger.

Stiehus var en sølle »Hyssel«, fortalte min Meddeler; men nu havde Wolfram altsaa endelig faaet Foden under eget Bord. Enken havde to Sønner, og hun vilde have til, at Grunden til, at hun giftede sig 2. Gang, var den, at hun gerne vilde skaffe sine Drengene god Lærdom — og hvordan kunde hun opnaa dette bedre end ved at gifte sig med Skolemesteren! Det var jo alligevel et forvovent Eksperiment; men det lykkedes. Wolfram var en Børneven, og der var vist ingen, der i hans omtumlede Liv kom til at staa hans Hjerte saa nær som de to Stedsønner. Trods sine egne Skrøbeligheder synes Wolfram at have haft Evne til baade at oplære og at opdrage dem. De voksede op til at blive gode og hæderlige Mænd. Saaledes fortalte P. Lykke, som selv havde kendt dem. Knap saa godt gik

det med Ægteskabet. »Wolfram og Konen levede ikke godt sammen«, fortalte en gammel (nu afdød) Meddelelser. »Han var jo meget ude, baade i den Tid, han holdt Skole, og siden paa sine Vandringer; men han kom altid hjem til hende og døde ogsaa hjemme i Stiehus 1874«. — Wolfram blev, efter at han var blevet gift 2. Gang, endnu en Del Aar ved med at virke som Omgangslærer i Ø. Bøvling, indtil han blev saa fortrukken, at man ikke længere kunde bruge ham. Fra den Tid begynder hans Liv som omvandrende Digter, Drukkenbolt og Original. Skønt det er 65 Aar siden Wolfram døde, er der endnu gamle Folk, der mindes ham fra denne sidste Periode af hans Liv. Endnu for ca. 10 Aar siden var der en enkelt af hans gamle Elever i Live fra den Tid, han holdt Skole. Han maa altsaa i det mindste have fortsat Lærervirksomheden til hen i Halvtredserne; men noget nærmere herom har jeg ikke kunnet erfare.

Dengang skulde en Lærer egentlig helst kunne »digte«; han skulde jo kunne skrive Gravvers, Brudesange o. lign.; det ventede man sig af ham. Og Wolfram har sikkert givet sig af med Digteriet i en 30—40 Aar, inden han paa sine gamle Dage prøvede paa at gøre det til lidt af en Næringsvej. Nu afdøde P. Lykke i Nees, der virkede noget som Folkemindesamler, har skrabt sammen til mig vistnok alle de sparsomme Levninger af hans »Digtning«. Deriblandt er ogsaa et Par Vers af hans Begravelsesdigte, som jeg dog ikke finder Anledning til at anføre her, da de paa ingen Maade hæver sig over det almindelige. Derimod vil jeg anføre nogle af hans Nidviser. Formelt set er heller ikke disse meget værd; men sammen med den »Historie«, der gerne er knyttet til dem, kaster de et ret

morsomt Lys over Claus Wolframs højst ejendommelige Personlighed.

En Dag omkring Midten af forrige Aarhundrede kom Wolfram paa sine Vandringer til Møborg Præstegaard. Præstekonen, som var blevet Uvenner med sin Nabokone i Ø. Krarup, vilde nu have den omvandrende »Digter« til at lave en Nidvise om Karen Krarup, hvilket Wolfram ogsaa gjorde til Fruens Tilfredshed. Men om saa ikke den slemme Skumpi gik fra Præstegaarden lige om til Øster Krarup og paatog sig at lave en Smædevise om Præstekonen! Denne sidste Vise var langt den skrappeste og er derfor blevet husket, medens den anden forlængst er glemt. Jeg anfører saa mange af Versene, som det nogenlunde kan forenes med Anstændighed:

Jeg synger om en Kælling graa,
hun er i alt en Fjante,
hun sig saa gerne lader spaa,
hun vil saa gerne gante
med Mandfolk, som er hendes Lyst,
med dem hun gerne spaser,
dem trykker kærligt til sit Bryst,
i Løndom med dem fjaser.

Men det er just dog ikke sært,
at hun med Mandfolk spøger,
i Ungdom har hun det jo lært
blandt Hovedstadens Skøger;
thi hun blandt disse været har,
og der sit Brød fortjente.
Det er for mange aabenbart,
hun da sin Kunst anvendte.

Fra Jylland kom en Kandidat
til selve Hovedstaden.

Hans Hjerne var lidt desperat,
han traf nok her paa Gaden
den Skøge, som her meldes om,
hun blev da hans Matrone,
hun blev hans rette Ejendom,
hans kære Ægtekonen.

Med Løgn og Hykleri og sligt
hun monne ham forblinde,
saa at han glemte Stand og Pligt,
det maa hans Hjord befinde,
saa han sig ofte stiller an
som Daarekistelemmer,
derved sin værdig Embedsstand
ret hæsselig beskæmmer.

De to følgende Vers er for grove til at anføres her; det ene handler om en Retssag, som Præstekonen synes at have været indviklet i (formodentlig en Sladderhistorie). Derpaa sluttede Visen med følgende kraftige Slutningsvers, der tillige viser, at »Digtet« er lagt Karen Krarup i Munden. Den »mig«, som omtales i det, maa jo være hende.

Se her, du slemme Skogemær,
som mig saa tit vanærer,
og alle baade fjernt og nær
din Lønehals besværer:
en anden Gang du mere skal
af slig Konfekt erlange —
om saa din Sladder bliver gal,
er jeg dog ikke bange! ¹⁾)

P. Lykke mente, at der vistnok laa noget til Grund for et eller andet af Visens Indhold, og at dette var Skyld i, »at en saa grim og ærekrænkende Vise kunde blive ved at leve«. Jeg har Grund til at tro, at han har

¹⁾) »din Sladder«, Skældsord, jfr. »din Æsel«.

nogen Ret i denne Betragtning. Alligevel mener jeg, at Visen er for slem til, at den bør have Lov til at komme den afdøde Præstekone til Skade paa hendes Navn og Rygte. Jeg har derfor ogsaa undgaaet at nævne Navne. Hvad kan der ikke komme ud af Overdrivelse og af at fremstille alt i det slettest mulige Lys! Til Wolframs Undskyldning kan anføres, at hans Digtergejst nok er blevet hidset stærkt op af de to Kvindfolk, hvis Fjendskab maa have været ualmindelig blodigt.

— Medens Møborgpræsten gaar nogenlunde Ram forbi i Visen, er noget tilsvarende ikke Tilfældet med Præsten i Bøvling, gamle Teilman, som Wolfram har skrevet en Nidvise om, der aabenbart er præget af personlige Følelser. Teilman var ogsaa en striks Herre, efter hvad P. Lykke fortalte, og hvad Karl han var, kan maaske bedst skønnes af, at han endog kunde finde paa at ville banke Skolemesteren. Denne, som hed Mads Pedersen, var ellers en skikkelig Mand; men han var blevet Uvenner med Teilman i den Tid, da han var Lærer i Flynder ¹⁾. En Dag kom Præsten ridende og var helt desperat; men Læreren, som mærkede, fra hvad Kant Vinden blæste, sprang op paa Møddingen. Teilman red flere Gange rundt om denne og slog efter ham med sin Ridepisk; men Skolemesteren var ham for behændig: Naar Præsten var paa den ene Side af Møddingen, var Mads paa den anden, saa der faldt ingen Prygl af denne Gang. — At Wolfram kunde komme til at bære Nag til Teilman er ikke saa underligt. Denne var jo hans foresatte i den Tid, han var Skoleholder i Ø. Bøvling, og har vel næppe været mildere mod Wolfram end mod sine andre undergivne;

¹⁾ Han blev senere Degn i Nees (1831—68).

Wolframs Levemaade har vel nok ogsaa jævnlig givet Anledning til Kritik og Irettesættelse fra Præstens Side. Smædevisen bør derfor betragtes som en Hævn, der vistnok har virket ret føleligt, eftersom Præsten var temmelig ilde lidt af sin Menighed. P. Lykke mente ikke, at Visen var korrekt i den Skikkelse, han har faaet den gengivet. Det passer nok, eftersom Versene ikke har været sangbare, hvad Wolframs Viser ellers var. Meddelelsen har vistnok glemt adskillige Verslinier og har til Tider faaet det huskede sat forkert sammen. De første, meget forkvaklede Vers handler om Præstens Stridbarhed og Stolthed. Han burde være blevet Officer og have ombyttet sin sorte Kjole med en rød samt anskaffet sig en Sabel. Foreløbig tilbyder Digteren ham en Hasselkæp, som han kunde have Brug for, naar han skulde banke Konfirmanderne, hvad han havde stor Lyst til. Derefter gaar Rimsmeden ind paa Teilmans Kvalifikationer som Prædikant:

Ja, naar du i Guds Tempel staar,
vi nok dig fatte kan,
naar du er ved et godt Humør
og bruger din Forstand.
I Kirke, Skole gaar du ind
dog tit med et forbistret Sind,
og Ondskab os er ud.
Mon det behager Gud?

Vor Menighed skal vidne vel
udi hvert enkelt Bryst:
at vi dig aldrig mere ser,
det være skal vor Lyst,
en anden i dit Sted at faa,
saa du af Sognet monne gaa
med Kone, Børn og samt
— ud af Ringkøbing Amt!

Rimeligvis har dette Vers oprindelig skullet danne Sluteffekten; men saa er Digteren vel kommet i Tanke om, at den slemme Nidvise kunde kaste et noget uheldigt Skær over ham selv ogsaa, og han tilføjer saa meget snedigt endnu et Vers:

Nu ender jeg mit korte Digt,
som kaldes »Præstens Spejl«.
Jeg anser dette for min Pligt:
at rette Næstens Fejl.
Maaske du dog forandres kan
og blive til en dygtig Mand.
Og ønsker, at det sker:
den hele Menighed!

Saaledes forvandlede Smædeskriveren sig altsaa til en Bodsprædikant, der nu fromt haaber — paa hele Menighedens Vegne — at Resultatet af hans Bestræbelse skal blive Præstens Omvendelse — jo, Wolfram var, som de gamle sagde, »en svår Kåel«!

— — Til Wolframs Uvenner hørte ogsaa Nabogaardmanden, om hvem han digtede følgende Vise:

Hvem kender ej Hr. Brøl,
den store Bandemester?
En trættekær, en Smøl,
er han blandt andre Gæster;
ihvor han er med dem,
han øver Klammeri,
og ret med Fynd og Klem
han øvet er deri.

Men Løgn og Tyveri
og mange andre Laster
han bruger fræk og fri
og stedse dermed haster.
Han ondt vil gøre hver,
saavidt han har Forstand,
mod alle grov og tvær
— den store Grobrian!

Det var forleden Aar
han Studene gav Davre;
som Tyv han det forstaar
dertil at stjæle Havre.
Men det da slet ham gik
og voldte ham Fortræd:
hans Vædder derved fik
en stor Ulejlighed.¹⁾

Og nu Farvel, Hr. Brøl,
med Fruen din, den sortel
— hun springer tit i Pøl
i sine Skørter korte.
Med hende bandes tit
du har i Ægtestand.
Du kendes vidt og bredt
som en foragtet Mand.

Denne Vise sendte Wolfram til Rendsborg, hvor hans to Stedsønner dengang begge aftjente deres Værnepligt. Den kom (tilbage) til Manden med Poststempleet »Rendsborg«, og man kunde ikke regne ud, hvordan dette kunde hænge sammen. P. Lykke mente, at de »besungne« aldrig fik at vide, hvem der var Visens Ophavsmand. Marken til den omtalte Gaard var meget vandet, forklarer han, saa det kunde nok passe, at Konen sprang »i Pøl« — for det var snart Pøl det hele!

»Naar Folk interesserede sig saa meget for Wolframs Viser, og somme af dem er blevet husket til Nutiden«, skriver P. Lykke, »saa kom det af, at Wolfram tit kunde træffe de svage Punkter hos sine Modstandere«. At Viserne saa undertiden var »wal grow«, er jo en anden Sag. — Ogsaa i Samtale kunde Wolfram godt bide fra sig. Engang var der saaledes en

¹⁾ Det maa vel antages, at Vædderen har skaffet sig Adgang til Havren og forædt sig paa den.

Mand, der sagde til ham: »Du synger ikke godt, Wolfram«! Svaret lød: »Sangen er en Naturgave; men at skrive utydeligt er en skødesløs Ligegyldighed«. — Denne Skødesløshed gjorde Manden sig nemlig skyl dig i, medens Wolfram derimod havde en smuk Haandskrift.

Wolfram skrev engang en Vise om sig selv, der vistnok skildrede en af de mange »fugtige« Dage af hans Liv. Man kunde fristes til at kalde ogsaa denne Vise en Slags Smædevise. I hvert Fald lægger Forfatteren ingen Skjul paa sin egen Søllehed. Indholdet husskedes endnu for nogle Aar siden; men kun det første Vers er bevaret:

I Aftes jeg af Solens Glas
drak mig en Rus, blev skidt tilpas,
dog stumled til Gliphede.
Der drak jeg atter af et Glas;
men der jeg traf paa Brede Mads,
han maatte mig vejlede.
Han førte mig til Møllen rap,
og han mig ej af Haanden slap,
før vi derind mon træde.

»Solen« og »Gliphede« var et Par Steder i Ramme, og »Brede Mads« var dengang Daglejer i Mellem Mølle. Men Mads syntes ikke om Øgenavnet og blev ikke saa lidt gal, da han om Morgenens kom og saa Verset, som Wolfram havde skrevet med Kridt paa Bordet i Møllen. Efter hvad H. P. Hansen fortæller, maa det antages, at Wolfram paa den Tid havde et lille Skolehold der i Møllen. Han havde ogsaa Op hold der og havde en Seng staaende i et Udhus. Det har nok været hans sidste lille Job som Skolemester. Han var da ogsaa efterhaanden blevet saa forfalden, at det vilde være ikke saa lidt ved Siden af at kalde

ham »en Pryd for Standen«. Køn havde han aldrig været, og nu havde Brændevinen illumineret ham paa en meget grovkornet Maade. »Han havde en mægtig rød Næse med en stor »Knub« paa hver Side — å so hæslig ud!« — Ofte var han fuld, naar han kom, og saa blev han i Sengen. Tiest var han dog vel nok saa ædru fra Morgen af, at han kunde besørge Undervisningen. Han holdt saa først Morgenandagt og sang med Børnene. Naar saa disse var sat i Arbejde, gav han sig til at binde Løb. (Her ude i Hammerum Herred sad Skoleholderen undertiden og bandt Hose under Undervisningen. Maaske Børnene ikke altid har haft nogen Skade af at sidde i Ro og arbejde noget paa egen Haand; det kunde styrke Omtanken! Jeg har haft Lejlighed til at se, at nogle af disse gamle Skoleholders Elever slet ikke var ringe lært endda. Men jeg anfører naturligvis dette som en Undskyldning og ikke just som Eksempel til Efterfølgelse).

Skønt Wolfram altid havde haft nogen Lyst til at flakke omkring, begynder hans egentlige Vandreliv først, efter at han helt havde maattet opgive Virksomheden som Skoleholder, en Bestilling, som han vel som Regel kun havde haft om Vinteren. Der er nu kun faa i Live af dem, som huskede ham. Han flakkede paa sine gamle Dage omkring i de Sogne, hvor han havde Bekendtskab fra gammel Tid. Skønt hans Liv i Nr. Nisum hørte hans Ungdom til, saas han endnu i sine sidste Aar stadig og jævnlig i Sognet paa sin Jagt efter Føde, Husly og Snapse. Han betalte med »Digte« — et Vers for hvert af Børnene i Huset. I Agergaard i Nisum var der 10—12 Børn, saa der blev Visen jo lang. Da jeg for en halv Snes Aar siden be-

gyndte at interessere mig for Wolfram, var der endnu adskillige gamle Nissumboere, der kunde fortælle om ham. Mine Optegnelser fra den Tid udgør sammen med P. Lykkes Meddelelser og et Par af Evald Tang Kristensens Optegnelser ¹⁾ de væsentligste Kilder til hvad jeg kan fortælle om det sidste Afsnit af Wolframs Liv. Noget af, hvad jeg har optegnet, er ogsaa tidligere optegnet og gengivet af andre, og i saadanne Tilfælde har jeg da genfortalt Historien paa min egen Maade.

Trods alt synes der at have været en vis Plan ogsaa i Wolframs Alderdomsliv. Han har søgt at gøre Digteriet til en Slags Næringsvej. Ved sin Vandren omkring skaffede han sig jo dog for en stor Del Føden. Desuden gav han sig meget af med at skrive »Gravskrifter« og »Brudesange«. De skulde jo saa prentes og males saa fint som muligt. Wolfram var meget fignem, og hans »Gravskrifter«, som jo blev sat i Glas og Ramme og hængt paa Væggen — efter den Tids Skik — skal have været smukke og kunstfærdige. Naturligvis har han jo ogsaa faaet nogen Betaling eller Paaskønnelse for disse Kunstværker, omend den vel nok har været lille i Forhold til det Arbejde, der var lagt paa dem. — E. Tang Kristensen fortæller, at Wolfram ogsaa lod nogle af sine Viser trykke. Saa havde han én, de kaldte Blind's Pæjr, til at gaa omkring og sælge dem. Samtidig lærte han saa Folk Melodien; thi Pæjr var — i Modsætning til Wolfram — god til at synge.

— Til Wolframs Omgangsfæller hørte ogsaa Degnen i Bøvling, Clausson, som jo paa den Tid, da Wolfram holdt Skole i Ø. Bøvling, var hans Kollega. Og

¹⁾ »Det jydsk Almueliv«, 6—153.

saa var de knyttet nærmere sammen ved den fælles Tilbøjelighed for de stærke Drikke. (Folk, der holder af de vaade Varer, udgør jo en Sekt, der udmærker sig ved en stor indbyrdes Kærlighed). — Clausson var en Del yngre; han var født i Nr. Nissum Præstegaard 1813. Han skulde egentlig have været Præst, naaede ogsaa at blive Student, men endte efter en Del »skæve« med at blive Degn i Bøvling. — En Dag, fortælles der, var Clausson og Wolfram følgende ad over Heden. Gangen var noget usikker, og Lyngrodsderne kan jo være lumske. En af dem spændte Ben for Degnen, der gik over Ende i Lyngen. Ved dette Syn rettede Wolfram sin korte Krop, slog sig for Brystet og messede: »Naar det kan gaa en Mand som Clausson saaledes, oh, Wolfram, hvor maa da ikke du vogte dig!«

Man faar, trods Wolframs Skrøbeligheder, Indtryk af, at han som »Skolemester« har været særdeles brugbar, hvorfor man ogsaa holdt paa ham og bar over med ham, saa længe det paa nogen Maade var muligt. Hvad Lærdom og Kundskaber angaar, kan man vel regne med, at han i de fleste Retninger har overgaaet de fleste af de Omgangslærere og Skoleholdere, som det fattige vestjydske Skolevæsen i de Tider maatte tage til Takke med. Men dertil kom, at han var i Besiddelse af den særlige Lærerbegavelse, som bestaar i naturlige Evner til at omgaas Børn. Han var en stor Børneven, og man faar Indtryk af, at Børnene hængte ved ham, ligesom der ogsaa er Vidnesbyrd om, at de bevarede gamle Claus Wolfram i venlig Erindring, længe efter at han var død, og de selv var naaet op i den høje Alderdom.

Da Wolfram senere var begyndt paa det vandrende Liv, kan der vel have været Tilfælde, hvor de gamle har set hans Komme med blandede Følelser. Man kan jo komme til Ulejlighed for Folk, som har travlt. Men hos Børnene vakte det altid Glæde, naar den gamle Vandringsmand tonede frem i Landskabet. De Vers, som Wolfram digtede til Børnene, var altid »aandslige«.

Et af dem lyder saaledes:

Lauge, du gode Søn,
Jesum med Bod og Bon
dyrk til din Gavn!
Først i Forældres Hjem,
siden det ikke glem!
Jesus dig favn!

Og af et andet er følgende Linier bevaret:

Unge Peder Dam
hvor du i Verden vanker,
undgaa Synd og Skam!

I den Tid, Wolfram holdt Skole, digtede han ogsaa saadanne Vers til Børnene, naar de havde Fødselsdag. Nogle af dem huskede baade Vers og Melodi, saa længe de levede. Til et af sine tidligere Skolebørn forærede han en Sykurv, som han havde lavet paa sine gamle Dage. Den var bundet som »Løb« af Straa og med meget fint lavede »Vægger« af Pilegrene. P. Lykke skriver, at man maatte undres over, at Wolfram, som dengang var gammel, meget nærsynet og ret forfalden til Drik, kunde lave saa fint Arbejde. P. Lykke gav den gamle Kone, som var meget fattig, 2 Kr. for Kurven. Det var hun meget glad for og sagde, at hun kunde faa 100 Pd. Kul for Pengene. P. Lykke skænkede senere Kurven til H. P. Hansen. Den gem-

mes altsaa nu paa Herning Museum. Jeg har set den dør, den er vistnok det smukkeste Stykke i en Samling af lignende Ting, som findes dør.

Formodentlig er den det sidste synlige Minde om gamle Wolfram; muligt er det dog, at der endnu kan eksistere et eller andet af hans Mindevers — »i Glas og Ramme«. — P. Lykke har nok fortalt den 83-aarige Kone, at det var en Skam, at Wolframs fine Kurv skulde gaa til Grunde efter hendes Død, og at den burde et Sted hen, hvor man vilde gemme den og passe paa den.

Da Kristiane Odde blev forlovet i 1862 var der et lille Gilde i Øgendal i Flynder. Wolfram skrev ved denne Lejlighed følgende Vers:

Her to unge Sjæle nu forelsket er;
 jeg med Pen og Mæle, dem vil ønske her,
 at de sammen leve maa i Ungdomstid,
 Hjertet stedse hæve til vor Skaber blid.
 Derfor, unge Hjerter, følger Dydens Vej,
 selv i Modgangs Smerter Gud forsag dog ej!
 Derved I da prøves maa i Tiden her
 for deri at øves: Gud at have kær.

Der er endnu et Vers; men det synes at være forkert gengivet, hvorfor det her udelades. — Kristiane Odde fortalte, at naar Wolfram kom til hendes Barnsdomshjem, blev han jo ikke synderligt trakteret med Brændevin dør. Men saa vilde han ogsaa gerne tale om aandelige Ting. Noget lignende fortæller P. Lykke fra sit eget Barndomshjem. Wolfram kunde blive helt optaget af kristelige Spørgsmaal. Somme Tider blev han der om Natten, og P. Lykke hørte, at han rejste sig i Sengen og sad dør og græd. Der er vist ingen Tvivl om, at den stakkels Mand sørgede over sit for-

fejlede Liv; men nogen Forandring førte det jo ikke til. Den godhjertede P. Lykke kan jo ikke lade være at slutte sine Meddelelser med at udtale Haabet om, at den gamle Synder, trods alt, dog omsider har fundet det Naade hos Gud. Wolfram døde 24. Maj 1874, og Ane 2 Aar senere. De blev begge begravede i Flynder. Saa vidt jeg ved, døde de ogsaa begge i Stiehus.

— — —

Da jeg for opad 50 Aar siden en Dag sad hjemme i Nr. Nisum og læste i et temmelig apokryft Skrift (Jul. Strandbergs Forlag) om Johan Herman Wessel, kom der en Mand ind, som interesserede sig for, hvad jeg læste. Da han havde hørt nogle af Historierne om Wessel, begyndte han at fortælle om Wolfram. Det er saaledes egentlig ikke mig, der har fundet paa den noget forvovne Sammenligning mellem sidstnævnte og vor navnkundige Digter.

Efter at ovenstaaende var gaaet i Trykken, meddeler Ejnar Poulsen mig, at Wolfram var Lærer i Hauge Skole (Vinderslev) i 1843, og at hans første Kone døde der samme Aar. Hans andet Ophold i Viborg Amt har saaledes dog været af længere Varighed.

BØRNEKOPPER OG DERES BEHANDLING

I NAUR PRÆSTEGAARD (1779)

Af *A. Sidelmann*

Børnekopper er en hurtig forløben og meget smitsom Farsot, der er kendt fra Oldtiden og har i tidligere Tider raset stærkt, saa den var en af de mest frygtede Folkesygdomme. I vore Dage, da Befolkningen er saa gennemvaccineret, dør kun $\frac{1}{10}$ af de angrebne, men i tidligere Tider var Dødeligheden langt større. Den sidste noget større Koppeepidemi her i Landet var i Aarene 1871—75 med ca. 10,000 Sygdomstilfælde. I de sidste 30 Aar (til 1923) er der kun død 15 af Kopper. I Begyndelsen af det 18. Aars hundrede begyndte man efter østerlandsk Skik ogsaa her i Europa at indpode selve Sygdommen paa Børn, for at den skulde faa et lettere Forløb, hvilket dog ikke altid lykkedes. Først 1796 fandt en engelsk Læge, Jenner, paa at benytte Indholdet fra de paa Køernes Yver forekommende Kokopper til at skaffe Børn et koppelignende Hududslet, der hurtig viste sig at medføre det ønskede Resultat at beskytte Børnene mod de rigtige Kopper. I 1801 fandt den første Vaccination Sted i Danmark, og i 1810 indførtes Vaccinations-Tvangen ved Paabud om, at alle Børn skulde fremlægge Attest for at være vaccinerede, naar de optoges i Skolen, en Regel, der gælder den Dag i Dag.

Medens Pastor Jens Windfeldt var Præst i Naur

(1763—1781), blev Præstegaarden og Sognet hjem- søgt af den frygtelige Sygdom, Børnekopper. I »Vi- borg Samler«, Mandag den 24. Maj 1779, findes en udførlig Skildring af denne Sygdoms Behandling, og man faar ogsaa derigennem en Forstaaelse af, med hvilken Angst og Bæven de haardt prøvede Forældre griber til det usikre Middel, Indpodning, for at frelse deres kære Børn. Som det gaar her, er det sikkert gaaet mange Steder.

»De naturlige og inculerede Børne-Koppers Hi- storie i Naur Præstegaard paa tvende Børn, en Søn 10 Aar, og en Datter henved 6 Aar, fra 13de Martii til ind i April.

I Naur Sogn indkom sidst i Januar eller først i Februario Kopper, ventelig fra Fausing Sogn, hvor nogle Børn deraf døde. Meget Ondt leede de Børn her i Sognet, der i Begyndelsen fik dem, men komme dem dog vel igienem siden. Præstefolkene i Naur havde for noget over 10 Aar siden mistet tvende Søn- ner paa trede Dage efter hinanden i denne Børne- Pest. Frygt for lige Skiebne (om den ved Guds naa- dige Forsyn kunde paa lovlig Maade forebygges) og en bedrøvelig Hukommelse af forhen erfaret Ynk paa de kiere Børn, bevægede disse Forældre til at beslutte deres Inoculation (Indpodning). De havde vel førend denne Beslutning faaet et par gange noget ind at ren- ses paa af Forsigtighed, men endnu ei i Hensigt paa Inoculationen. Faderen gjorde Aftale i Holstebro den 8de Martii med Districts Chirurgus Hr. Drebing, der i samme Dage skulle til Sahl Præstegaard for der at inoculere og blev da fastsat Inoculations-Dagen. D. 10de og 11te mærkedes hos Sønnen en Døsighed og Tungsindighed, men siden Faderen havde nogle Dage

været i Forretning (han var ogsaa Provst), af hvilken Leilighed Sonnen havde betient sig til at gaa længere ude end sædvanlig, formeentes, at det var af Kuld, skønt Faderen, da saa mange kunde have Ærinde i Præstegaarden, endog fra de Steder, hvor Kopperne virkelig vare, havde Mistanke, at en Besmittelse af Koppergiften kunde være Aarsag til denne Tunghed. Men her var snæver Vending: og da Datteren Aaret foran havde i Kighoste lidet saa yderlig, som man troer, at noget Barn kan i dem lide, hvoraf endnu mærkedes nogle Levninger, hvorfor i sær for hende var at frygte, samt Sonnen ei heller var af stærk Beskaffenhed, var der ikke Tid til Opsættelse af adskillige Aarsager, helst her om Sonnen var kun en Gisning. D. 12te Martii, da de nogle Dage forhen vare holdte til den i dette Tilfælde fornødne Diæt, fik de Laxativ. D. 13de kom Hr. Drebing og, efterat Faderen havde for ham aabnet sin Tvivl om Sønnens Besmittelse, men af ham faaet Forsikring, at ifald Smitten forud skulle være i Kroppen, Inoculationen ingen Skade skulle medbringe, gik i Guds Navn Inoculationen for sig efter den Gatti-Wagleriska Maade baade imellem Tommel- og Peege-Fingeren, saa og paa Over-Armen, paa en ganske behændig og lemfældig Maade, og uden at Blod kom.

Fra den Tid ere Tildragelserne med disse Børn heel ulige, og maa hver for sig anføres. Tunghed og Mangel paa Munterhed, uden efter en nye den paafølgende 16de Martii indgiven Renselse, nogle Timer om Aftenen samme Dag, fulgte Sonnen, og den 17de Martii begyndte en stærk Feber, der formeeredes den 18de og den Dags Aften kunde man see Udbrud af Kopper og Tegn til mange. Her var nu Bevis, at det var de

naturlige Kopper, og at Frygten for, at han, førend Inoculationen skeede, var allerede befængt, var grunden; thi Giften af Inoculationen kunde ordentligvis ei saa snart yttre sig, og ikke heller efter erfarne Lægers Vidnesbyrd enten yttre saa stærke Virkninger eller frembringe saa mange Kopper, da de her indfandt sig efterhaanden i tusind Tal. Feberen, der var geleidet med meget heftig Lændes-Pine de to første Dage i sær, og undertiden medførte Phantaseren, ligesom Udbrudet ville skee til, var heftigst i 5 Dage, men varede nemlig ved vexelviis Ankomsten indtil hen til 9de Døgn, da de sidste Kopper fremkomme. Kopperne rettede sig efter den sædvanlige Orden, formeeredes overmaade, og efterlade fast intet Sted uantastet, men vare dog enkelte og ikke sammenløbende, uden hvor det ved Moedning nogle Steder kunde skee. Tilfældene ved denne elendige Sygdom indfandt sig i streng og frygtelig Grad nok, dog vendtes alting efterhaanden til det Bedste. De farligste og vanskeligste Steder bleve frie: Øjnene maatte naturligvis lukkes, da begge Laagene vare fulde, og sviede, men i dem selv var ingen. I Halsen fornammes i nogle Dage Smerte og Besværlighed, der i meget mindre Grad holdt ved det meeste af Sygdommen, men Halsen selv var reen, endskiønt det var en Deel paa Tunge-Enden. Naturlig Aabning vedligeholdtes, som man i sær tilskrev den af Citroner brugte Syrlighed, den vel og har holdt Halsen frie. Den sidste Feber, som indfinder sig naar Kopperne moednes, kom og i rette Tid, men kunde ikke kaldes heftig: Fra den 28de om Eftermiddag mærkedes en kiendelig Forandring. Mar. begyndte vel paa at ville opklippe Kopperne, ligesom de moednedes, men maatte dermed holde inde, fordi

baade Dagens og andet Lys saa stærk skar i Øjnene, og var saa ufordrageligt, at man ei kunde foretage denne Forretning. Der var og ved Moednings-Tiden Materie i Kopperne, og efter nogle Dages Forløb fast intet uden en tyk Hud. Derefter gik alting som sædvanlig, og det blev begyndt Renseelse. Det tegner til, at der ei skulle blive Ar, og Sygdommen synes vel overstanden.

Der blev paa Pode-Stederne, i de giorte Aabninger, ingen Kopper, men disse smaa Aabninger bleve efterhaanden aldeles ukiendelig. Omkring Indpoednings-Stederne kom Kopper ligesom paa de andre Steder, og i selvsamme Tider, og vare der ikke talriigere end andensteds.

Med Datteren gik det derimod til paa en langt anden, skjønt i nogle Poster, i Hensigt paa Inoculationen, usædvanlig Maade. Fra den 13de indtil 21de Martii var hun, naar Laxations-Tiden (Slaphedstiden) d. 16de undtages, fuldkommen ligesaa munter som ellers. Hr. Drebing og Forældrene begyndte at tænke, at Inoculationen maatte have været uvirksom, skjønt Kopper-Giften forsikredes at være ganske frisk, men just da 9de Dagen efter Inoculationen begyndte, kom Smerten under det ene Armhul, hvor Haanden var blevet inoculeret (under det Armhul, hvor Over-Armen var inoculeret, mærkedes ikke nogen Smerte, hverken da eller siden), og en lang Døsigheid anmeldte Feberen, der den 21de til 23de i sær var meget kiendelig og følelig, men som dog ingenlunde kunde sættes i nogen Liigning med Broderens. D. 23de blev der stor Rødhed og Hævelse omkring Inoculations-Stedet imellem Figrene, og Blegner dannedes. Paa Armen viiste det sig paa samme Maade, men i meget ringere Grad. Der

lod sig fra bemeldte 23de baade i Ansigt og fleere Steder ei aleene de sædvanlige Rødheder, men og, iskiont sær liden, Hævelse paa en Deel af disse røde Pletter tilsyne: Man ventede, at det skulde have blevet Kopper, men det blev ei til meere: naar Barnet blev vel varm, (hun blev endog holdt meere i Sengen, end behøvedes, paa det Kulden, siden der i den heele Tid næsten slet ingen Stue-Varme havdes, ei skulle mistænkes at hindre Udbrudet) kunde man se de røde Pletter, men de forsvandt igien efterhaanden. Man skulle ikke troe, at det kunde have været Virkningen af Forkølelsen, da disse Pletter maatte ei have viist sig paa saadan Maade; thi foruden, at der var nogle paa hver Kind, sad ogsaa nogle enkelte paa det Laar af Been, hvor Over-Armen var bleven inoculeret, og Koppen var meget mindre og svagere end paa Haanden. Vi faldt alle i megen Forundring, og vidste ikke, hvad vi skulde tænke. Moderen har randsaget Barnet saa noie. som hun har kunnet, men ikke eer. eneste fuldkommen Koppe er nogensteds bleven seet uden Inoculationskopperne. Den paa Haanden, som meldt er, bredede sig meget ud, saa den indtog en Plads, hvorpaa 4 à 5 naturlige Kopper ellers kunde sidde, og virkede megen Smerte: Paa Armen var vel Bulnelse og viidere, men alting meget ringere. I den Tid, som Suppurations-Feberen — (Suppuration-Materie-Værk) — ellers skulle indfinde sig, forekom hun os at være af mindre Munterhed og Kræfter, som og i den Tid, Kopperne kunde være. Det er viist (thi man kan lettelig tage feil), at Appetiten ikke var saa vel i al den Tid, som den siden har været. For øvrigt blev hun i alle Maader behandlet, som tilbørlig var, efter Reglerne. Hun omgikkes den heele Tid med Broderen,

undtagen i 3 à 4 Dage, da Spendingen og Fælheden i Ansigtet var paa det stærkeste, da hun havde en Skræk for at se ham: for Resten stod i den Tid Døren imellem de tvende Værelser, hvor hver for sig var, bestandig aaben. Moderen og de, som ellers var hos Børnene, omgikkes i Fleng, saa den eene og saa den anden: og naar man fraregner benævnte Tidsrum, da Datteren var ligesom bange for Broderen, har hun siden, endog i den Tid, da Kopperne allermeest smitte andre, været om og ved ham bestandig.

Man udbeder af erfarne Medicis og Chirurgis, i sær dem, der have behandlet denne Sygdom, om nogen af dem, til Publici Nytte, vil gjøre sig Umage at forklare de Tvivlsomheder, som her kunde reise sig: og det i sær for at indprente Forældre og andre større Lyst og meere Dristighed til at betiene sig af det herlige Middel, som Inoculationen er, da saa mange ei aleene af den ringe Orden, men endog iblandt dem, om hvilke man skulle formode, at de skulle have lært at bruge Forstanden, imod den ere indtagne. I sær siger man, at det er mueligt, at de som have været inoculerte, kunde faa de naturlige Kopper: hvorimod var først meget at indvende, men her aleene beegnes med det Svar, at der ogsaa er Exempler, at nogle faa have havt de naturlige Kopper 2 gange: hvilket her i Egnen i denne Tid forsikres at være skeet.

Man ønsker Undersøgt: 1. Om det ingen Fare medbringer at lade inoculere, naar Smitten allerede er i Kroppen. 2. Om det ikke endog i de Tilfælde, hvor man ellers, naar man har Frihed til Opsættelse, ikke inoculere, er, naar man kan skionne ei at kunde rimeligvis undgaae Kopperne, mindre farlige og meere forsvaret at vælge Inoculationen, end at overgive sig til

de naturlige Kopper. 3. Hvad man om det Tilfælde med Datteren dømmer? Nu er her i Sognet død 5 Børn af Kopperne, og det efter næsten 3 Ugers Pine: Der ere to for nærværende Tid, der ere plagede. Mange have dem ellers«.



Clasonsborg, Hovedbygningen.

HISTORISK SAMFUNDS VIRKSOMHED I 1939

I 1939 har vort historiske Samfund atter holdt 2 Foredragsmøder, et Vintermøde, som tillige er Aarsmøde, og et Sommerstævne, samt udgivet nærværende Aarbog.

Aarsmødet afholdtes i Vinderup Søndag d. 12. Februar. Efter at Styrelsen havde holdt Møde i Holstebro, samledes om trent 150 Mennesker, hvoraf adskillige var fra Holstebro, Ringkøbing og Struer, i Hotellens Sal. Her holdt Museumsdirektør Dr. phil. Mackeprang et indholdsrigt og kyndigt Foredrag om middelalderlige Alterprydelser, særlig de gyldne Altre, hvoraf vi har to her i Amtet, i Sal og Stadil. Foredraget ledsagedes af Lysbilleder. Derefter talte Forstelærer A. Rasmussen, Vinderup, om Landting og dets Ejere gennem Tiderne, idet han især fremdrog Træk fra Rosenkrantzernes, Niels og Christen Lindes Tid. — I Generalforsamlingen deltog 50 Medlemmer ved et fælles Kaffebord, hvor Formanden, Amtmand Karberg, aflagde Beretning om Virksomheden i det forløbne Aar, bl. a. et udmærket besøgt Aarsmøde paa Rysensten, i Bøvling Sognekirke, Valgmenighedskirke og Bøvlingbjerg Gæstehjem med Foredrag af Skolebestyrer Jørgensen Borup, Dr. phil.

Gudmund Schütte og Overlærer Aldal. Regnskabet for 1938 fremlagdes og godkendtes; det balancerede med 5615 Kr. 12 Øre og udviste en Beholdning af 2848 Kr. 27 Øre. De afgaaende Styrelsesmedlemmer, Maler Th. Kr. Hansen, Hoven, Tømmershandler K. K. Jensen, Vem, og fhv. Overlærer Aldal, Holstebro, genvalgtes. Til Revisorer i Stedet for afd. Lærer P. Bojsen og Sparekassebestyrer P. Meldgaard, der paa Grund af Alder ikke ønskede Genvalg, nyvalgtes pens. Lærer S. Leths Danielsen, Holstebro, og Købmand A. Kr. Kjeldahl, Maa bjerg. Generalforsamlingen vedtog at holde Sommerstævne paa Clasonsborg og næste Aarsmøde i Ulfborg. Formanden sluttede med en Tak til Talerne og til Forsamlingen for den Interesse, der vistes historisk Samfund, som i Aar havde haft en Tilgang paa 72 Medlemmer, hvoraf Købmand Chr. Møller Hansen, Lems vig, havde skaffet omtrent 40, medens Afgangen kun havde været 31. Medlemstallet var nu godt 750 aarsbetalende og 7 livsvarige Medlemmer.

Sommerstævnet ved Clasonsborg afholdtes Søndag d. 11. Juni. Paa Traktørstedet holdt Styrelsen Møde Kl. 12. Sekretæren Overlærer Aldal gjorde Rede for Forhandlingerne om Danmarks Middelalderbreve paa Fællesforeningens Aarsmøde i Aabenraa, hvor Dr. phil. Lis Jacobsen tilraadede at afstige Amtsudgaven hæftevis. Trods Vanskelighederne ved For delingen, der vilde strække sig over 8 Aar, tiltraadte Styrelsen Forslaget herom, men af Hensyn til nyoptagne Medlemmer ansaa det for rigtigst at forhøje Bestillingen fra 650 til 700 Ekspl. af Hæfterne for Ribe og Ringkøbing Amter.

Imidlertid har Sprog- og Litteraturselskabet, der udgiver Danmarks Riges Breve, i Brev af 4. Juli d. A., meddelt, at man desværre ikke ser sig i Stand til at imødekomme Ønsket om Forhøjelse af Antallet af Amtshæfterne, idet 1. Hæfte er rent trykt. Det bliver saaledes ved de først bestilte 650 Ekspl., der dog er tilstrækkelige til, at alle indenamts Medlemmer kan modtage Amtsudgaven for Ringkøbing og Ribe Amter, og der bliver dog et mindre Antal Ekspl. tilovers, saaledes at ogsaa nytiltrædende indenamts Medlemmer kan faa de allerede udkomne Hæfter sammen med de følgende. Da Medlemmer boende i andre Amter rimeligvis er mere interesserede i Brevene fra deres egne Amter, har Styrelsen hele Tiden ment, at Hæfterne med



Clasonsborg, Elektricitetsværket.

Ribe og Ringkøbing Amters Middelalderbreve kun skal sendes til vore indenamts Medlemmer. Men for at vore Medlemmer udenfor Amtet ikke skal føle sig brøstholdne, vedtog Styrelsen at udgive Hardsyssels Aarbog med omtrent samme Sidetal som hidtil, saalænge Økonomien trods Udgiften til Amtshæfterne kan svare til det.

Da Holstebro Byrads Skoleudvalg havde meddelt Sekretæren, at Skolevæsenet skulde bruge det Gavlværkelse paa Grundskolen, hvori historisk Samfunds Bogsamling og Klichéarkiv gratis har været anbragt siden 1931, var der forhandlet med Centralbiblioteket i Holstebro, der var villigt til at overlade historisk Samfund et Gavlværkelse til Anbringelse af vor Bogsamling. Styrelsen vedtog med Tak at tage mod Tilbudet dog uden at svare Leje, da Biblioteket i Forvejen har vore Amtsaarbøger til Brug og nu kan lade ogsaa de nytilkommende Bøger bruge paa Læsesalen. Det overlodes til Sekretæren at lade lave de nødvendige Hyldeer saa billigt som mulig. — Dette er nu sket, og baade Restoplagerne af Hardsyssels Aarbog og de historiske Værker, som i Tidens Lob er anskaffet, er ved Bibliotekets Personale ordnet paa Hyldeer og i Skabe. Ved Henvendelse til Centralbiblioteket eller Overlærer Aldal kan vore Medlemmer faa Bøgerne udlaant.

Det var Meningen, at det offentlige Møde skulde være holdt

i Clasonsborg Park; men da det begyndte at regne, forlagdes Mødet til Traktørstedets Sal, hvor der samledes 300 Mennesker. Efter Formandens Velkomst og Afsyngelsen af »Jeg elsker de grønne Lunde« holdt Højskoleforstander Hans Lund, Rødding, et tankevækkende Foredrag om »historisk Sans og dens opdragende Betydning«. Han ankede over, at den nyeste Tids Historieskrivning var for udpræget videnskabelig, kritisk og uden den dybe Følelse, som gør Fortællingen levende, fremhævede Fædrenes Overlevering og Traditionens vækkende Evne; men ogsaa den skriftlige Fremstilling, som hos A. D. Jørgensen, kunde levendegøre og gribe. En saadan Historieskrivning kunde virke ansporende, skabe Udsyn, modne og vise Sammenhængen mellem Fortid og Nutid osv.

Efter Sangen »Jyden, han er stærk« fortalte Museumsforstander H. P. Hansen livligt om »en Præst, en Bonde og en Fabrikant«, d. v. s. om Præsten Hegelahr, hans sorte Kunst, huslige Forhold og Digtning, om den kloge Mand Peder Egebjerg og om Grundlæggeren af Clasonsborg Fabrik, Nis Clason, hvis Afstamning er hyldet i Mystik, men hvis Virksomhed fik saa stor Betydning for denne Egn. — Regnen var nu hørt op, og dels mellem, dels efter Foredragene vandrede Folk rundt i den idylliske Have og Park, gennemstrømmet af Karstoft Aa. Og saa gik det i den stille Aften hjemad i de mange Biler, der helt havde fyldt Parkeringspladsen.

Hardsyssels Aarbog udsender hermed sit 33. Bind, der bringer 6 større og mindre Afhandlinger og fortæller om Personer, Fortidstilstande og Begivenheder i Amtets forskellige Egne: Sevel, Dejbjerg, Skernegnen, Karstoft, Lemvig og Holstebroegnen. Da de senere Aars forøgede Tilgang af Medlemmer har vist, at Oplaget var for lille til, at der kunde blive et passende Restoplag tilbage, udkommer nærværende Bind i 1000 Eksp., saa nytilkomne Medlemmer og andre, der ønsker det, kan faa Bogen.

De første 5 Bind (1907—11) er fuldstændig udsolgt, og af Aargangene 1912—19 (begge medregnet) haves kun meget faa Eksp., saa der for hvert af disse Bind maa forlanges fuld Pris, 3 Kr. Af de følgende Aargange findes rigelige Restoplag, der sælges til nuværende og tiltrædende Medlemmer for halv Pris, 1 Kr. 50 Øre Bindet + Porto.

J. A.

NAVNE OG SAGLISTE

A.

Aakjær, Fly S., 3, 9 f.
 Aakjær, Jeppe, Forfatter, 3, 5, 30, 115
 Aakjær, Svend, Landsarkivar, 16, 38, 69
 Aarupgaard, Nim H., 69 f.
 Abrahamsen, W. H. F., Forfatter, 30
 Ackeleje, Anne Katr., Ejer af Usseltoft, 78
 Adelbonde, 74
 Adelsgaarde, 75 f.
 Adelsstanden, 74 f.
 Agergaard, Nr. Nisum, 128
 Als, 107, 112 f.
 Altona, 91 f.
 Altstadt i Slesvig, 95
 Ammitzbøll, Kancelliraad, Rask Ml., 70
 Ancher, Løjtnant, 108
 Andersen, Jens, i Dejbjerg, 15
 Assens, 111
 Augsburg (Husborg), Elis., g. m. Præsten Chr. Brasch, 66
 August, Korporal, 108, Anm.

B.

Bakkegaarden i Brandlund, 45
 Bang, Hans Jørgen, Præst, Amtssprovst, 71
 Bendtsen, P., Lærer i Halk
 Bendtsen, V., Lærer i Bølling
 Berg, Løjtn., Adj., 105
 Berg, C., Politiker, 10
 Bering, Vitus, Præst i Rind, 63 f.
 Bille, Karen, g. m. Henrik Knudsen Gyldenstjerne d. y., 58
 Bisted, Præst i Tim, 65
 Bjerregaard, Mikkel, Gdmd., 80
 Bjerregaard, store, Brande S., 80

Blicher, Steen, Digter, 30
 »Blind-Pæjer«, 129
 Blok (Bloch), Anne Marie, g. m. Laur. Lange, 42
 Blok, Chr. Nielsen, Kbh., 42
 Bobé, Louis, Historiker, 49
 Boller, Hdg., 57 f.
 Bonden, 75 f.
 Borup, Ernst, Forstander, 38
 Bousø, Stauning S., 14
 Brande S., 28
 Brandholm, Brande S., 28 f.
 Brandskatning, 22
 Brandure, Brande S., 28
 Brasch, Slægten, 65 ff.
 Brasch, Chr. Ottosen, Præst paa Holmsland, 65 f.
 Brasch, Chr. Wendelboe, Præst, 68 f.
 Brasch, Christian Arent, Præst i Dybe, 66
 Brasch, Elis. Kirst. W., g. m. Præsten Mehl i Lem, 68
 Brasch, Hans Chr., Apoteker, 69 f.
 Brasch, Karen, g. m. Laur. Lange, 37 f., 42 f., 45, 69 f., 76
 Brasch, Kirstine, g. m. Præsten Lime i Fjaltring, 65
 Brasch, Marie Elis., g. m. Kaspellan Peder N. Spandet, 66
 Brasch, Mogens, Landmd., 69 f.
 Brasch, Mogens Chr. Wendelboe, Præst i Lime, 66 f.
 Brasch, Mogens Chr. Wendelboe, 68
 Brasch, Søren Michael Chr., Præst i Tim, 66
 »Brede Mads«, Daglejer, 127
 Bregendahl, Marie, Forfatterinde, 9 ff.
 Brockenhuus, Slægten, 53

Brockenhuus, Helvig, g. m. Ges-
 org Arnold v. Post, 49 f., 52 f.
 Brockenhuus, Jørgen, til Seb-
 berkl., 54
 Brockenhuus, Oluf, 53, Anm.
 Brockenhuus, Sivert, til Ulle-
 rup og Sebberkl., 53 f.
 Brockenhuus-Løvenhjem,
 Adelslinie, 53
 Brockenhuus-Schack, Adels-
 slægt, 53
 Brorson, H. A., Biskop, 63
 Bryden, 74
 Brønner, P. H., Præst, 52
 Brøndbyvester Seminar., 1
 Bundsbæk Mølle, 12, 14 ff.
 Bustrup v. Slesvig, 96 f.
 Bølling, 17, 21 f.
 Bølling Kirke, 20 ff.
 Børnekopper, 134 ff.
 Børnevers, 131 f.
 Bøtcher, Hans Jac., Præst i Se-
 vel, 1 ff.
 Bøtcher, Peter Johs., Forpag-
 ter, 1
 Bøtcher, Petrus Johs., Provst,
 4 ff.

C.

Carlsdatter, Maren, g. m. Jør-
 gen Lange, 41
 Christensen, Chr. Thøstesén,
 Lærer, 82
 Christensen, Else Marie, g. m.
 Niels Søndertoft, 83
 Christensen, Houle, i Bølling,
 25
 Christensen, Jens, Kirkeværge,
 22
 Christensen, Morten, Lærer, 118
 Christian V, 22
 Christian IX, 94 f.
 Clausen, H., Typograf, 93 ff.,
 100
 Clasonsberg, 29
 Clausson, Degn i Bøvling, 129 f.
 Cyprianus, 2

D.

Dannevirke, 88, 95, 99 ff., 102
 Danske Jensen, Værtshushol-
 der, 91

Davbjerg-Mønsted-Smøllerup
 Præstekald, 7
 Dejbjerg, 12 f., 15
 Dejbjerglunds Ml., 12
 Donneruplund, Gd. i Give S.,
 84
 Dorothea, Enkedronning, 58
 Drebing, Kirurg, 135 f., 138
 Dybbøl, 107 ff.
 Dybvad, Herregaard, 64
 Døvling, Skarrild S., 28

E.

Egebjerg, Pæ, klog Mand, 33, 81
 Ejderen, 96
 Eskjær, Hdg. i Salling, 117

F.

Faaborg, 107, 109
 Fanden, 2 ff.
 Flensborg, 99
 Flynder S., 119
 Flyndergaard(e), 116 f.
 Fog (Grønbech), L. Ottosen,
 Præst, 65
 Fousing S., 135
 Frandsen, Morten, Murer i
 Brandlund, 79 f.
 Fredericia, 88, 100 ff., 110
 Frederik VII, 94
 Frederiksstad, 96
 Friis, Anna, g. m. Præsten Hans
 Lassen, 62
 Friis, Antoinette Augusta, g. m.
 P. J. Bøtcher, 7
 Friis, C. M. R., Præst i Dav-
 bjerg, 7
 Friisholt, Hdg., 42
 Fuglsang Skov v. Fredericia, 105
 Fussing, J. Chr., Aarupgd., 69
 Fyen, 105 ff., 112

G.

Gammelstrup S., 2
 »Gejlbjærre«, Brande S., 28, 32
 Gejstlighed, 74
 Glimminge, Borg i Skaane, 60
 Glomstrup, Mors, 39, 49 f.
 Granslev S., Houlbjerg H., 116,
 118
 Gravvers, 120, 129, 132

Grønbech, J. Ottosen, Præst, 65
 Gudumlund, Hdg., 64
 Gyldenstjerne, Slægten, 57 f.
 Gyldenstjerne, Anna Helvig,
 g. m. Jørgen Marsvin, 59
 Gyldenstjerne, Anna Mogens-
 datter, g. m. Ulrik Sandberg,
 59
 Gyldenstjerne, Helle, g. m. Ni-
 els Parsberg, 59
 Gyldenstjerne, Henrik Knud-
 sen, Rigsraad, 58
 Gyldenstjerne, Henrik Knud-
 sen (d. y., † 1517), 58
 Gyldenstjerne, Knud Henrik-
 sen, til Restrup, 58
 Gyldenstjerne, Knud Henrik-
 sen, Rigsraad, 58
 Gyldenstjerne, Knud Henrik-
 sen, Biskop, 58 f.
 Gyldenstjerne, Mogens Henrik-
 sen, Rigsraad, Admiral, 59

H.

Haderup S., 1, 4
 Hak, Helle, g. m. Rigsraad
 Holger Gr. Ulfstand, 60
 Hak, Niels Andersen, til Hik-
 kebjerg, 60
 Hammerum Herred, 7 f.
 Hanning Hedegaard, 12
 Hansdatter, Elisabeth, g. m. As-
 sessor Thøger Lassen, 61
 Hansen, Løjtnant, 92, 108
 Hansen, H. P., Museumsforst.,
 4, 116, 127, 131
 Hardenberg, Anna, g. m. Knud
 Ulfeld, 60
 Hardenberg, Erik, til Maltrup, 60
 Hassing, Bager i Fredericia, 105
 Hastrup, Hdg., Thyregod S., 84
 Hatting, Henriette, g. m. Præ-
 sten Chr. W. Brasch, 68
 Hauge Skole, Vinderslev S.,
 133, Anm.
 Hedeselskabet, 29 f.
 Hegelahr, Nic., Præst, 30 f, 43
 Helle, D. af Enev. Jensen og
 Karen Lange, 44 f.
 Henricsdatter, Mettæ, Nr. Kars-
 toft, 33 f.

Henriksen, N. K., Lærer, 7
 Herning Museum, 5, 132
 Herningsholm, Hdg., 42, 64
 Hesselviggaarde, Skarrild S., 29
 Hikkebjerg, Hdg. i Skaane, 60
 Hjerm-Ginding H., 7 f.
 Hoffmann, Kapt., Stabschef, 103
 Hofman, Hans de, Historiker,
 35
 Holmsland, 66
 Holstebro, 135
 Holstebro Børgerskole, 6
 Holstebro Raadhus, 6
 Holsten, 96
 Hoslef (Hvorslev, Grønbech),
 Otto Jensen, til Hvorslevs
 gd., 65
 Hundegalskab, 12 ff.
 Hus, Jens og Lene, i Gejlbyerre,
 32
 Høeg, Erik, til Bjørnsholm, 54 f.
 Høruphav, 107, 109

I.

Idom, Chr., Missionær, 15
 Inoculation (Koppeindpod-
 ning), 135 ff.
 Isted, 96, 98 f.
 Ivernæs (Wedelsborg), 57 f.

J.

Jakobsdatter, Lene Marie,
 Gaardmandskone, 44
 Jakobsen, Laus Lange, Vester-
 gaard i Fløe, 44
 Jensen, Erik Peder, Lærer, 4 f.
 Jensen, Jacob, i Kastberg, 25
 Jensen, Peder, Gaardfæster, 22
 Juel, Kristence, til Stubbergd.,
 78
 Jørgensdatter, Ane, Gaard-
 mandskone i Usseltoft, 81 f.
 Jørgensdatter, Helle, Gaard-
 mandskone i Grarup, 81
 Jørgensdatter, Karen, Gaard-
 mandskone i Give, 81
 Jørgensen, Anton, Gaardmd. i
 Nørtoft, Brande S., 81, 84
 Jørgensen, Laurs Lange, Gaard-
 md. i Svindbæk, Thyregod
 S., 81

Jørgensen, Niels, se Søndertoft
 Jørgensen, Peder (Pæ Nygaard),
 Gdmd. i Give, 81
 Jørgensen, Søren, Gdmd. i Hesse-
 selbjerre, Give S., 81

K.

Karby S., Mors, 52
 Karstoft Aa, 29
 Karstoft Gaard, 29
 Keltringejagt, 115
 Kierkegaard, Anders Christensen, 18
 Kierkegaard, Anders Pedersen, 18
 Kierkegaard, Christen, 18, 19
 Kierkegaard, Christen Jespersen, 17, 25 f.
 Kierkegaard, Citzel Marie, 18
 Kierkegaard, Else, g. m. Thomas Nielsen, 19, 26
 Kierkegaard, Jesper, 17
 Kierkegaard, Karen, 18
 Kierkegaard, Kiersten, 17
 Kierkegaard, Maren Pedersdtr., g. m. Iver Bilgaard, 18
 Kierkegaard, Maren Thomasdtr., 18
 Kierkegaard, Michael Pedersen, 18, 26
 Kierkegaard, Mikkil Christensen, 17
 Kierkegaard, Peder Christensen, 18, 26
 Kierkegaard, Peder Christian, Biskop, 18, 26
 Kierkegaard, Peder Pedersen, 18
 Kierkegaard, Poul Christensen, 18
 Kierkegaard, Søren Aabye, religionsfilosofisk Forf., 10, 18, 26 f.
 Kighoste, 136
 Kirkegaard i Sædding, 17, 25
 Kirkeplyndring, 22 f.
 Kirkesyn, 21 f., 24 f.
 Kjærsholm, Hdg. i Torning S., 42
 Kjøng v. Faaborg, 110
 Kobberup-Feldingborg Præstekald, 1
 Kogsbølle (Holckenhavn), 59 f.

Kokborg, Henrik, i Sevel, 2 f.
 Knudsen, Jakob, Forfatter, 11
 »Konghyw«, Brande S., 28 f.
 Kraasig, Pæ, klog Mand, 33
 Kragelund, Værtshusholder, 91
 Krampe, Magd. Margr., g. m. Præsten Laur. Th. Lassen, 61
 Krarup, Karen, Bondekone, 121
 Krarup, Øster, Møborg S., 121
 Kristensdatter, Karen, g. m. Pæ Usseltoft, 79
 Kristensen, Evald Tang, Folkes mindesamler, 3 Anm., 5, 129
 Kruuse, Elis. Kirst., g. m. P. J. Bøtcher, 1
 Kuhlmann, Josine Marie Th., g. m. H. J. Bøtcher, 1
 Kvistgaard, Iver, Ordonans, 106
 København, 8 f., 95

L.

Landboer, 74
 Landsarkivet i Viborg, 38 f., 114
 Landskrona, Sl. v., 48
 Lang, Jørgen, Præst i Dejbjerg, 68, 76
 Lang, Knud, Præst i Vildskov, 76 f.
 Lange, Slægten, 33 f., 37, 39, 46 f., 57 ff.
 Lange, Anne Marie, g. m. Gdr. Jakob Frandsen i Skjærlund, 44
 Lange, Helle Cathrine Margr., g. m. Gdr. Steffen Lauridsen, 41, 44
 Lange, Helle Trolle, 43
 Lange, J. Arthur, Direktør, 38 f.
 Lange, Johanne Marie Sofie, g. m. Jørgen Pedersen i Usseltoft, 37, 44 f., 79, 81
 Lange, Jørgen Andreasen, Birkefoged, 39 ff.
 Lange, Jørgen, Student, 43
 Lange, Karen, g. m. Gaardejer Enev. Jensen i Bræstrup, 45
 Lange, Laur. Lasson, til Nr. Karstoft, 28, 35 ff., 41 ff., 57, 60, 76 ff.
 Lange, Søren Laurssøn, Tobaksspinder, 42

Lange, Tomes, 33 f.
 Langhe, Oleff, til Karstoft, 33 f.
 Larsen, Karen, g. m. Niels Søns
 dertoft, 84
 Larsen, N. J., Politiker, 10
 Larsen, Peder, Dørslund, 79
 Lassen, Hans, Præst i Ulfborg,
 61 f.
 Lassen, Hans, til Sdr. Vosborg,
 64
 Lassen, Mads, smst., 61 f.
 Lassen (Lasson), Laurids Th.,
 Præst i Karby, 41, 61
 Lassen (Lasson), Mette Elis., g.
 m. Chr. Seefeld Post, 50
 Lassen (Lasson), Otto, Præst i
 Snebjerg, 62
 Lassen (Lasson), Peder Thøgers-
 sen, til Rødslet og Sdr. Vos-
 borg, 61, 64 f.
 Lassen (Lasson), Thøger, As-
 sessor, til Rødslet, 60 f
 Lauridsen, Steffen, Gdr., 41, 44
 Lemvig, 115
 Leonora af Hessen, svensk
 Dronning, 48
 Leth, Henrik, til Nr. Vosborg,
 62
 Lind, Johanne Nielsdtr., g. m.
 Otto Hoslef, 65
 Lind, N. Ottosen, Præst i Hinge,
 65
 Linde, Frants, til Pallesbjerg, 64
 Lodberg, Professor, Biskop, 22
 Lykke Jørgen, Ridder, til Over-
 gaard, 40
 Lykke, P., i Nees, 119 ff., 131 ff.
 Lyngby Seminarium, 116
 »Løb« af Straa, 131 f.
 Løjtved, Blikkenslager, 112 f.

M.

Mads, Møllersvend i Sevel, 2
 Maltrup, Hdg., 60
 Mandix, Mons, paa Bisgaard, 70
 Mejrups S., 6
 Mikkelsen, Chr., Degn i Hades-
 rup, 5
 Mikkelsen, Peder, Kirkegd. i
 Sædding, 26
 Milthers, Statsgeolog, 21

Mindevers, 132
 »Mizarshyw«, Brandholm, 29
 Monrad, D. G., Biskop, Poli-
 tiker, 10
 Munk, Anna Thott, g. m. Hen-
 rik Gyldenstjerne til Restrup,
 58
 Munk, Mogens, til Boller, 58
 Møborg Præstegaard, 121
 Møller, Chr. Jensen, Sevel Skovs
 hus, 11
 Møller, Karen Jensdtr., Vol-
 ling, 11
 Møller, Knud, Gdr., Bundsbæk
 Ml., 16
 Møller, Poul Martin, Digter,
 Prof., 10

N.

Naur S., 134 f.
 Nettelberg (Schaumburg), tysk
 Borg, 45
 Nidviser, 120 ff.
 Nielsen, Rasmus, Filosof, 10
 Ny og Gl. Sogn, Holmsland, 66
 Nygaard, S., Arkivar, 38
 Nørre Karstoft, 28, 33 ff., 42,
 45, 78
 Nørre Nisum, 114, 116, 128, 135
 Nørre Nisum Præstegaard, 130

O.

Odde, Kristiane, 132
 Oldenburg, Officer, 103
 Omgangslærere, 130
 Overgaard, Hdg., 40
 Overgaard, Birk, 40 f.
 Overgaard, Mads i Karstoft, 79
 Oversø, 99, 102, 108

P.

Palingsleben, v., tysk Adels-
 mand, 45
 Parsberg, Niels, til Brandholm,
 59
 Pasteur, fransk Kemiker, 14
 Pedersdatter, Elleds, g. m. Mik-
 kel Poulsen Vig, 20 ff., 24 f.
 Pedersdatter, Maren, g. m. Claus
 Wolfram, 117

- Pedersen, Mads, Lærer, 123 ff.
 Pedersen, Peder, Præst i Stau-
 ning, 67
 Pedersen, Simon, Sædding Kir-
 kegd., 26
 Pilgaard, Niels, Gejlbjørre, 32
 Pinholt, Jens, Lærer, 88, Note
 90
 Pinholt, Vilh., Klitinspektør,
 88 Note
 Plov, Forbedring af, 80 f.
 Podebusk, Anna Predbjørnsdtr.,
 g. m. Holger Gr. Ulfstand, 60
 Podebusk, Jytte, g. m. Biskop
 Knud Gyldenstjerne, 58
 Podebusk, Predbjørn, til Sdr.
 Vosborg, 60
 Post, Adelsslægt, 45 ff.
 Post, Adolf v., tysk Ridder, 48 f.
 Post, Chr. Seefeld v., til Glom-
 strup, 39, 49 ff.
 Post, Enevold, 51
 Post, Georg Arnold, Ritmester,
 48 f, 52
 Post, Georg Arnold (d. y.), 50,
 52
 Post, Helle Trolle, g. m. Jør-
 gen A. Lange, 39, 41 ff., 50
 Post, Herman Lothar v., Fri-
 herre, General, 48
 Post, Lars Lasson, Tjener, 50
 Post, Ludvig og Heinrich, Adels-
 mand, 48
 Post, Peder Lasson, Major, til
 Holmgaard, Hammer. H., 51 f.
 Post, Thøger Fr., 51 f.
 Post, Ulriche Hedeveg, 50
 Post, Walter, Braunschweig, 48
 Post, Wilh. Moritz, Hofmarskal,
 48
 Poulsen, Ejnar, Lærer, perso-
 nalhist. Forf., 116 f., 135, Anm.
 Predbjørn, Else, fra Brandholm,
 75
- R.**
- Rantzau, Øllegaard Sophie Ide
 v., til Overgaard, 40
 Ravnholt, A., Lærer, 7
 Redsted i Thy, 39, 41, 52
 Reinfeldt, By i Sønderjyl., 95
- Rekrutter, vestjyske, 88 f.
 Rendsborg, 91
 Restorff, Margr. Elis., g. m. Ma-
 jor Peder Lasson Post, 51
 Restrup, Hdg., 58
 Richardt, Provst, Person i »Bil-
 leder af Sødalsfolkenes Liv«,
 9 ff.
 Rigsarkivet, 38 ff.
 Ritter, Sadelmager, 95, 97.
 Rohweder, Major, 108
 Rosenkrands, Birgitte, g. m.
 Hans Lassen til Sdr. Vos-
 borg, 64
 Rosenkrands, Vibeke Eriksdtr.,
 til Sdr. Vosborg, 60.
 Rosenørn, Margr., til Kjærgaard,
 76 f.
 Roskilde, 112 f.
 Ruballegaard, Hdg., 64
 Rugaard, Hdg., 58
 Ryde, Hjerm H., 115
 Rødslet Hdg., Kjær H., 61
 Rønnow, Anna, g. m. Erik Har-
 denberg, 90
 Rørdam, Peder, Feltpræst, 106
- S.**
- Sahl Præstegaard, 135
 Sandberg, Slægten, 55
 Sandberg, Anders, til Kjær-
 holm, 42, 57
 Sandberg, Anna, g. m. Niels
 Friis til Faurskov, 57
 Sandberg, Christen, 56
 Sandberg, Helle, Kjærsholm,
 42, 57
 Sandberg, Helvig Ulriksdtr., g.
 m. Sivert Brockenhuus, 54
 Sandberg, Henrik, 42 Anm.
 Sandberg, Ulrik, til Kvelstrup,
 Ridder, 56 f., 59
 Sandfeld, Brande S., 28
 Schouboe, Mads, Lærer, 117
 Sehested, Axel, til Timgaard, 64
 Selle, Salling, 1
 Selde, Peder M., Assessor, til
 Ulstrup, 55
 Sevel S., 1 ff., 115
 Simonsen, Jørgen, i Kiørup, 70
 Sindbjerg, Redsted S., 41

Sindbjerggaard, 39, 49
 Sinding, Hans Chr. P., Præst i Lime, 66
 Skarrild Aa, 29
 Skarrild Kirke, 36
 Skarrild Sogn, 28 ff.
 Skarrildgaard, se Nørre Kars- toft
 Skeelerne, 55 f.
 Skibelundgaard, Houlbjerg H., 42
 Skinkel, Hilleborg, 58
 Skinkel, Otto, til Rugaard, 58
 Skjærlund, Brande S., 28
 Skoleholderi, 114, 116 f.
 Skousboe, Hans, Præst i Snej- bjerg, 63
 Slesvig By, 95 ff.
 Slien, 95
 Snoghøj, 103
 Sommer, Anna, g. m. Ulrik Sandberg, 56
 Spandet, Peder N., resid. Kap., 66
 Speitser, Ane Marie, g. m. Pas- stor C. M. R. Friis, 7
 Stangeberg, Adelsslægt, 55 f.
 Statsbankerotten 1813, 77
 Stauning, Lb., 14
 Stauning, Anders, Horsens, 70
 Stauning, Else, Jfr., Horsens, 69
 Stauning, Karen Poulsdtr., g. m. Præsten Ths. H. Welle- jus, 71
 Stauning, Maren Pedersdtr., g. m. Kbmd. Peter Wellejus, 70
 Stauning, Maren Sophie Pouls- dtr., g. m. Præsterne ¹⁾ Mo- gens Brasch, ²⁾ H. C. Sin- ding, 66 f.
 Stauning, Sophie Poulsdtr., 68
 Stavnsbaandets Løsning, 77
 Stengaard i Sædding, 19
 Stengaard, Anders, Sædding, 19
 Stengaard, Christen, 19
 Stengaard, Citzel, 19
 Stengaard, Jens, 19
 Stengaard, Karen, 19
 Stengaard, Laurids, 19
 Stengaard, Maren, g. m. Peder Christensen Kirkegaard, 18 f.

Stengaard, Niels Andersen, Hos- sekrammer i Kbh., 19
 Stiehus i Ø. Bøvling, 119 f.
 Stubbergaard, Hdg., 78.
 Sykurv af »Løb«, 130 f.
 Sønder Mølle i Sevel, 2 f.
 Sønder Omme, 42
 Sønder Vium, 19
 Sønder Vosborg, Hdg., 60, 64
 Sønderborg, 91, 100, 107
 Søndertoft, Gd. i Brande S., 84 ff.
 Søndertoft, Niels, Gdmd. i Us- seltoft, 81, 83 ff., 86
 Sørensen, Thomas, i Bølling Østerby, 25

T.

Tanderup, Hdg. i Snejbjerg S., 42
 Tang, Slægten, 12
 Tang, Christen og Jens, kald. Alkærsig, 13
 Tang, Chr. Holm, Gdmd., 12 ff.
 Tang, Laust, kald. Alkærsig, Hundsbaek Ml., 13 f.
 Tang, Sara, g. m. Niels Chris- tensen, Alkærsig, 13
 Teilman, Præst i Bøvling, 123
 Tersling, Oberstl., 98, 105
 Thise, Lb. i Salling, 117
 Thomsen, Peder Anton, Gdr. i Usseltoft, 82
 Thorning, Lb. i Skodborg H., 115
 Thott, Kirsten, g. m. Mogens Munk til Boller, 58
 Tobakshuset v. Fredericia, 104
 Torning Kirke, Lysgaard H., 42
 Trelde Skov v. Fredericia, 105

U.

Ulfeld, Ebbe, til Svendstrup, 59
 Ulfeld, Helle, g. m. Biskop Knud Gyldenstjerne, 58
 Ulfeld, Helle, g. m. Admiral Mogens Gyldenstjerne, 59 f.
 Ulfeld, Jakob, til Nr. Karstoft, 35
 Ulfeld, Knud, til Kogsbølle 59
 Ulfeld, Korfitz, til Tvis Kl., 35

Ulfstand, Slægten, 60
 Ulfstand, Holger Gregersen, Rigsraad, 60
 Ulfstand, Jens Holgersen, til Glimminge, 60
 Ulfstand, Lene, g. m. Ebbe Ulfeld, 60
 Ullerup, Hdg. i Galtrup S., 55
 Ulstrup, Hdg. i Hundborg S., 55
 Ulvkær, Poul, i Velling, 14
 Usseltoft, Brande S., 45, 78 ff., 82, 84 f.
 Usseltoft, Slægten, 35, 45, 78 ff.
 Usseltoft, Ane, g. m. P. A. Thomsen i Usseltoft, 82 f.
 Usseltoft, Jørgen Pedersen, Gdr., 79 ff.
 Usseltoft, Peder Pedersen, Gdr., 79

V.

Vaccination, 134 f.
 Vandskræk, 13
 Vedel, Læge i Engsig, 14
 Viborg lærde Skole, 1, 6, 113
 »Viborg Samler«, 135
 Viffert, Adelsslægt, 55 f.
 Vig i Bølling S., 20, 22, 24
 Vig, Kirsten Michelsdtr., g. m. Anders Christensen i Stausning, 20
 Vig, Maren Michelsdtr. g. m. Christen Kierkegaard, 17
 Vig, Mette Michelsdtr., g. m. Gravers Nielsen, 21
 Vig, Michel Poulsen, Bølling, 20 f., 24 f.

Vig, Michel (d. y.), Søn af forr., 20
 Vig, Peder Pedersen, Kirkesværge, 22 ff.
 Viig, Ann og Jens, Karstoft, 32 f.
 Vonge, Niels Andersen, til Donneruplund, 84

W.

Wellejus, Slægten, 71
 Wellejus, Hans, i Nebsager, 71
 Wellejus, Hans Thornum, Præst i Sdr. Omme, 71, 73 f.
 Wellejus, Peter, Kbmd. i Horsens, 69 f.
 Wellejus, Thomas Hansen, Præst i Sdr. Omme, 68 f.
 Wendelboe, Mogens, til Søsgaard, 65
 Wessel, Joh. Herm., Digter, 114, 135
 Wilster, General, 103
 Windfeldt, Jens, Præst i Naur, 134 f.
 Wolfram, Chr., Skomager, 115
 Wolfram, Claus Bech, Visedigter og Original, 114 ff.
 Wolfram, Jac. Chr., Naalemasger, 115 f.
 Wolfram, Joh. Jac., Barber, 115
 Wrolshyw i Brande S., 29

Ø.

Øgendal, Flynder S., 132
 Østergaard, Poul, til Nr. Karstoft, 42

Regnskab for Ringkøbing Amts historiske Samfund

fra 1. Januar 1938 til 20. Januar 1939.

Indtægt:	Kr.	Ø.	Udgift:	Kr.	Ø.
Beholdning 1. Januar 1938	2486	57	Foredragsmøder	132	00
Statstilskud for 5 Fjerdingaar	193	75	Forfatterhonorarer	361	50
Tilskud fra Banker og Sparekasser:			Aarbogens Trykning og Hæftning	1223	00
Lemvig Folkebank	20	00	Billeder og Klichéer	105	00
Lemvig Bank	25	00	Aarbogens Udsendelse, Frimærker og Tefonsamtaler	224	26
Ringkøbing Landbobank	50	00	Kundgørelser i Bladene	31	95
Holstebro Landmandsbank	25	00	Papir og Tryksager	68	55
Ringkøbing Bank	25	00	Bidrag til dansk historisk Fællesforening	41	64
Holstebro og Omegns Spareks.	50	00	Tilskud til Udgivelsen af Vind Sogns Historie	200	00
Holstebro Bank	25	00	Bogindkøb	14	25
Lemvig og Omegns Sparekasse	25	00	Sekretærens og Kassererens Løn	300	00
Ringkøbing og Omegns Spareks.	25	00	Særudgifter	64	70
Ulfborg Sogns Sparekasse	25	00			
Skjern Sogns Sparekasse	20	00	Beholdning 20. Januar 1939:		
Aarsbidrag fra 748 Medlemmer	2178	00	I Holstebro Sparekasse	2437	52
Efterbetalte Medlemsbidrag fra forr. Aar	20	25	Paa Postkonto 39233	86	91
Salg af Aarbøger	142	02	Kontant Beholdning	323	84
Godtgjorte Forsendelsesudgifter	165	85			
Salg af Sanghæfter	16	50			
Indvundne Renter	97	18			
	5615	12		5615	12

Holstebro, 20. Januar 1939.

J. Aldal,
Kasserer.

Ovenstaaende Regnskab er gennemset og Kassebogen sammenholdt med Bilagene, Kassebeholdningen forevist og intet fundet at erindre.

Holstebro, den 1. Februar 1939.

S. Leth Danielsen.

P. Meldgaard.

